

ZPRÁVY

JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ

XXVIII - XXIX

1986 - 1987

JEDNOTA KLASICKÝCH FILOLOGŮ
PRAHA

CAROLO JANÁČEK

ΦΙΛΙΑΣ ΧΑΡΙΝ

Ἦδη δις πλήρωσ' ἐνιαυτους τεσσαράκοντα,
Ἐξ οὗ πρῶτον ἰδὼν ἱερὸν φάος ἡελίοιο
ἤρξατο χειροῦσθαι βιότου καμάτων τε πόνους τε
ἡμέτερος Νέστωρ, τιμώμενος ἔξοχα πάντων,
γλωττόλογος φιλόεργος, ὃν ὄσπῳ γήραος ἄλλος
ἔλλαβεν ὅτε κυχάνει, ἅτῃρ νεαρὸς μένει αἰεὶ.
Σέξτου Διογένους τε λογισμοῦς καὶ νόον ἔγνω
καὶ Πυρρωνεῖους ἐδίδαξε τρόπους ἐποχῆν τε.
Πᾶσι φίλος πέλεται, πολλοῖς βουλευφόρος ἐσθλός.
Ἐσχομεθ' ἐρρῶσθαί σε καὶ ἐσκόλον ἔμμεναι ἡμῖν,
οἳ τὰς σὰς ἀρετὰς θαυμάζομεν εἰσορόωντες,
ἢδ' ἔν' ἔδης πολλῶν ἐτι ἐργῶν τέρματα καλά.

L.Vidman

KAREL JANÁČEK
V ČELE JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ
Pavel Oliva (Praha)

V roce 1961, kdy po zrušení klasické filologie na Universitě Palackého v Olomouci přichází profesor Karel Janáček na filozofickou fakultu University Karlovy do Prahy, stává se též předsedou Jednoty klasických filologů při Československé akademii věd. V této své funkci navázal Karel Janáček vědomě na bohaté tradice české klasické filologie, které se rozvíjely v bývalé Jednotě českých filologů a na stránkách jejího badatelského orgánu Listů filologických.

Ve svém zamyšlení nad osudy české klasické filologie od šedesátých let minulého století, které připravil pro konferenci věnovanou stému výročí Jednoty českých filologů, jež se konala v září 1968 v Liblicích, poukázal na hlavní vývojové trendy bádání o antickém starověku a výstižně hodnotil přínos jeho protagonistů od Jana Kvičaly a Josefa Krále až k tehdy ještě žijícím představitelům oboru, Josefu Dobiášovi, Jaroslavu Ladvíkovskému a Bohumilu Rybovi.

V této souvislosti právem připomněl zásluhy Karla Svobody, a to zejména jeho výzkum v oblasti estetiky, jímž Svoboda překročil hranice klasických studií, jeho objektivní referování o nových publikacích, jeho syntetické dílo o antice a české vzdělanosti i jeho časově značně náročné práce bibliografické.

Pro další vývoj Jednoty klasických filologů bylo šťastným řešením, že pochoďen zapálenou jejím prvním předsedou Karlem Svobodou převzal jeho žák Karel Janáček. V druhé polovině padesátých let byly pod Svobodovým vedením položeny pevné organizační základy činnosti JKF. V roce 1960 byla ustavena odborná skupina pro medievalistiku a školská skupina. Na samém počátku roku 1961 pak vznikla bibliografická komise.

Na všech těchto úsecích je možno v dalších letech zaznamenat intenzivní činnost. Medievalistická skupina se zejména v sedmdesátých letech stala tvůrčím forem sdružujícím badatele nejen na úseku středověké latinské filologie, nýbrž i v četných dalších

oborech výzkumu středověké historie a kultury. Školská skupina pracovala zvláště úspěšně v období, kdy byl dán výuce latiny na gymnasiích poněkud větší prostor, avšak nesložila ruce v klín ani za obtížnějších poměrů. Z jejího podnětu byla věnována pozornost výuce klasickým jazykům i na dvou mezinárodních konferencích komitétu Eirene, které se konaly v Brně (1966) a v Praze (1982). Bibliografická komise navázala na záslužnou publikaci Karla Svobody a díky jejímu aktivnímu úsilí je pravidelně vydávána bibliografie řeckých a římských studií v Československu. Již za předsednictví Karla Janáčka se ustavila odborná skupina brněnské po-
bočky se sídlem v Olomouci.

JKF při ČSAV udržovala od svého vzniku živé kontakty se slovenskými kolegy. Významným přínosem k rozvoji této spolupráce bylo v roce 1969 ustavení Jednoty klasických filologů při SAV, jejíž předseda je pravidelně volen za jednoho ze dvou místopředsedů JKF při ČSAV. Součástí činnosti JKF je též mezinárodní spolupráce, zejména v rámci mezinárodního sdružení pro klasická studia (FIEC).

Listy filologické, které byly kdysi vědeckým orgánem Jednoty českých filologů, se po založení Československé akademie věd staly časopisem vydávaným Kabinetem pro studia řecká, římská a latinská ČSAV. Avšak již v roce 1959 "jeme uvítali" - jak to formuloval Karel Janáček v již připomenutém výkladu z roku 1968 - "malý modrý sešítek ZJKF". Zprávy JKF dosáhly v roce 1984 svého stříbrného jubilea. Bylo však třeba nemalého úsilí výboru JKF, aby byly překonány četné potíže spojené s vydáváním tohoto populárně vědeckého a informativního časopisu, jehož součástí se nakonec stala (každý druhý rok) i bibliografická příručka registrující československou produkci v klasických studiích.

Jedno ze svých hlavních poslání spatřuje JKF v přednáškové činnosti. Navazuje tak na tradici Jednoty českých filologů založené původně jako studentský spolek, jehož "každý úd", jak se pravi v prvních stanovách z 9. března 1868, "má právo účastniti se přednášek, rozprav a jednotou uspořádaných zábav". Z výzvy k no-

vým posluchačům filologie na Universitě Karlově datované 18. říj-
nem 1869 se dovídáme, že "týdenní schůze odbyvá se ve čtvrtek dne
21. t. m. o 7. hod. večerní". Týdenní zasedání byla ovšem nahraze-
na frekvencí měsíční, avšak den v týdnu a hodina je pro přednášky
s antickou tematikou v JKF stále zachovávána. Kromě toho se konají
měsíčně pravidelné ústavní přednášky medievalistické sekce a
přednášková činnost se rozvíjí rovněž v Brně a v Olomouci.

O přednáškovou činnost pro pražské čtvrtky pečoval Karel
Janáček osobně po dlouhá léta. Vždy dovedl výstižně charakte-
rizovat vědecký profil přednášejícího a s porozuměním a velkým
zájmem řídil diskuse i k tématice, která mu nebyla právě nejbliž-
ší. Sám pak často předstupoval před své kolegy a žáky s výsledky
svého vlastního výzkumu ještě dříve než jim dal konečnou podobu
pro publikaci v odborném tisku. Jeho přednášky byly vždy hojně
navštěvovány a byly provázeny živou diskusí. S tímž zájmem se set-
kávaly i jeho příležitostné přednášky v zahraničí, jak jsem měl
možnost se před léty přesvědčit při Janáčkově přednášce na uni-
verzitě v Jeně.

Když profesor Janáček ukončil svou učitelskou činnost na Uni-
versitě Karlově a nedojížděl již pravidelně do Prahy, bylo pro
něho obtížné se vždy zúčastnit zasedání JKF a nemohl ani sám zá-
jíšťovat program přednášek pro pražské čtvrtky. Jeho svědomitý
přístup k plnění povinností jej vedl k rozhodnutí podat demisi.
Členům výboru JKF se nějaký čas dařilo ho přesvědčit, aby ve své
funkci i nadále setrval, avšak nakonec musili kapitulovat. Členo-
vé Jednoty vyřešili žádost svého předsedy tak, že jej na valném
shromáždění dne 23. února 1984 jednomyslně zvolili čestným před-
sedou JKF.

Profesor Karel Janáček se i nadále živě zajímá o práci vě-
decké společnosti, kterou tak dlouho úspěšně vedl, a v květnu
1984 přednášel před početnými posluchači na pravidelném zasedání
JKF o novém vydání zlomků stoika Poseidonia. Jsme přesvědčeni,
že to nebyla jeho poslední přednáška v Praze a že i po své osm-
desátce bude nadále sledovat naši činnost a bude nás seznamovat
s výsledky svého výzkumu. Přejeme mu, aby si zachoval i nadále
svůj pracovní elán, svěžest a dobrou životní pohodu do dalších
let.

REPETITORIUM DOLOŽENÍ
EGEJSKÝCH LINEÁRNÍCH PÍSEM A a B
Antonín Bartoněk (Brno)

Úspěšné rozluštění krétskomykénského lineárního písma B (Ventris-Chadwick 1953) dává čas od času podnět k opakované otázce, jaké jsou naděje na rozluštění staršího krétského lineárního písma A. Klíčovým východiskem k řešení této otázky je vzájemné srovnání míry, v níž jsou obě krétská písma doložena. V obecné rovině jsem se o takovou konfrontaci pokusil v Listech filologických 105, 1983, 138-141, mezitím byl však publikován závěrečný svazek edice lineárních A textů (GORILA 1976-1985), takže nyní je možno některé z obecnějších závěrů podložit přesnějšími a bezpečnějšími číselnými údaji.

Základem srovnání budou tři tabulky na str. 14nn., z nichž je patrný jednak celkový počet a rozsah památek, jednak jejich materiálový ráz, jednak geografické rozčlenění nálezů obou písem. Tabulka A, týkající se LA, byla mnou zpracována na základě indexů obsažených v edici GORILA, sv. 5, str. 126nn., a u F. Vandebaeleové 1985; údaje jsem rozšířil o několik dalších nových nálezů z krétské svatyně na hoře Juktas u Knóssu (Karetsou aj. 1985). Přehled nálezů LB (tabulka B) se zakládá na mém vlastním sumáři (Bartoněk, *Res Mycenaee*, 1983); přihlédnuto však již bylo navíc k nejnověji publikovaným nálezům z Tíryntu (L. Godart - J.T. Killen - J.-P. Olivier 1983), čímž se počet dokladů z Tíryntu proti zmíněnému sumáři zvýšil. V úvahu však nemohly být vzaty některé zcela nové nálezy, zatím nepublikované, zejména asi 30 nových tabulek a hliněných střípků z Théb (viz Aravantinos 1985) a hlavně pak cca 3000 drobných fragmentů z Knóssu, které byly objeveny již A. J. Evansem, zůstaly však uloženy v depozitáři iraklijského muzea a byly v něm znovu nalezeny r. 1984 (Godart aj. 1986); na spojování fragmentů se pracuje, dosud však nelze odhadnout počet geografických jednotek, o něž se počet knósských textů nakonec zvýší. Na tabulce C jsou uvedeny sumární údaje vztahující se ke všem třem egejským předalfabetickým písmům

(Olivier 1985, 1986). Bylo to:

a) Písmo hieroglyfické (cca 2200-1500 př. n. l.; asi 270 textů s cca 1500 znaky; sylabář má 90 znaků; nápisné doklady na hliněných tabulkách a jiných hliněných předmětech pocházejí hlavně ze 17. stol.), naproti tomu nápisy na pečetích jsou chronologicky nejisté.

b) Lineární písmo A (hlavně z časového rozpětí cca 1800-1470; nejvýznamnější sada nápisů pochází ze zač. 15. stol. /Ajia Triada/; ojedinělé nálezy jsou ze 14./13. stol. /zvl. Ajios Stefanos v již. Lakonii/; možnost přežívání v 1. tis. př. n. l. /Psychro na vých. Krétě, výzdoba boiótské misky z 5. stol. př. n. l./).

c) Lineární písmo B (cca 1375-1200; 4765 textů s cca 57400 znaky; sylabář má 87 znaků; tabulkové archivy z řecké pevniny pocházejí z let 1230-1200, knósský archiv buď z rozmezí 1375-1350 nebo až z konce 13. stol.; nejstarší doklad na keramice cca 1350 (Knóssos), nádoby z řecké pevniny jsou zčásti krétského původu a spadají do různých období 13. stol.).

Z konfrontace tabulek se můžeme odvážit následujících závěrů:

1. Gelkový počet a rozsah textů: Vzájemný poměr doložených textů činí 4765 (LB): 1431 (LA), tedy zhruba 3,4 : 1. Tento poměr se po publikování nových knósských a tiryntských textů značně zvýší, určitě překročí hodnotu 4 : 1. Nadto jsou texty psané v LA v průměru podstatně kratší než texty v LB. Přesné číselné vyhodnocení nebylo zatím provedeno, jako aproximativní hodnota se zpravidla udává číselný poměr 7,8 : 1 ve prospěch LB (tj. asi 57400 jednotlivých znaků u LB a cca 7400 v případě LA). Ještě příznivější je pro LB vzájemný poměr dokladů na hliněných tabulkách, jejichž texty mají standartní a pro dešifrační účely jednoznačnější charakter: zde stojí proti 4512 dokladům v LB pouhých 319 dokladů v LA.

2. Materiálový ráz dokladů: ten je v LA daleko pestřejší než u dokladů LB. V edici GORILA se rozeznává 11 různých typů dokladů od hliněných tabulek (319) přes hliněné střípky tří různých typů (1020, s převahou pečetních střípků) až po nápisy na nej-

různějším jiném materiálu (92 dokladů, s převahou nápisů vyrytých na kameni, zvl. na kamenných vázách, resp. na hliněných nádobách). Doklady LB se naproti tomu nacházejí pouze na třech z uvedených typů, a to v rozhodně převaze případů na hliněných tabulkách (4512), v podstatně menší míře na hliněných střípících serie W (109) a na střepech hliněných váz (144; na vázách jde o nápisy malované barvou, nikoli vrývané do jejich povrchu, jako tomu bylo v LA). Podstatně větší rozmanitost dokladů LA prozrazuje daleko širší funkční využití tohoto písma ve srovnání s mladším lineárním písmem B.

3. Místní rozložení nálezů: Nápisy v LA byly objeveny v 32 lokalitách, a to v 27 krétských, 4 ostrovních (Keós, Kythéra, Mėlos, Théra) a v jedné pevninské (Ajios Stefanos v již. Lakonii). Počet pevninských dokladů by byl vyšší, pokud by bylo možno připočítat ojedinelý, avšak problematický znak na kotlíku z Mykén, příp. některé zednické značky z Peloponnésu; méně jisté doklady LA byly nalezeny rovněž na ostrovech Naxu a Sifnu a v maloasijské Lykii (Bartoněk 1981). Zmíněných 27 krétských lokalit je rozptýleno po celém ostrově - s převahou střední Kréty, ale se značným zastoupením i na krétském východě a západě. Existence palácových archívů LA se zdá být prokazatelná hlavně v Ajii Triadě, ale i ve Faistu, Zakru, Chanii, nálezy z Knóssu mají zatím spíše příležitostný ráz. Doklady LB pocházejí naproti tomu pouze z 10 lokalit, z toho jsou tři krétské (Knóssos, Chania s blízkým Mameluko), jedna messénská (Pylos), dvě argolské (Mykény, Tírýns), jedna attická (Eleusis) a tři boiótské (Théby, Orchomenos, a dále Kreusis v jz. Boiótii na pobřeží Korintského zálivu). Všechny náleзовé soubory jsou soustředěny do palácových center a mají ráz palácových archívů (Knóssos, Pylos, Mykény, Tírýns, Théby, a snad i Chania), z ostatních čtyř lokalit pocházejí jen ojedinelé nálezy (vždy po jednom dokladu). Značně široká topografická distribuce nápisů v LA spolu s jejich širokou materiálovou pestrostí dává tušit, že toto písmo bylo na Krétě v daleko širším užívání než lineární písmo B, jež zůstává v podstatě omezeno na palácové archívy a jejich okolí. To činí z lineárního písma A základní pí-

semný systém egejské doby bronzové a naznačuje vyšší míru gramotnosti pro starší kulturu mínojskokrétskou ve srovnání s mladší kulturou mykénskou.

Možnosti rozluštění obou starších krétských písem (hieroglyfického a lineárního A) se však naproti tomu nejeví zatím jako příliš nadějně. Hlavní překážkou je skutečnost, že těmito písmy byl zachycován jazyk typologicky zcela odlišný od řečtiny, jak na to ukazují výsledky všech dosavadních strukturálních rozborů textů psaných lineárním písmem A ve srovnání s texty lineárního písma B (srov. Bartoněk, SEFFEU 1983). Podstatně menší míra kvantitativního doložení obou starších krétských písem, o níž byla řeč výše, přitom nadějí na jejich brzké rozluštění ještě dále snižuje. Drobných úspěchů bylo nicméně v poslední době dosaženo v celé řadě dílčích oblastí, a to jednak při vlastním rozboru textů psaných v lineárním písmě A při společné analýze obou lineárních systémů (tak např. ze srovnání obecně egejských ideogramů se slabogramy lineárního písma B lze činit závěry o tom, že jakou slabiku začínaly určité výrazy v předřecké mínojštině; Bartoněk 1985), jednak při konfrontačním rozboru tzv. eteokrétských nápisů z východní Kréty (existují paralely, ale i rozdíly mezi fonologickým systémem těchto textů a systémem skrývajícím se pod lineárním písmem A; Bartoněk 1986). Při řešení původu jazyka mínojských Kréťanů je tedy i nadále na místě značná skepse, zatímco v mnohých jednotlivostech se přece jen postupně prosazuje mírný optimismus.

Použitá literatura

1. Vasiliou ARAVANTINOS, The Inscribed Sealings from Thebes, *Tractata Mycenaea* (VIII. Mycen. Colloq., Skopje 1985)
2. Antonín BARTONEK, Die agäischen Schriften in ihren kleinasiatischen Zusammenhängen, *Sborník prací fil. fak. brněnské univerzity* B 26, 1981, 59-65.
3. Antonín BARTONEK, The Linear B Texts and Their Quantitative Evaluation, *Res Mycenaeae* (VII. Myken. Colloq. Nürnberg 1981), Göttingen 1983, 15-27.

4. Antonín BARTONĚK, Zur Datierung der Linear-B-Texte aus dem Palastarchiv in Knossos, *Listy filologické* 105, 1983, 138-141.
5. Antonín BARTONĚK, Die eteokretischen Inschriften von Kreta im Vergleich mit den griechisch-kretischen, O-o-pe-ro-si, Festschrift E, Risch, Berlin 1986, 701-707.
6. Antonín BARTONĚK, Ideogramy v mykénské řečtině, *Sborník prací fil. fak. brněnské univerzity E* 30, 1985, 111-122.
7. L. GODART, J. T. KILLEN, C. KOPAKA, J.-P. OLIVIER, 43 raccords ... de fragments inédits dans le vol. I. du "Corpus of Mycenaean Inscriptions from Knossos", *Bull. de Corr. Hell.* 110, 1986, 21-39.
8. GORILA: L. GODART, J.-P. OLIVIER, *Recueil des Inscriptions en Linéaire A*, t. I-V, Paris 1976-1985.
9. A. KARETSOU, L. GODART, J.-P. OLIVIER, Inscriptions en linéaire A ... du mont Iouktas, *Kadmos* 24, 1985, 89-147.
10. J.-P. OLIVIER, Les écritures dans le monde égéen, *Grand atlas de l'archéologie*, *Encyclopaedia universalis*, Paris 1985, 72-73.
11. J.-P. OLIVIER, Cretan Writing in the Second Millennium B. C., *World Archaeology* 17:3, 1986, 377-389.
12. F. VANDENABEELE, La chronologie des documents en linéaire A, *Bull. de Corr. Hell.* 109, 1985, 3-20.
13. M. VENTRIS - J. CHADWICK, Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives, *Journal of Hellenic Studies* 73, 1953, 84-103.

Zusammenfassung
Repetitorium der ägäischen Linear A und Linear B Belege

Es gibt wichtige Unterschiede in der Anzahl und Art der Belege einzelner altägäischer Schriften. Diese Unterschiede gehen klar aus den beiliegenden Tabellen 1-3 hervor (der Stand der Belege bezieht sich auf das Jahr 1984, d.h. auf die Zeit vor der Entdeckung der etwa 3000 bisher noch nicht publizierten knossischen Linear B Fragmente aus dem Depositorium im Museum von Iraklio):

Tabelle 1: Vergleichstabelle der Belege aller drei altägäischen Schriften (HG: hieroglyphische Schrift, LA: Linear A, LB: Linear B).

Tabelle 2: Die Verteilung der LA Belege (nach ihrer Art und den Fundstellen).

Tabelle 3: Die Verteilung der LB Belege (nach ihrer Art und den Fundstellen).

Übersetzung der tschechischen Ausdrücke, die in den Tabellen vorkommen:

Lokalita: Lokalität; Hlin. tabulky: Tontafelchen; Hliněné střípky: Tonetiketten (Siegelabdrücke, Registrierungsangaben und andere); Kamenné vázy: Steingefäße; Hliněné vázy s písmem rytým (malovaným): Tongefäße mit geritzten (gemalten) Schriftzeichen; Nápisý na štukové výzdobě: Inschriften in der Stukkatur; Nápisý ryté do kamene (kovu): Inschriften im Stein (im Metall) - mit Ausnahme von Steingefäßen; Ostatní: Andere Gegenstände (im HG-Bereich handelt es sich um Steinsiegel oder ihre Abdrücke); Celkem: Insgesamt.

TABULKA A: DISTRIBUCE NÁPISŮ V LINEÁRNÍM PÍSMĚ A

LOKALITA	Hliněné tabulky	S e r i e W ⁺) (hliněné střípky)			Kamenné vázy
		a	b	c	
Ajia Triada	147	861	2	22	-
Ajios Stefanos	-	-	-	-	-
Apodulu	-	-	-	-	3
Arkalochori	-	-	-	-	-
Archanes	7	-	-	-	-
Faistos	26	1	4	11	-
Gurnia	-	-	-	1	-
Chania	89	20	-	89	-
Juktas	-	-	-	-	11
Kardamutsa	-	-	-	-	-
Keçs	-	-	-	1	-
Knossos	-	-	1	4	-
Kofinos	-	-	-	-	-
Kythéros	-	-	-	-	-
Larani	-	-	-	-	-
Mallia	6	-	-	-	-
Mélos	1	-	-	-	-
Palaiokastro	1	-	-	-	11
Papire	1	-	-	-	-
Platanos	-	-	-	-	-
Prassa	-	-	-	-	-
Psychro	-	-	-	-	1
Pyrgos	-	-	-	-	-
Sít	-	-	-	-	-
Schinia	-	-	-	-	-
Symí	-	-	-	-	-
Théra	-	-	-	-	-
Traostalos	-	-	-	-	-
Trilos	-	-	-	-	1
Tylios	-	-	-	-	-
Vrysinas	-	-	-	-	1
Zakros	31	-	-	1	-
(neznámá)	-	-	-	-	-
Celkem	319	882	7	131	37

+ / a - pečeti, b - identifikační přívěsky, c - ostatní střípky

S e r i e Z-

Hliněné vázy s písmem ry- tým/malovaným	Nápisy na štukové výzdobě	Nápisy ryté do kamene/kovu	Ostatní	Celkem	
4	-	-	-	1039	
-	-	-	1	1	
-	-	-	-	3	
-	-	2	-	2	
-	-	-	-	7	
3	-	-	-	45	
-	-	-	-	1	
-	-	-	-	198	
1	-	-	-	12	
-	-	1	-	1	
5	-	-	-	5	
11	2	1	1	31	
-	-	1	-	2	
-	-	-	1	1	
1	-	-	-	1	
1	-	1	-	10	
1	-	-	-	2	
-	1	-	-	13	
-	-	-	-	1	
-	-	1	-	1	
-	-	-	-	1	
-	-	-	-	1	
-	-	-	-	2	
-	-	-	1	1	
1	-	-	-	1	
-	-	-	-	3	
4	-	-	-	4	
1	-	-	-	1	
-	-	-	-	1	
1	-	-	1	4	
-	-	-	-	1	
2	-	-	-	34	
-	-	1	-	1	
34	3	2 ⁺⁺	8	5	1431

++) mimo kamenné vázy

TABULKA B: SROVNÁVACÍ TABULKA NÁPISNÝCH NÁLEZŮ EGEJSKÝCH PÍSEM
(U LINEÁRNÍHO PÍSMĀ A I B JEN NÁPISY PUBLIKOVANÉ)

	Hliněné tabulky	Hliněné střípky	Kamenné vázy
Hieroglyfické písmo	43	64	1
Lineární písmo A	319	1020	37
Lineární písmo B	4512	109	-

Hliněné vázy s písmem rytým malov.		Nápisy na štukové výzdobě	Nápisy ryté do kamene kovu		Ostatní	Celkem
11	1	-	-	-	cca 150*	270
34	3	3	2	8	5	1431
-	144	-	-	-	-	4765

*) V případě hieroglyfického písma jde o kamenná pečetidla a jejich otisky.

TABULKA C: DISTRIBUCE NÁPISŮ V LINEÁRNÍM PÍSMĚ B

LOKALITA	hlin. tabulky	Serie W - (hlin. střípky)
Knóssos	3310	59
Chania		
Mameluko		
Pylos	1070	42
Mykény	65	8
Tíryns	24	
Eleusis		
Théby	43	
Orchomenos		
Kreusis		
Celkem	4512	109

Serie Z- (hlin.vázy s malov. písmem)	Celkem
2	3371
15	15
1	1
1	1113
11	84
43	67
1	1
68	111
1	1
1	1
144	4765

K UVEDENÍ EURIPIDOVY MÉDEIE ČINOHROU SLOVENSKÉHO NÁRODNÍHO DIVADLA V NÁRODNÍM DIVADLE V PRAZE
Bořivoj Borecký (Praha)

Po letech se objevila na scéně Národního divadla v Praze opět antická tragédie. Uvedla ji činohra Slovenského národního divadla ve třech představeních ve dnech 16. a 17. prosince 1986 (dvě odpolední a jedno večerní představení).

Inscenace antické tragédie na současné scéně staví režii před tři velké problémy. Antická tragédie se hrála ve zcela odlišném prostředí a v jiných podmínkách. Kostýmy a masky nedovolovaly hercům příliš vzrušené pohyby. Jedním z ideálů etiky klasické doby byla sófosyné (uměřenost), která ovlivňovala i literární styl a přednes. Herec byl nucen vyjadřovat všechna hnutí mysli především různým odstíněním hlasu. Proto i moderní uvedení antického dramatu vyžaduje od herce střízlivý, velmi kultivovaný a velmi jemně odstínovaný projev. Jakékoli příliš patetické projevy a pohyby stojí v protikladu k řeckému estetickému ideálu klasického období. Působivost řecké tragédie spočívá do značné míry na působivosti básnického slova. Herec je zde ovšem odkázán též na kvalitu překladu. Po této stránce splnily překlad i herecké výkony v podstatě svou úlohu. Poněkud rušivě působil výstup posla v závěru tragédie. Protože řečtí tragikové musili vyjadřovat všechno především slovem, byli nuceni líčit ústy svých postav (často poslů) velmi názorné události, které se odehrály mimo scénu. Euripidés propracovával své zprávy poslů s velkým realismem; vyprávělo se o něm, že v mládí též maloval; je-li to pravda či ne, lze dnes těžší rozhodnout; rozhodně jsou však prvky malebnosti v jeho poezii zřetelné. Přílišný patos je proto v takových zprávách nepřiměřený.

Slovenská inscenace Médeie vyřešila zajímavým způsobem i druhý velký problém: zapojení sboru. Počet členů sboru byl omezen a sborový přednes byl většinou nahrazen projevy jednotlivých členek sboru, které ostatní členky sboru korintských žen jen tiše doprovázely. Za úvahu by stál pokus přednášet kommos melodramaticky za doprovodu hudby, komponované na základě řeckých myroloi

(M. Alexiou ukázala ve své knize *The Ritual Lament in Greek Tradition*, Cambridge 1974 přesvědčivým způsobem hudební souvislost mezi kómem a těmito nářky.

Třetím problémem, před nímž stojí každá inscenace řecké tragédie, je výprava. Antické slovo theatron je odvozeno, jak známo, od theomai a tragédie byla původně skutečně především podívanou a zůstala jí po celou dobu klasickou. Básníci si dávali různým způsobem velmi záležet na vytváření působivých scénických obrazů. Této stránce zůstávají moderní inscenace vesměs mnoho dlužny. Je to již v kostýmech herců, které byly bohatě vyšívané a pestře zdobené a lišily se značně od běžného oděvu (kostým herců byl vlastně přežitkem kultovního oděvu podobně jako je tomu např. v divadle starojaponském a v tzv. čínské opeře). Důležitým scénickým efektem je u Euripida vystoupení boha na stroji. V Médeii se objevuje v závěru před posledními slovy sboru na voze, který jí posílá její děd Hélios, sama hrdinka; inscenace Médeie na Nové scéně Národního divadla byla o tento euripidovský efekt ochuzena.

Zusammenfassung

Zur Inszenierung der Medeia des Euripides vom Ensemble des Slowakischen Nationaltheaters in dem Nationaltheater in Prag

Eine Betrachtung darüber, auf welche Art das Schauspielerkollektiv des Slowakischen Nationaltheaters drei Probleme der Inszenierung der griechischen Tragödie bei seiner Aufführung der Medeia in dem Nationaltheater in Prag gelöst hat.

O JINÝCH NEGATIVNÍCH ZKUŠENOSTECH

Jan Bouzek (Praha)

V rozsáhlém díle tak pečlivě kritického a analytického ducha, jakým je náš jubilant, si našlo své místo i vypořádávání se s nebezpečnými interpretačními omyly, a to zejména v takovém případě, nepronikneme-li dostatečně hluboko ad fontes. Výrazem takového varování těm, kteří prof. Janáčka v badatelské činnosti následovali, je kromě osobního působení také článek O jedné negativní zkušenosti, publikovaný v tomto časopise v ročníku 4, 1962, str. 29-31. Otázkami významu negativních zkušeností se hojně zabývá moderní psychologie i gnoseologie přírodních věd, ale článek prof. Janáčka zůstává podnětným varováním klasického filologa, které bych rád na tomto místě doplnil jinými negativními zkušenostmi, abych tak pomohl postavit další výstražné značky: tudy ne, tady zvláště velký pozor na správnou cestu.

První z oblasti negativních zkušeností souvisí s potřebou jít ad fontes i v marginálních otázkách, na které se vlastní rozbor nesoustřeďuje. Vícekrát se mi stalo, že jsem přejal obvyklé názory podepřené váženými autoritami jako obdobu k výsledkům vlastní analýzy a teprve pak zjistil, že podstata evidence je sporná, nebo vůbec založená na omylu. Někdy jsem stihl chybu ještě opravit, jindy ne, a proto aspoň nechávám své práce nějaký čas odpočívat, a po odstupu znovu kontroluji, zda snad z jiného úhlu pohledu nelze věc vidět jinak.

Druhý okruh chyb spočívá v omezeném studiu jevu jen z jediného úhlu: jde o obdobu pozorování pod mikroskopem. I když uvidíme podrobněji strukturu malého výseku, teprve doplňující pozorování z jiných možných úhlů je cestou ke smysluplné výpovědi. Zde je na místě připomenout varování druhého Heisenbergova principu, že totiž s poznáním každého nového detailu se náš celkový obraz zplošťuje. Nadto každý fenomén nabývá plného významu až v kontextu s dalšími a jeho nutná izolace je legitimní jen v rámci příslušné etapy zkoumání; v další etapě je nutno studovat jeho vztahy v čase a prostoru k jiným jevům, a také jeho místo ve vyšším

celku.

Častou chybou je také předpoklad, že vyvrátíme-li dříve podané důkazy pro existenci nějakého jevu, anebo jeho zkarikovaný obraz v práci našeho předchůdce, je tím vyvrácena i existence jevu samého. Teprve časem jsem dospěl k poznání, že nutnou další etapou studia v takovém případě je zkoumání jevu samého, když jsme z něho napřed odstranili nánosy o něm vyslovených názorů.

Jinou obvyklou chybou bývá, že nedostatečná poznatelnost jevu vede nejen k závěru, že jeho existenci nelze prokázat (což je obvykle správné), ale že tedy jeho existenci neuznáme (což už je poněkud směšné), a prohlásíme, že neexistuje. Tím už se bezpečně dopouštíme chyby, uzavíráme si dveře k poznání, snad ze strachu, aby nás neznepokojovalo něco, co by mohlo ohrozit naše představové kliše. Připomínáme tím geografa z Exupéryho Malého prince, sedícího na své planetě a odmítajícího se kamkoli vydat, neboť on považuje za svůj úkol zkoumat charaktery těch, kteří ho přijdou navštívit a podle výsledku zapsat jejich výpověď do své knihy nebo ne.

Jinou formou ústupu či kapitulace ve vědeckém bádání je soustředění se na problémy, kde je možné ještě doplnit některé detaily, ale nikoli přinést - i za cenu rizika neúspěchu - něco opravdu nového. Pak je na místě Weizsäckerova kritika dnešní vědy, že totiž nám přináší mnoho podrobných informací o nepodstatných otázkách, o kterých nepotřebujeme nic vědět, a mlčí tam, kde bychom odpověď naléhavě potřebovali.

K plavbě mezi Skyllou a Charybdou lze přirovnat úsilí o to, abychom se vyhnuli jak tuposti telefonních seznamů materiální báze výzkumu, které na základním heuristickém stupni mají svou nepochybnou pomocnou roli, tak nekorigované hře hypotéz, kde vše je dovoleno, protože kontrola se jaksi nezdá být možná. Teprve dlouhým a usilovným manévrováním mezi oběma extrémami a sputézou toho, co je na obou stranách přínosného, lze aspoň do jisté míry překonat obě nebezpečí.

Další dvojí okruh nebezpečí má své extrémní v pozicích přírodních a společenských věd. První, vycházející z malého úseku

empirie, zobecňuje z omezeného okruhu empirii dostupných poznatků své zákony o nekonečné platnosti: astronomie do prostoru, geologie a jiné vědy do času, ačkoli ze své zkušenosti víme, že v reálném světě je vždycky něco navíc, co se nám nepodařilo zjištit, a interpolace jedné proměnné za předpokladu, že všechny ostatní jevy zůstanou konstantami, se téměř vždy v praxi ukázala být chybnou: v tom je i omezení futurologie.

Zatímco požadavek absolutní odvozenosti jednotlivin z obecného zákona, který sledovaly dříve přírodní vědy, byl zmírněn v době, kdy mnoho zákonů má jen statistickou platnost, a přibližuje se tak stanovisku starověké filozofie, že totiž obecniny nejsou nikdy plně realizovány v konkrétním a jedinečném pro jeho nedostatečnost, historické vědy se někdy až příliš odvrátily od užívání dedukce jako doplňku induktivní metody.

Řečeno opět parafrází stanoviska řecké filozofie, indukce může dospět k pravděpodobnostnímu poznání, ale nad touto úrovní se stává bezmocnou, teprve s pomocí dedukční analýzy, která pomůže vymezit prostor, ve kterém by se měl nacházet správný výklad.

Apriorní odmítání existence řádu struktury skutečnosti, kdy všechno se považuje za manipulovatelné, způsobilo nejen ekologické a morální problémy naší doby, ale také vytváří z objektu poznání změť, která je pak výrazem našich vlastních zmatků. To neznamená, že bychom se měli zkonstnatěle držet daných schémat; naopak naše myšlení musí být živé, pohyblivé a hypotézy a schémata musíme jako lešení opět odstranit, jakmile je stavba vybudována či poznána.

Seznam negativních zkušeností při vědecké práci by bylo možno snadno rozšířit o další, zde ale bylo úmyslem autora především navázat na podnět našeho jubilanta. Proto si, nakonec připomeňme jeho vzor pokory, se kterou se dokázal se vzornou pečlivostí zabývat autorem, jenž mnoho slávy úrovní svého filozofického díla nesliboval. Tento vzor je protikladem negativních povzdechů nad nicotností nám uložených úkolů, kterými přezíráme hodnoty toho, byť skromného, co nám osud poskytuje.

Summary

Other negative experiences

In his article On one negative experience in Zprávy JKF 4, 1962, Professor Janáček expressed his warnings concerning the necessity to come ad fontes for solving any problem in Classical philology. The present contribution enlarges the evidence of dangers of mistakes from other aspects of limited one-sided approaches to the study of Classical antiquity.

Epifanie, oslavující boží zjevení nebo projev boží síly, se vyskytovaly již ve starých orientálních kultech, a křesťanství tento svátek převzalo z náboženských prožitků a kultovních forem rozšířených v řeckořímském světě. Z celé problematiky, jejíž in-
struktivní přehled podává E. Pax (Reallexikon für Antike und Christentum, V, Stuttgart 1962, sl. 832-909, s.v. Epiphanie), chci zde obrátit pozornost v podstatě jen k dílčí filologické otázce, souvisící s potřebou uvést na správnou míru jedno nedo-
rozumění.

Svátek připadající na 6. leden se v křesťanském kultu původ-
ně vztahoval ke křtu i k narození Ježíše Krista, k betlémskému klanění mágů i k zázraku v Káně Galilejské (srov. E. Pax, op.cit., sl. 902n.), až teprve po zavedení vánočních svátků v souvislosti se zimním slunovratem se 6. ledna ustálil na Východě svátek Ježí-
šova křtu a na Západě svátek Tří králů (tamtéž sl. 904-906).

V křesťanském kultu je svátek zvaný Epifania doložen spole-
hlivým pramenným údajem poprvé roku 361, když se toho dne císař Julianus manifestačně zúčastnil křesťanských bohoslužeb v jednom
viennském kostele, chtěje tak ještě před veřejností zastříit, že se v soukromí již cele přiklonil k antickému "helénskému" nábo-
ženství. Ammianus Marcellinus o tom píše (XXI 2,5): *et ut haec interim caelarentur, feriarum die, quem celebrantes mense Ianua-
rio Christiani Epiphania dicitant, progressus in eorum eccle-
siam, sollemniter numine orato discessit.*

Rovněž ariánsky orientovaného východořímského císaře Valenta podnítila roku 372 Epifania k návštěvě kostela k formálnímu
sblížení s Basileiem, jenž v řecké patristice dostal čestné jméno Veliký. Ve své knize Římský stát a katolická církev ve IV. stole-
tí (UJEP Brno 1983) jsem o tom na str. 104 napsal: "Když se na své cestě z Konstantinopole do Antiochie zastavil Valens koncem roku 371 v kappadocké Kaisareji, kde byl Basileios od roku 370 biskupem, pokusili se vysocí státní úředníci v čele s praefektem

praetorio Modestem získat Basileia domluvami i hrozbami pro oficiálně uznávané vyznání víry. Basileios se však nedal zvíkat a Valens kupodivu upustil od jeho potrestání a 6. ledna o Epifaniích se dokonce zúčastnil bohoslužeb celebrovaných Basileiem."

To, že v citované pasáži, dokumentované v poznámce 121 odkazem na Basil. Epist. 79 et 94; Gregor. Naz. Orat. XLIII 44-53, mluvím o Epifaniích místo o Epifanii, označil ve své recenzi L. Vidman (Zprávy JKF XXV, 1983, str. 94) za nepochopitelné, právem podle dnešní terminologie (srov. L. Klimeš, Slovník cizích slov, Praha 1981, str. 144), ale mylně z hlediska historického. Grégoires z Nazianzu užívá totiž při označení zmíněného svátku nikoli singuláru feminina, nýbrž plurálu neutra (Orat. XLIII 52 = PG 36, sl. 561 C): ἡν δὲ ἡμέρα τῶν Ἐπιφανίων, což teprve podstatně mladší latinský překlad, v Patrologii paralelně otištěný, mění na singulární tvar feminina, od středověku v církevní mluvě již zcela běžný (PG 36, sl. 562 C): erat autem Epiphaniae dies.

Na konci starověku nebyla terminologie ještě ustálená, takže v řeckých textech se porůznu vyskytuje buď ἡ Ἐπιφάνεια, nebo τῆ Ἐπιφάνια (srov. E. Pax, op.cit., str. 902), a obdobně je tomu v textech latinských (srov. ThLL, vol. V 2, sl. 671). Obě varianty se např. vyskytují také v pozdně římských zákonech: Cod. Iust. III 12, 6, 3 (a. 389) dies etiam natalis atque epiphaniarum Christi; Cod. Theod. II 8,24 (a. 405) natalis etiam die et epifaniae spectacula non edantur; Cod. Theod. XV 5,5 (a. 425) dominico, qui septimanae totius primus est dies, et natali adque epifaniorum Christi, ...

Avšak vraťme se ještě k výše citovanému místu z Ammiana Marcellina, konkrétně ke vztažné větě "quem ... Christiani Epiphania dicitant". Tvar "Epiphania" vychází z rukopisné tradice - ve Fuldském kodexu z IX. století (nyní Vaticanus Latinus 1873) je "aephiphania", a proto se odmítá oprava, kterou roku 1517 provedl ve svém bolognském vydání Petrus Castellus a kterou roku 1533 zbytečně akceptoval Sigismundus Gelenius. Tento humanista českého původu, Zikmund Hrubý z Jelení, měl sice v Basileji k dispozici

Hersfeldský kodex, dnes kromě šesti zlomků nedochovaný, který byl dokonce předlohou kodexu Fuldského, ale poněvadž se Geleniovo čtení "Epiphania" shoduje se čtením Castellovým, je jeho závislost na něm více než pravděpodobná. Uvedenou opravu ovlivnila totiž středověká církevní terminologie, přičemž si oba editoři správně uvědomovali, že sloveso "dictito" má u Ammiana pravidelně vazbu dvojího akuzativu (Ammian. XV. 13,2 quem officio functum perite Musonianum voluit appellari, ante Strategium dictitatum; XVI 10,8 catafracti equites, quos clibanarios dictitant; XVI 12,25 hunc filium suum, Agenarichum genitali vocabulo dictitatum, ad Serapionis transtulit nomen; etc.).

Tak tedy můžeme svůj příspěvek uzavřít konstatováním, že jako slovo "capita" v Ammianově větě XXII 4,9 (pabula iumentorum, quae vulgo dictitant capita) je i v paragrafu XXI 2,5 slovo "Epiphania" akuzativem plurálu neutra.

Argumentum

Nomen feriarum, quas Christiani VIII Id. Ian. agunt, scil. Epiphania, auctores Graeci necnon Latini aevi antiqui exeuntis aut in numero singulari generis feminini aut in numero plurali generis neutri usurpabant. Itaque quaestio exoriri potest, quomodo apud Ammianum Marcellinum res se habeat. Quia in enuntiato suo XXI 2,5 "feriarum die, quem celebrantes mense Ianuario Christiani Epiphania (aephiphania V, Epiphania BG normam mediaevalium sequentes) dictitant" iunctura verbi "dictitare" accusativum casum duplicem postulat, manifesto apparet vocem "Epiphania" a rerum scriptore commemorato tamquam genus neutrum numeri pluralis intellectam esse.

ŘÍMSKÁ VOJENSKÁ TERMINOLOGIE V ČESKÝCH PŘEKLADECH NZ

Radislav Hošek (Praha)

V souladu se světovým vývojem klasické filologie vyslovil se i František Novotný k problematice vztahu klasické filologie k rozboru hagiografických textů v nejširším smyslu toho slova. Stalo se tak ve studii Nový Zákon problémem klassické filologie (LF 47, 1920, 153-61; 266-78), v níž pojímá text NZ jako text literární, který je proto možno zkoumat postupy klasické filologie. Do praxe uvedl u nás tuto zásadu Novotného žák Ferdinand Stiebitz v práci Studie o slovesném vidu v řečtině novozákonní (VKČSN 1929, IV, 182) a Grammatické a exegetické příspěvky k Novému Zákonu (LF 53, 1926, 71-84; 208-19; 58, 1931, 115-122; 254-261; 411-421), k nimž přistoupily ještě dva menší příspěvky Proměnění vody ve vínu (LF 60, 1933, 15-28) a Zu epíusios (PhW 47, 1927, 889-92).

Vědecké studium textu NZ F. Novotný odlišoval od přijímání jeho zjeveného obsahu, F. Stiebitz se na základě studia NZ vyrovnal se svým náboženským přesvědčením. Přísně analytický duch Novotného mladšího žáka se zase otevřeně vyslovil v kritice Studie o slovesném vidu v řečtině novozákonní (NV 13, 1932, 44-8); je jím dnešní oslavenec, jemuž má náš text připomenout pěkná léta jeho mládí a velkého rozkvětu klasických studií na mateřské univerzitě.

Jako žák všech tří Mistrů filologie sáhl jsem po Novém Zákonu - při jehož studiu se všichni tři setkali -, abych sledoval na omezeném úseku postup našich překladatelů. Sledování překladu z oblasti římských vojenských reálií jsem zvolil proto, že na tomto poli lze buď přímo, nebo ze souvislosti oddělit to, co je římské, od neřímského a dále, že zde velmi výrazně vystává únosnost či neúnosnost užití toho kterého termínu z důvodu aktualizování a přiblížení textu čtenáři. Nadto mají vojenské výrazy tu přednost, že jsme o jejich obsahu a o jejich synonymech dobře zpraveni, zatímco výrazy z provinciální administrativy v sobě obsahují nejedno úskalí - aspoň jedno za mnohé: *hégemoneúontos Pontíu Pi-*

latů (Luc. 3,1), které nám nedovoluje bezpečně určit právní postavení Pilátovo. Ten asi nebyl místodržitelem, nýbrž prokurátorem se soudními pravomocemi, jak lze vyvozovat z nalezeného nápisu.

Porovnával jsem znění čtyř moderních překladů, klasického textu Bible Kralické, Vulgáty a řecké verze Nového Zákona. Jen z časových důvodů jsem vynechal překlady barokní, které tvoří významný přechod od BK k dnešku. Úplnost excerptce jsem zkontroloval pomocí konkordance.¹⁾

Stratiótés - strateuma

Obou výrazů se používá pro označení římského vojáka, miles - milites. První výraz označuje toliko římské vojsko, druhý označuje vojáky římské, židovské a nebeské, a to ve smyslu hromadném.

BK překládá první výraz slovem žoldnéři a tak jim dává sociální zařazení své doby. Tato snaha se odráží v překladu BK Act 10,7 (militem metuentem Dominum - Vulg), v němž je "bohobojný voják" (Pe) zařazen do vyšší sociální skupiny: "rytíře pobožného". Moderní překladatelé užívají výrazu voják, vojáci, toliko Co má nedůvodně ve třech případech výraz vojin (Joh 19,2; 34; Act 10,7: zbožného vojína).

Šlo-li v tomto případě o jednotlivce, potom strateuma označuje útvar z nich složený. Na rozdíl od Dióna, kde výraz strateuma značí legio (Mason 164)²⁾, v NZ označuje posádku v Jerusalemě, která byla tvořena kohortou milliaria. Protože byla umístěna u sídla místodržitele, splyvá s významem praetorium = sídlo místodržitele. Proti jiným textům se v NZ tento výraz vyskytuje v pestřejším použití, protože označuje Heródův doprovod (Luc 23,11), vojsko abstraktního židovského vládce (v podobenství Mat 22,7), nebeské vojsko (Ap 9,16; 19,14; 19,19) a římské vojsko (Act 23, 10; 23,27). Kromě prostého překladu usilovali překladatelé vystihnout situaci vyjádřenou textem. Příklad našli už ve Vulgátě, kde jsou všechna místa přeložena výrazem exercitus, ale Act 23,10: iussit milites. Tuto praxi nacházíme bohatě rozhojňenou v BK, kde se o neurčitém vojsku v podobenství (Mat 22,7) a nížším vojsku Apokalypsy (9,16; 19,19) používá slov vojsko, vojska,

ale pro Heróduův doprovod (Luc. 23,11 - Co: Herodes se svou družinou; Ži: Heródes a jeho vojenský průvod; Pe,Ek: se svými vojáky) a nebeské vojsko zvolila vznešený výraz rytířstvo, ale pro římské vojsko (Act 23,10; 23,27) žoldnéři (Co, Ži: vojsko). Rozdíl velitel - mužstvo (Act 23,27 v dopise velitele posádky) specifikoval Pe slovy: "já však jsem s mužstvem zakročil", naopak Ek tento rozdíl zmírňuje obratem: "zasáhl jsem s vojenským oddílem", kterého Pe jako první použil v Act 23,10: oddíl vojska. Ek tohoto výrazu použil na obou místech Act.

Legión - dexiolaboi - speira a její velitelé

Označení vojenských jednotek v NZ není jednotné. To ukazuje, že se s těmito slovy pisatelé NZ setkávali běžně. Danost obsahu NZ však nepřipustila jejich přesné uvedení, a to ani re ve zcela běžném případě, jak vidíme u výrazu legión.

Legión je tu pouze ve významu množství sborů. V Mat 26,53 se hovoří o legiónas aggelón - Vulg: legionones angelorum, které překladatelé vystihují vojenskými obraty své doby (BK: dvanácte houfů andělů, Co Ži Pe: dvanáct pluků), toliko Ek se vrací k původní terminologii a tak výrazu odnímá konkrétní představu daného množství: dvanáct legií andělů.

Mnohem větší potíže činí překlad odpovědi zlého ducha, kterému Ježíš přikázal vyjít z těla posedlého (Mar 5,9: legión onoma moi, hoti polloi esmen, Vulg: legio mihi nomen est), a to proto, že v češtině nenacházíme patričný ekvivalent. Překladatelé vycházeli ze slov hoti polloi esmen a volili výrazy "Množství" (BK - nevhodné, protože neutrum), "Pluk" (Co, Pe, snad pod vlivem Svatopluk) nebo "Legie" (Ži s výkladem "zástup", Ek - málo vhodné, protože femininum). Ještě nesnadnější bylo ovšem pro ně vyjádřit s tím související další místo Mar 5, 15 ton eschékota ton legióna (ve Vulg a Co vynecháno), které překládají: "kterýž mívál množství" - BK; který měl v době "legií" - Ži; "co jich měl v sobě celý pluk" - Pe. Ek toto místo tlumočí slovy "množství zlých duchů" (v pozn.: ř. tu legií) a chápe množství jako neurčitý výraz, který je třeba doplnit: množství zlých duchů, a to bez ohledu na to, že legio - množství bylo vlastním jménem jen o něco

výše (Mar 5,9).

Protože Legiōn bylo častým označením lokality s římskou posádkou, znamenalo pro neřímské obyvatelstvo, zvláště pro Židy, místo obsazené nepřáteli. Takový význam je třeba připsat i jménu Legiōn, které vyjadřuje umístění člověku nepřátelských duchů v těle či obsazení, zábor těla zlými duchy. Ale i přes tento výklad nebude snadné patřičný výraz pro vlastní jméno, protože Zábor jako vlastní jméno neexistuje.

Ujediněle se v NZ vyskytuje výraz dexiolaboi (Act 23,23) pro část vojenského doprovodu. Protože není odjinud tento výraz znám, je možno jeho překlad odvozovat jen na základě Vulgáty, kde čteme lancearii, neboť etymologie slova nám zde příliš nepomáhá. Lancearii se vyskytují také u Ammiana Marcellina (21,13; 31,13), nevíme však, zda je máme předpokládat už pro dobu prvního století. Překladatelé překládají různě: drabantí (BK), kopiníci (Co, Ži, Pe) a méně vhodně lehkooděnci (Ek). Žádný z nich nevystihuje to, že lancearii kopí vrhali, nebodali jím zblízka. Tuto skutečnost se snažil v překladu Ammiana Marcellina vystihnout výrazem vrhači kopí J. Češka.³⁾ Soudím, že jednoduché kopiníci nebo vrhači je pro překlad výstižnější, naopak lehkooděnci je příliš neurčité a vyvolává představu boje ve starším období.

Pestrý pohled na tvůrčí překladatelskou činnost nám poskytuje překlad výrazu speira = cohors. Ten se vyskytuje buď samostatně, nebo ve spojitosti s vojenskými hodnostmi. V překladech se objevuje u jednoho překladatele i několik výrazů pro tento pojem. Musíme si však uvědomit, že při kohortě máme co činit s jednotkou, pro kterou je výchozím počet jednoho tisíce mužů. To se projevuje v tom, že se tribunus militum objevuje v řecké terminologii mimo jiné i pod výrazy, kde je číslo tisíc určující: chiliarithmos hégétór, chiliarchés, chiliarchos (Mason 205).

Vydeme-li z onoho čísla, nebude se nám zdát pro celou kohortu vhodný český ekvivalent setnina (Ek Mat 27,27), protože by tak musil být logicky jejím velitelem setník (centurio - hekatonarchos), ale je jím tribunus militum - chiliarchos. Naproti tomu označení pluk (Ek Act 10,1; 27,1) v našich představách tento

počet překračuje a je vhodnější jako ekvivalent výrazu legio.

Moderní překladatelé (Co, Ži, Pe) se na většině míst (Mat 27,27; Mar 15,16; Joh 18,3; 18,12; Act 10,1; Act 27,1 jen Co) rozhodli pro výraz četa, přestože se nám dnes pod tímto výrazem vybavuje spíše menší jednotka⁴). Ek Mat 15,16 a 27,27 používá výrazu setnina, jímž by se měla překládat centuria - kenturia, která se však v NZ nevyskytuje.

BK používá vojenských výrazů své doby: zběř (Mat 15,16)⁵), rota (Mat 27,27), zástup (Joh 18,3; 18,12; Act 10,1), vojsko (Act 21,31), houf (Act 27,1: hekatonarchéi onomati Iúliói speirés Sebastés - "setníku jménem Juliovi, kterýž byl nad houfem Augustovým", ale přesněji od praporu - Ži, Pe, podobně Co, Ek). Tato výrazová pestrost smazává historickou skutečnost a bylo by třeba, aby jednotnost výrazu byla podržena alespoň tam, kde je kohorta označena svými přídomky (Act 10,1 setník z zástupu, kterýž sloužil Vlašský - Act 27,1 nad houfem Augustovým).

Potíže se stupňují, přistupuje-li k výrazu speira vojenská hodnost, ať už hekatonarchés (Act 10,1; 27,1) či chiliarchos (Joh 18,12; Act 21,31). Protože se výraz četař nehodí pro označení chiliarcha, bývají voleny opisy (Joh 18,12 speira kai ho chiliarchos - cohors ergo et tribunus - Vulg: četa a její velitel - Co; četa s velitelem - Pe; četa s důstojníkem - Ži, Ek; Act 21,31 tói chiliarchói tés speirés - tribuno cohortis Vulg: veliteli vojska - Co; veliteli praporu - Ži, Ek; veliteli posádky - Pe).

A nyní hekantonarchés - centurio. Jeho české vyjádření staví překladatele ještě před větší nesnáze. Co, Pe vycházejí z původního významu a rozhodují se pro výraz setník (Act 10,1; 27,1). Ži v poznámce k Mat 8,5 vysvětluje svůj přístup taktó: "četař", doslova velitel setniny; setník, "centurio", v římském vojsku byl velitel čety, poddůstojník, ne vysoký hodnostář; proto volí překlad "četař praporu řečeného italský" a "četařovi ... od praporu Jeho Veličenstva". Ek se rozhodl překládat chiliarchos výrazy důstojník nebo velitel či velitel praporu (Act 21,31) a hekatonarchos důstojník pluku nebo důstojník ... od císařského pluku. Zde dochází k tomu, že se prapor stává větší jednotkou nežli pluk,

což odporuje dnešnímu pojetí a nutně vede ke spletní představ.

Odtud se otevírá cesta k dalšímu uvolnění v českém přetlumočení termínu speira, které Vulgáta důsledně překládá jako cohors. Objevují se výrazy četa (ale v Act 21,31 velitel vojska) - Co, pluk (Act 10,1; 27,1) - Ek, prapor (Act 10,1; 21,31; 27,1 - Ži, Act 21,31 - Ek, Act 27,1 - Pe), posádka (Act 21,31: tói chiliarchoí tés speirés = velitelé posádky - Pe, srov. Ži a Ek: velitelé praporu). Mnohost výrazů svědčí o tvůrčím hledání překladatelů, které je spojováno s aktuálním pojetím, ale s menším přihlédnutím k historické realitě.

Naproti tomu překládají všichni hodnot chiliarchos jednotně všude tam, kde stojí v textu samostatně (Act 21,33; 21,37; 22,24; 22,26-29; 23,10; 23,15; 23,17-19; 23,22; 24,22) výrazem velitel (užití jeho užití pro židovské prostředí - Mar 6,21; Act 25,23; Ap 6,15; Ap 19,18 - zde nechávám stranou), BK volí výraz hejtman. Také hekantonarchos se používá pro označení poměrů v Galileji (Mat 8,5; 8,13; Luc 7,2; 7,6) a pro římské vojsko (Mat 27,54; Luc 23,47; Act 10,1; 10,22; 21,32; 22,25-26; 23,17; 23,23; 24,23; 27,6; 27,11; 27,31; 27,43). Bk, Co, Pe volí výraz setník, Ži četař. Poněkud zvláštním způsobem postupuje Ek, kde od místa Act 21,32 dále se používá výrazu důstojník (též Act 10,1), ale v dalších případech setník. Souvisí toto nedopatření s rozdělením textu mezi překladatele?

V Markově evangeliu (15,39; 15,44; 15,45) se vedle termínu hekatonarchos, -archés, objevuje i počtetý tvar kenturión, s nímž se lze setkat i jinde (Mason 5; 60; 163). V BK se překládá termínem centurio, kterého bylo použito i pro překlad hekantonarchos (Mat 27,54; Luc 23,47). Ostatní přizpůsobují překlad termínu, jímž byl přeložen hekantonarchos, tedy Co, Pe, Ek volí výraz setník, Ži četař.

Závěrem lze říci, že ne vždy byly pro římské vojenské termíny voleny náležitě termíny, takže docházelo ke zkreslení. I tak skvělí znalci řečtiny NZ ze snahy po modernosti textu neunikli vždy tomuto nebezpečí. Je možno říci, že archaické nebo neutrální termíny se lépe hodí pro vystižení doby a prostředí, a naopak že mo-

derní termíny v sobě skrývají úskali grotesknosti.

Poznámky

- 1) Řecký text citujeme podle vydání *Novum Testamentum Graece cum apparatusu critico curavit D. Eberhard Nestle, novis curis elaboravit D. Erwin Nestle. Editio vicesima prima, Stuttgart 1952.* - Alfred Schmoller, *Handkonkordanz zum griechischen Neuen Testament, Vierzehnte Auflage 1968, Stuttgart 1968.*
BK = Biblií svatá aneb všecka svatá Pisma Starého i Nového Zákona. Podle posledního vydání kralického z roku 1613, v Praze 1936.
Co = Nový Zákon. Sýkorův překlad v revizi Hejčlově k tisku upravil, rozčlenil, úvody a poznámkami opatřil dr. Rudolf Col. V Olomouci 1947.
Ek = Bible. Ekumenický překlad. Praha 1979.
Pe = Nový Zákon. Z původního řeckého znění přeložil a vysvětlivkami opatřil Dr. Ondřej M. Petru O.P. Řím 1969.
Vulg = *Biblia sacra juxta Vulgatam Clementinam, Romae - Tornacii - Parisiis 1938.*
Ži = Nový Zákon. Z řečtiny přeložil F. Žilka, Praha 1946.
- 2) Hugh I. Mason, *Greek Terms for Roman Institutions, = American Studies in Papyrology (Volume Thirteen), Toronto 1974.*
- 3) *Ammianus Marcellinus, Soumrak římské říše, přeložil Josef Česka, Praha 1975.*
- 4) *Příruční slovník jazyka českého (1935 - 1937) s. v. četa: nejmenší vojenský útvar semknutý. Podle J. Jungmanna s.v. četa - (Slovník česko-německý, W Praze 1835) se četa rovná Truppe = turma = jednotka o třiceti mužích.*
- 5) *J. Jungmann Slovník česko-německý, W Praze 1839, s.v. zběř = sebraný něčeho, sběh, zástup. Swolsali všecku zběř (Wogenshan), Mar 15,16 totam cohortem. - Příruční slovník jazyka českého (1948 - 1951), s.v. sběř = zastarale: zástup. Shromáždění - Palacký.*

Zusammenfassung

Die römische Militär-Terminologie in den tschechischen Übersetzungen des Neuen Testamentes

Der Verfasser verfolgt die römische Militär-Terminologie in der Auffassung der tschechischen Übersetzer des NT (s. Anm. 1) und zeigt ihre verschiedene Praxis auf. Die mannigfache Art,

auf welche ein und derselbe Terminus übersetzt wird, ist wohl durch das Streben nach der Klarheit des modernen Textes zu erklären. Das ist besonders bei der Übersetzung des Ausdrucks speira zu beobachten, wo die modernen Übersetzer die Ausdrücke vom Typus das Bataillon, das Regiment, die Abteilung, die Garnison, die Rotte, die Truppe u.a. benützen, sowie auch bei der Übersetzung der Dienstgrade der römischen Armee, wo dieselbe Praxis - ohne Rücksicht auf die damalige Abstufung der Grade - vorkommt.

KE VZTAHU LATINSKÉHO A ŘECKÉHO SLOVESNÉHO SYSTÉMU

Helena Kurzová (Praha)

Výkladové možnosti vyplývající ze zjištění, že flexivní morfologické kategorie indoevropských jazyků se rozvinuly gramatikalizací původních kategorií lexikálně derivačních, nejsou dosud vyčerpány. Morfologické systémy jednotlivých indoevropských jazyků lze vyložit jako výsledek odlišného způsobu gramatikalizace původních kategorií. Umožňuje to i jinak vidět vztah latinského a řeckého slovesného systému. V tradiční indoeuropeistice byl slovesný systém řecko-indický vzat za základ pro rekonstrukci indoevropského slovesa, a systém latinský byl vykládán jako modifikace a redukce tohoto systému. Rekonstrukce původnějšího stavu indoevropské morfologie však umožňuje chápat oba systémy jako výsledek alternativního vývoje z původního stadia, které lze charakterizovat jako derivačně flexivní typ jazykové struktury (na rozdíl od rozvinutého paradigmaticky flexivního typu).

Flexivní kategorie jako aorist, perfektum, medium, které vytvářejí opozice u téhož slovesa a platí v podstatě pro sloveso jako takové (tj. jsou zastoupeny u většiny sloves), jsou teprve výsledkem vývoje. Původnější stav byl ten, že morfologické prostředky, které vyjadřují tyto kategorie, tj. zejména sufify a vnitřní modifikace ablautové, byly aplikovány jen na určitá slovesa, na určité slovesné kořeny. V tomto smyslu to byly kategorie derivační, i když gramaticky relevantní. Tento stav je starými indoevropskými jazyky dosvědčen. Když pozorujeme řecký aorist jako celek, vidíme, že je vytvářen řadou formantů, a přitom od jednoho slovesa je pravidelně tvořen jen jeden základní aorist (aorist silný athematický **ἔβην, ἔστην, ἔγνων, thematický ἔλιπον, ἔερον, sigmatický ἔλυσα**, se sufixem **-ῆ- ἔχθρον**; pouze aorist intransitivně pasivní se sufixem **-θη-** a aorist reduplikovaný jsou pravidelně v opozici k některému aoristu základnímu. Lze pozorovat určité významové rozdíly mezi jednotlivými typy aoristu (aorist sigmatický je transitivity kauzativní, aorist na **-ῆ-** intransitivní), které ukazují, že to byly kategorie se speciálním

významem, které v procesu gramatikalizace splynuly v jednu flexivní kategorii aspektovou, tvořenou rozdílnými (navzájem se v počtu statě vylučujícími) allomorfy. Flexivní kategorie se rozvinuly z kategorií derivačního charakteru postupující gramatikalizací, která spočívala v generalizaci kategorií, tj. v jejím rozšíření do celého systému, a v abstrakci od původních významů ve prospěch významu základního, gramatikalizovaného.

Ještě rozmanitější je situace, když přibereme formanty, které tvoří presentní kmeny. Proti stejnému typu aoristu, např. silnému aoristu thematickému, stojí různé typy present (ἐλάσων - ἔλασαν, ἔλασαν - ἔλασαν, ἐλάσων - ἔλασαν). Lze v zčásti rekonstruovat speciální významy jednotlivých formací a jejich sufixů.¹⁾

Nejvýznamnější pro rekonstrukci původnějšího stavu indoevropského slovesa je však závěr, který vyplynul ze studia perfekta a media a jejich vzájemného vztahu. Ukázalo se, že perfektum a medium měly původně stejné základní koncovky, a dobře doložená perfekta a media tantum ve starých indoevropských jazycích opravňují násor, že šlo primárně o neopoziční kategorie, které vlastně vyznačovaly určitou třídu sloves.²⁾ Lze tedy pro indoevropštinu rekonstruovat dvě slovesné základní třídy, které měly rozdílnou řadu osobních koncovek a rozdílný systém sufixů. Nazýváme první třídu akční a druhou třídu neakční nebo také intransitivně-stativní. Původní situace byla taková, že sloveso jako ἔλασε mělo jen koncovky řady konsonantické (presento-aoristové), kdežto slovesa jako ἐλάσα nebo ἐλάσα jen koncovky řady vokaliccko-laryngální (perfekto-mediální). Současně s postupující gramatikalizací ve smyslu vytváření opozičních flexivních kategorií docházelo k integraci obou tříd v jeden slovesný systém. Základní rozdíly v latinském a řeckém slovesném systému lze vyložit jako výsledek různého způsobu realizace tohoto gramatikalizačního a integračního procesu.

Zřetelně je doložen rozdíl obou řad koncovek v singuláru:

(1) konsonantické (presento-aoristové) koncovky

-m	dica-m
-s	dica-s

-t dica-t

(2) vokalicko-laryngální (perfekto-mediální) koncovky rekonstrukce³⁾:

-a < ~~h₂e~~

-tha < -th₂e

-e

dokumentace:

řec.perf.	lat.perf.		ind.med.		heth.med. ⁴⁾
-a	-a-i	>	-i	-ai >	-e -ha
-tha	-is-ta-i	>	-isti	-sai >	-se -ta
-e	-e-i-t	>	-it	-(t)ai >	-(t)e -a

K intransitivně stativní, neakční třídě náležely také pravděpodobně sufixy -ā-, -ē-, které v jednotlivých indoevropských jazycích rozvinuly velmi obdobné funkce - durativně iterativní, preteritální, modální.⁵⁾ Zatímco archaičnost latinského -ā- konjunktivu je vcelku obecně uznávána, již paralelní -ē- konjunktiv-futurum byl vykládán jako přetvořený konjunktiv řeckého typu s dlouhým alternujícím -ē-/-ē-. Ukazuje se však, že i sufix -ē- patřil k inventáři indoevropských sufixů a uplatnil se v indoevropských jazycích ve funkcích paralelních sufixu -ā-. Podobná situace, kdy řečtina preferuje alternující sufix -ē-/-ē-, kdežto latina nealternující sufix s dlouhým vokálem je u imperfekta, kde proti řeckému imperfektu typu ἔφερον stojí latinská forma ce s dlouhovokalickým sufixem -ā- (eram < es-ā-m) a -dhā- (ferebam < bher-ē-dhā-m)⁶⁾.

Výrazný rozdíl mezi latinou a řečtinou, který lze vyložit různě provedeným procesem gramatikalizace a integrace obou základních tříd, se dotýká právě základních slovesných kategorií aspektu času a rodu, tj. perfekta a jeho poměru k aoristu, media a pasíva. Slovesa vyjadřující akce, slovesa akční, se členila na subkategorie (opět primárně lexikálního, neopozičního charakteru), které byly zárodkem pozdější flexivní opozice "aspekt imperfektivní a perfektivní (aoristový)". Slovesa neakční vyjadřovala je-dnak procesy, jednak stavy, a toto subkategorizace byla zárodkem

flexivních kategorií media a perfecta, které však na rozdíl od presenta a aoristu (imperfektiva a perfektiva) nevytvořily přímou flexivní opozici, nýbrž uplatnily se v rámci rozdílných slovesných kategorií (rodu - medium, vidu-času - perfektem).

(3) kategorie sloves: sl. akční **neakční**
 subkategorie: imperfektivní **perfektivní** procesy stavy
(aoristová)

flexivní kategorie: presens⁷⁾ aorist medium **perfektum**

Latinské perfektem je svou formou i svým významem kategorie, která vznikla splynutím aoristu (dixi) a perfecta (vidi, cecidi). Při integraci obou **čtí**d v jednotný slovesný systém splynul tedy v latině aorist akčních sloves s perfektem sloves neakčních. Významovým základem pro toto splynutí byla souvislost mezi dokončenou akcí a stavem: uviděl jsem - vím. V řečtině naopak proběhl proces integrace tak, že i k akčním slovesům byla přitvořena perfekta a neakční slovesa si vytvořila aoristy (a kromě perfekt tantum i presenta). Obě kategorie si zachovaly odlišný význam a perfektem se v řečtině stalo třetím aspektovým kmenem. Sama situace, kdy slovesa akční tvoří kromě aoristu i perfektem a slovesa neakční kromě perfecta i aorist, je však inovační a nelze ji předpokládat pro latinu. V latině aorist akčních sloves a perfektem neakčních sloves vytvořily jednu flexivní kategorii.⁸⁾

Latinská deponencia jsou ve svém celku pokračováním třídy (neopoziční, lexikální kategorie) neakčních, intransitivně stativních sloves, tak jak jsou doložena i u řeckých medií tantum (συν. sequor = ἕπομαι). Media tantum jsou shodně doložena ve starých indoevropských jazycích, srov. řecko-indické-hethitické korespondence: ἕστα, ἄστε, εἶσα(ri); κεῖστα, ἔστε, κιτα(ri)⁹⁾. Charakter morfoloické opozice rodové, tj. protiklad aktiva a media/pasíva, je však v latině a v řečtině značně odlišný jak po stránce sémantické tak po stránce formální a opět jde o navzájem nepřevoditelné řešení původní situace. V řečtině je rozvinuto opoziční medium ταυ. nepřímé reflexivního typu, vyjadřující vnitřní zainteresovanost subjektu na ději: ἑβόμαι

"obětují", "dávám obětovat" (ve svůj prospěch; παρασκευάζουσι "připravují si". Tento typ rodové opozice není v latině doložen a není důvodu jej pro latinu předpokládat. Medium s nepřímo reflexivní funkcí je řecko-indickou inovací, kterou nesdílejí jazyky, jež vytvořily své pasívum na jiném formálním a sémantickém základě než je mediopasívum řecké. V řečtině je pasivní funkce jen součástí mediopasíva, které lze definovat jako introvertní diathesi, vyjadřující, že se děj odehrává ve sféře subjektu. Pasívum latinské, keltské a kethitské se vyznačuje těmito shodnými znaky: využití elementu -r-; impersonální funkce typu latinského itur jde se. Impersonální typ pasíva nebyl v řečtině rozvinut. Oba jmenované znaky spolu navzájem souvisejí: -r-ový element měl původně význam impersonální a indefinitní, teprve druhotně se stal příznakem diathese. Původně byl tento element připojován přímo ke slovesnému kmeni srov. ir. ber(a)ir "fertur", heth. eš-ari "sedí". Jeho připojení ke konsonantické koncovce 3. osoby (srov. lat. -tur) je inovací, která souvisí s celkovým procesem vzájemného ovlivňování obou řad slovesných koncovek. Tento proces zde nemůžeme blíže sledovat. Šlo nám zde o to naznačit směr, kterým se mohou ubírat úvahy o původní indoevropské struktuře a jejím dalším vývoji v jednotlivých indoevropských jazycích. Nové výsledky indoeuropeistiky jsou tu interpretovány na základě celkové charakteristiky indoevropské struktury jako struktury derivačně flexivního typu. I v oblasti diathese jde v obou skupinách jazyků opět o rozdílné rozvinutí sémantických kategorií a formálních prostředků předpokládaného stadia s převažující derivací.

Poznámky

- 1) K významu aoristových a presentních formací srov. zejména K. Strunk, Nasalpräsentien und Aoriste. Ein Beitrag zur Morphologie des Verbums im Indo-Iranischen und Griechischen. Heidelberg 1967; H. Kölln, Opposition of Voice in Greek, Slavic and Baltic. København 1969.
- 2) Závěr, že perfektum původně vyznačovalo neopoziční, lexikální třídu, vyslovil nejjasněji I. A. Peregruter, Obščeeindoevropskij skij i grečeskij glagol. Leningrad 1977. Ten však odděluje per-

fektum od media. K různým pojetím indoevropského "medioperfekta" srov. J. Tischler, Zur Entstehung der -hi-Konjugation: Überlegungen an Hand des Flexionsklassenwechsels. Investigations Philologicae et Comparativae. Gedenkschrift für Heinz Kronasser, ed. Erich Neu. Wiesbaden 1982, 235-249.

- 3) V rekonstrukci perfekto-mediálních koncovek je pravděpodobně nutno počítat ještě s dalšími variantami: -o vedle -e pro 3.os., sylabická laryngála v 1. (h₂) a 3.os. (h₃).
- 4) Jde o základní, nejjednodušší koncovky hethitského mediopasíva
- 5) O paralelních funkcích indoevropských sufixů -ē-, -ā- srov. I. A. Perel muter, Obščeeindoevropskij i grečeskij glagol. Leningrad 1977, 93-109.
- 6) Podrobnější výklad o latinském imperfektu, stejně jako o jiných zde naznačených problémech, podávám v připravované studii "Die indoeuropaischen Grundlagen des lateinischen Nominal- und Verbalystems". Jako syntetickou formaci vykládá latinské imperfektum H. D. Pohl, Slavisch und Lateinisch. Klagenfurt 1977; A. Erhart, Indoevropské jazyky. Praha 1982, 195
- 7) "presens" a "aorist" zde označuje vidový kmen presentní - imperfektivní a aoristový - perfektivní
- 8) Dublety typu peperi - parsi nelze chápat jako zbytky původní rozvinuté flexivní opozice perfekta vs. aorist, nýbrž jako ojedinělé inovace
- 9) Protiklad těchto neakčních sloves k významově odpovídajícím slovesům akčním dobře naznačuje rozdílnou stavbu kořenů neakčních Ves-, Vkei- a akčních Ves-, Vlegh-. Základní struktura neakčních kořenů byla pravděpodobně: konsonant s předcházejícím nebo následujícím diftongem či dlouhým vokálem (tj. vlastně diftongem s laryngální druhou složkou)

Zusammenfassung

Zum Vergleich des lateinischen und griechischen Verbalystems

Das der entwickelten paradigmatischen Flexion vorausgehende Stadium wird als sog. derivativ-flexivischer Typus aufgefasst, in welchem die grammatisch relevante Semantik an die lexikalischen Kategorien und an morphologische Bildungen derivativischen Charakters gebunden war. Die flexivischen Oppositionen haben sich

durch Grammatikalisierung der lexikalisch-derivativischen Kategorien entwickelt. Auf diese Weise lassen sich die Unterschiede in den morphologischen Systemen der indoeuropäischen Sprachen teilweise durch alternative Entwicklung, d.h. durch verschiedene Art und verschiedenen Grad der Grammatikalisierung der derivativischen Bildungen erklären, was hier am Verhältnis des lateinischen zum griechischen Verbalsystem gezeigt wird.

Das lateinische Verbalsystem (Parallelen zum Keltischen und Hethitischen) ist nunmehr nicht als eine Reduktion und Modifikation des reicheren Systems von Griechisch und Arisch zu erklären, sondern als eine andere, alternative Entwicklung aus dem Zustand, in welchem die flexivischen Oppositionen noch nicht grammatikalisiert worden waren. Die Grundlage des indoeuropäischen Verbalsystems bildeten zwei Verbalklassen - die aktivische, präsens/aoristische und die inaktivische, perfektisch/mediale, die sich durch die Personalendungen (konsonantische gegenüber vokalisch-laringalischen Endungen), durch Suffixe und wahrscheinlich auch durch die Wurzelstruktur voneinander unterschieden haben. Das lateinische Perfekt ist durch Verschmelzung des Perfekts der inaktivischen Verba mit dem Aorist der aktivischen Verba entstanden, aufgrund der semantischen Kontinuität von erreichtem Zustand und abgeschlossener Handlung. Die ursprüngliche Distribution ist also im Lateinischen besser bewahrt als im Griechischen und Arischen, wo im Prinzip das Perfekt auch auf die aktivischen Verba und der Aorist auf die inaktivischen Verba ausgedehnt wurde. Das lateinische Deponens reflektiert das nichtoppositionalle Medium (Media tantum) der inaktivischen Klasse, das oppositionale Medium als "introverte Diathese" ist eine Innovation des Griechischen und Arischen. Wie auch andere Sprachen mit -r-Passivum hat auch das lateinische Passiv eine impersonal-indefinite Komponente, die aber zugleich der inaktivischen Klasse angehörte, was die Voraussetzung für die Ausbreitung des -r-Elementes als Merkmal der intransitiv-passivischen Bedeutung war.

POZNÁMKA K CHYBNÉMU DÜRINGOVU VÝPOČTU DÉLKY ARISTOTELOVA ŽIVOTA
Dušan Machovec (Traha)

Pro řešení řady problémů Aristotelovy filozofie a celého jeho díla, nebo aspoň pro základní informaci o současném stavu jejich zpracování, bývá právem jako nejobsáhlejší i směrodatný pokládán proslulý spis Ingemera Düringa "Aristoteles. Darstellung und Interpretation seines Denkens", který vyšel v Heidelbergu 1966 (Carl Winter Universitätsverlag), případně souběžně psaná kratší jeho varianta, která vyšla v XI. svazku dodatků PWRE jako heslo "Aristoteles, der Philosoph von Stagira, 384-322" (Paulys Realencyclopädie der classischen Altertums wissenschaft, Stuttgart 1968, sloupec 159-326). Tímto heslem bylo v PWRE nahrazeno jeho dřívější, dnes již překonané zpracování Alfreda Gerckeho z roku 1895 (RE, Bd. II, Sp. 1012-1054).

Ingemar Düring je pokládán v poslední době za autoritu tak spolehlivou, že už - jak se zdá - někteří autoři jím psané údaje ani neprověřují a prostě je přejímají, a to i v případě, kdy se Düring zmýlil, jak se stalo v případě stanovení délky Aristotelova života. V řadě významných knih z poslední doby, např. v knize Andree Graesera Sophistik und Sokratik, Plato und Aristoteles (Geschichte der Philosophie, hrsg. von Wolfgang Röd, Bd. 2), München 1983, se totiž začalo tvrdit, a to zřejmě pod vlivem Düringova údaje (uv. monografie, str. 2, resp. PWRE - Supplementband XI, sloupec 174), že Aristotelés zemřel ve věku 63 let.

Vyjdeme-li ze známé uznávané zprávy, že se Aristotelés narodil v 1. roce 99. olympiády, vyjde nám rok 384, popřípadě 384/3 záporného letopočtu. Düring to upřesnil takto: "384/3 - Aristoteles wurde in der letzten Hälfte des Jahres 384 in Stagira geboren (uv. monogr. str. 1, srov. PWRE - Suppl. XI, sl. 172). Aristotelova smrt se klade do 3. roku 114. olympiády, tj. o 15krát 4 a ~~ještě~~ 2 roky později, než bylo datum jeho narození. Düring to upřesňuje takto: "322/1 - Eine makedonische Garnison besetzt Munchion (in PWRE: die Munchia) in September 322. Im Oktober 322 stirbt Demosthenes. Kurz vor ihm stirbt Aristoteles an einer Krankheit in

seinem Hause in Chalkis, 63 Jahre alt" (uv. monogr.str.2). Jsou-li uvedené údaje pravdivé, pak výpočet je nutně nesprávný, neboť pokud se Aristotelés narodil např. v listopadu nebo v prosinci 384 (počítáno naším kalendářem), pak mu v den smrti (v říjnu 322 nebo krátce předtím) bylo teprve 61 let, či lépe: necelých 62 let. Pokud se narodil např. v srpnu 384, pak dosáhl věku 62 let v srpnu 322 a bylo mu v září či počátkem října 322 (krátce před Démostenovou smrtí v říjnu 322) 62 let a zemřel sice v 63. roce svého života "im 63. Lebensjahre", jak píše např. Walther Kranz ve svých Dějinách řecké literatury (Geschichte der griechischen Literatur, 3. Aufl. Leipzig 1958, S. 359), ale v žádném případě mu nebylo a nemohlo být 63 let.

Jak mohlo dojít k této chybě ve výpočtu či stanovení délky Aristotelova života? Vezměme k ruce základní práci Ingemara Düringa "Aristotle in the Ancient Biographical Tradition", Göteborg 1957 (Acta Univ. Gothoburgensis, vol. LXIII, 1957, No. 2). Našeho problému se týkají některé fragmenty a výklady z III. části knihy (Fragments of the Ancient Biographical Tradition, pp.247-456), jmenovitě kapitola 1. (Chronology of Aristotle's life, p. 249 - 262, kde na str. 249-250 nacházíme původní Düringem zpracovanou přehlednou chronologickou tabulku Aristotelova života), kap. 2 (Descent and Family, str. 263-272) a kap. 11. (Aristotle's death, str. 345-348). Düring pochopitelně zde vychází mimo jiné i z údajů o Aristotelově narození a smrti u Diogena Laertia V 9-10, které jsou založeny na zprávách Apollodórových (str. 253-254). To se týká už zmíněných údajů o 1. roce 99. olympiády a 3. roce 114. olympiády a také věty: "... kai teleutésai etón trión pú kai hexékonta" (DL V 10). Závěr Düringův pak zní: "Our sources are unanimous in asserting that he was born in the second half of 384 and that he was in his 63rd year when he died in September or in the beginning of October 322. Accordingly his birthday fell between July and September (= Naše prameny v naprosté shodě uvádějí, že se Aristotelés narodil v druhé polovině roku 384 a zemřel v 63. roce života v září či na začátku října roku 322. Podle toho jeho narození spadá mezi červenec a září)". Zde tedy (na

str. 254) jsou všechny údaje ve shodě se zachovanými zprávami. Je tedy pravděpodobné, že chyba vznikla až v německy psané monografii z r. 1966 a v XI. svazku dodatků RE (1968), a to záměnou formulace "v 63. roce života" a "v stáří 63 let", neboť zemřel-li Aristotelés v 63. roce svého života, nemohlo mu být dovršených 63 let, nýbrž 62 let.

Nelze však přehlédnout Düringovo slovo "accordingly" (=podle toho) pro hypotetické stanovení měsíce narození, čili že Düring určuje narození Aristotela do července až září 384 jen kvůli shodě, aby mohl platit údaj, že Aristotelés zemřel "v 63. roce života". V této souvislosti je naopak možné poukázat na údaj Aulla Gellia (*Noctes Atticae* XIII 5,1), který čteme na začátku zajisté smyšleného příběhu o posledních dnech Aristotelova života. Jde totiž o údaj, který sám o sobě vůbec nemusí být nepravděpodobný: "Aristoteles philosophus, annos iam fere natus duo et sexaginta, corpore aegro affectoque ac spe vitae tenui fuit." (V edici M. Hertzze, Lipsiae 1886, vol. 2, p. 80. U Düringa je tento úryvek na str. 345, kde omylem spojka "et" je psána dvakrát.) Zde se tedy uvádí, že Aristotelés v době nemoci před svou smrtí byl star "téměř již 62 let" (NA XIII 5,1) a že krátce nato zemřel (NA XIII 5, 12). Zda Aristotelés zemřel ještě před dovršením 62 let, což by odpovídalo druhé hypotetické možnosti, o které již též byla řeč, totiž že se Aristotelés narodil přibližně teprve v listopadu nebo prosinci 384, nebo zda zemřel až po dovršení 62 let, Gelliova zpráva nic neříká. Jako kuriozitu možno ještě uvést, že v daleko pozdější syrské a arabské tradici se dokonce psalo, že Aristotelés žil 67, ba i 68 let (viz Düring, 1957, str. 186, 187, 201, 215), ale to jsou údaje, které nemohou mít žádnou historickou váhu ve smyslu solárního východiska letopočtu.

Závěr je vlastně jednoduchý: Při nedostatku kalendářně přesných údajů o datech Aristotelova narození a úmrtí je vhodné držet se toho, co je jisté či aspoň pravděpodobné. Z toho plyne, že Aristotelovi bylo v době úmrtí 62 let (nebo "už skoro 62 let", takže lze číslo 62 akceptovat i v tomto případě, a to rozhodně vhodněji než číslo 61). Že mu nemohlo být dovršených 63 let, by-

lo už doloženo dříve.

Zusammenfassung

Eine Bemerkung zur unrichtig ausgerechneten Lebensdauer des Aristoteles bei Ingemar Düring

I. Düring schreibt in seiner berühmten Monographie über Aristoteles (Heidelberg 1966, S. 2) und paralell im Lemma "Aristoteles, der Philosoph von Stagira, 384-322" im XI. Supplementband der PWRE (Stuttgart 1968, Sp. 174), dass Aristoteles starb, als er "63 Jahre alt" war. Wenn aber die von ihm dort angeführten sachlichen Angaben über Geburt und Tod des Aristoteles (Monogr. S. 1-2, PWRE Suppl. XI, Sp. 172-174) wahr sind, dann ist seine Angabe über Lebensdauer Aristoteles' (63 Jahre) notwendigerweise irreführend. Aristoteles starb entweder im Alter von 61 oder - was wahrscheinlicher ist - im Alter von 62 Jahren, keinesfalls aber im Alter von 63 Jahren.

Zu dem in diesen Publikationen sich wiederholenden Irrtum, dass Aristotels "63 Jahre alt war", kam es wahrscheinlich durch die ungenaue Übersetzung der Formulierungen "he died ... in his 63rd year", resp. "he was in his 63 year when he died" (I. Düring, Aristotle in the Ancient Biographical Tradition, Göteborg 1957, S. 250 u. 254) aus dem Englischen ins Deutsche, denn wenn jemand "in seinem 63. Lebensjahre stirbt", bedeutet das nicht, dass er zum Zeitpunkt seines Todes schon 63 Jahre alt war.

POZNÁMKY KE SUETONIOVĚ SLOVNÍ ZÁSOBĚ
Bohumila Moučková (Praha)

Rozboru Suetoniovy slovní zásoby byly věnovány jak samostatné studie, tak partie v souhrnných pracích o jeho díle. "It is reasonable to conclude that Suetonius maintained some level of stylistic competence", poznamenává B. Baldwin¹⁾, dává je najevo, že rozšířené podceňování Suetoniova stylu má určité meze. Reprezentantem střízlivého hodnocení Suetoniova stylu je A. Wallace-Hadrill. Podle něho jde o "the businesslike style of the ancient scholar".²⁾ Za jeden z rysů takto vymezeného stylu pokládá A. Wallace-Hadrill užívání výrazů technického rázu, které oslabují vysoký styl a jímž se historiči vyhýbají. S tímto názorem budeme konfrontovat naše výsledky malé sondy do oblasti výrazů, jež se týkají senátu a jeho jednání, a některá zjištění o úředních hostnostech a výrazech s nimi spojených.

Výrazy pro svolání senátu

- a) cogere senatum Iul. 16,4 Tib. 23,1³⁾
Cf. Tac. Hist. 1,85,3; na rozdíl od toho v Ann. 4,19,3 užívá Tacitus obratu patres cogere.⁴⁾
- b) convocare senatum Cal. 60,2 Cl. 36,2
per praecones Tit. 11,2
Cf. Tac. senatum vocare Hist. 4 krát, Ann. 4 krát
patres vocare Ann. 6 krát

Jak uvádí Mommsen, neužívají pozdní spisovatelé pro svolání senátu termín cogere, ale dávají přednost výrazům vocare nebo convocare senatum.⁵⁾ Suetonius využil obou možností. Tacitus má také termín cogere, avšak vedle něho neužívá kompozitum convocare, nýbrž podle svého zvyku verbum simplex vocare.⁶⁾ Techničnost obratu je u Tacita zmírněna tím, že ve spojení cogere, vocare senatum obměňuje výraz senatus výrazem patres, přičemž toto méně technické spojení je příznačné pro Annály, které se vyznačují vysoce pěstěným slohem.⁷⁾

Výraz patres, tolik frekventovaný u Tacita, se ovšem vyskytuje také ve Suetoniových biografiích, a to jednak ve spojení

patres conscripti⁸⁾, jednak samostatně. Přitom pro obrat patres conscripti je typické, že jej Suetonius uvádí v citátech: Tib. 29,3; Dom. 11,5. V Aug. 58,3 výslovně upozorňuje, že jde o ipsa verba císaře Augusta, v Aug. 5,2 je uveden odkaz na senátní acta (ut senatus actis continetur). Je tedy zřejmé, že Suetoniovi záleží na autentickém znění.

Samostatný výraz patres lze doložit celkem jedenáctkrát, přičemž asi polovinu případů tvoří obrat decretum patrum (cf. dále). Na jiných místech je tento výraz podmíněn kontextem: v Iul. 20,7 a Tib. 2,4 souvisí nepochybně s tím, že je protikladem výrazu plebs, v Iul. 22,2 alternuje s výrazem senatus, podobně jako v Aug. 53,6, kde čteme: Die senatus patres nisi in curia saluta-
vit.⁹⁾

Agere senatum

Iul. 88,3 legitimum senatum agere Aug. 35,4

U Tacita se obrat agere senatum ani legitimum senatum agere nevyskytuje.

Referre ad senatum, referre

Iul. 20,3 23,1 28,2 28,4 Aug. 35,4 Tib. 4,3

Referre ad patres conscriptos Tib. 30,2

Toto spojení je u Tacita velmi frekventované, přičemž obrat referre ad patres se vyskytuje pouze v Ann. 6,12,1; 12,53,1; 14,17,2.

Consulere (senatum)

Aug. 29,3 56,6 Tib. 58,1

Cf. Tac. consulere senatum Ann. 1,26,3, consulere patres Hist. 2,91,2

Decretum senatus

Cl. 28,2

Cf. Tacitus celkem devětkrát,

Decretum patrum

Iul. 16,1 Aug. 44,2 Tib. 2,4 71,2 Cl. 25,2

Cf. Tac. Ann. 1,10,2; 2,43,1; 3,51,2

Auctoritas senatus

Iul. 28,1 Tib. 54,4 Cl. 12,2

Cf. Tac. auctoritas senatus Hist. 1,19,2; Ann. 12,5,2: percunctatusque Caesarem, an iussis populi, an auctoritati senatus cederet.

Auctoritas patrum Ann. 4,14,3; 13,4,1

Senatus consultum

Toto spojení je běžné jak u Suetonia, tak u Tacita. Tacitus však má v Annálech pětkrát spojení patrum consaltum. Bez významu není u Tacita ani výjimečné pozměnění slovosledu consultum senatus v Ann. 11,35,1 a 16,9,1.

Movere senatu a podobné výrazy

Suet.	<u>movere</u>	<u>pellere</u>	<u>summovere</u>	<u>removere</u>
	Dom.8,4	Dom.13,3	Vesp.9,2	Vit.2,4

movere ordine senatorio Iul. 43,1

Tac.	<u>movere</u>	<u>pellere</u>	<u>depellere</u>
	Ann. 5x	Ann. 4,3,1	Ann. 11,25,3

movere ordine senatorio Ann. 12,4,3; 12,52,3

Jak Suetonius, tak Tacitus užívají několika výrazů pro zrušení členství v senátu. Kdežto u Tacita převažuje simplex movere, má Suetonius i jeho složeniny.

Pokud se týče výrazů, jež se týkají výkonu úřadů (konsulátu, krévstury, préturey aj.), zaslouží ve Suetoniových biografiích pozornost často se opakující spojení consulatum gerere. Zatímco se toto spojení u Tacita nevyskytuje vůbec, je u Suetonia doloženo celkem šestnáctkrát. Suetonius je často užívá v rubrice o úřadech, vedle toho se však s ním setkáváme i mimo tuto rubriku. Není však vyhrazeno pouze pro tento úřad, jak svědčí obraty censuram gerere Cl. 16,1, quaesturam gerere Cal. 1,1, honores g. Cl. 4,4, imperium g. G. 14,1; O 7,1; Vit. 10,2.

V této souvislosti je možno upozornit na Suetoniovu oblibu pro obrat honor praeturae, Aug. 4,2, honor censurae Aug. 27,1; quaesturae praeturaeque honor Cl. 1,2; praeturae consulatusque honor N 4,2. Za bližší konfrontaci stojí:

Suet. Dom. 1,5 honorem praeturae urbanae consulari potestate suscepit _____ titulo tenus

Tac. Hist. 4,3,4 praetura Domitiano et consulare imperium decernuntur; 39,2 Caesar Domitianus praeturam cepit.

Suetonius používá v souvislosti se zmínkami o senátu a jeho činnosti jednak běžné termíny, jimž se nebylo možno vyhnout a

k němž se uchýloval i Tacitus, jednak termíny techničtějšího rázu (např. legitimum senatum agere, per praecones), které se u Tacita neobjevují. Rozmanitostí ve výběru slov nezůstává Suetonius pozadu za Tacitem, o čemž svědčí variace v obratech vyjadřujících vyloučení ze senátu. Existují však případy, kde Suetonius vytrvale lpí na jediném obratu, např. consulatum gerere, od něhož se Tacitus distancoval. U Tacita se projevuje mnohem výraznější snaha zasáhnout i do této nepřilíh snadné oblasti slovníku volbou méně běžného slova, jak ukazuje velká frekvence výrazu patres v různých obrazech, prosazováním jednoduchých sloves před složeninami i obměnou slovesledu ve spojení senatus consultum.

Poznámky

- 1) B. Baldwin, Suetonius, Amsterdam 1983, s. 487.
- 2) A. Wallace-Hadrill, Suetonius; The Scholar and his Caesars, London 1983, s. 19n.
- 3) Text Suetonia je citován podle vydání H. Aillouda, Suetone, Vie des douze Césars, Paris I (1931), II. III. (1932).
- 4) Údaje o výrazech Tacitových byly čerpány ze slovníku A. Gerbera a A. Greefa, Lexicon Taciteum, Lipsiae 1903.
- 5) Th. Mommsen, Römisches Staatsrecht III 1, Leipzig 1887, s. 40, pozn. 4.
- 6) Poetičká řeč a vysoký styl dává přednost simpliciím před kompozity, pokud se týče sloves. Na tuto okolnost Tacitova stylu upozorňuje E. Lofstedt, Syntactica II, Lund 1933, s. 278. Suetoniovu zálibu v kompozitech zdůraznil A. Macé, Essai sur Suetone, Paris 1900, s. 56, pozn. 2.
- 7) Cf. E. Wölflin, Jahresberichte, Philologus 25, 1866, s. 92n; E. Lofstedt, Syntactica II, Lund 1933, s. 228.
- 8) Iul. 78,2; A 5,2; 58,3; Tib. 29,3; 30,2; 54,1; 65,3; Cl. 42,2; Dom. 11,5.
- 9) Zbývající místa, na nichž se vyskytuje výraz patres, jsou Iul. 19,4 a 34,3.

Zusammenfassung

Einige Bemerkungen zum Wortschatz Suetons

Im Zusammenhang mit der Darstellung des Senats und seiner Tätigkeit benutzt Sueton einerseits geläufige Worte, die u.a. bei

Tacitus belegt sind, andererseits auch technisch geprägte Wendungen (z.B. *legitimum senatum agere*, *per praecones*), die bei Tacitus nicht vorkommen. Sueton war natürlich ebenso wie Tacitus gut im Stande, eine bestimmte Erscheinung unter Anwendung eines vom Fall zum Fall unterschiedlichen Wortschatzes darzulegen, wie z.B. in denjenigen Passagen, wo er einzelne Senats-sitzungen schilderte. In anderen Fällen beschränkte er sich aber auf eine konkrete Wendung, wie z.B. *senatum agere*, die Tacitus nicht benützte. Tacitus hat sich offensichtlich bemüht, auch in diesem thematisch geschlossenen Kreis die nicht geläufigen Ausdrücke zu gebrauchen, was u.a. das zahlreiche Vorkommen des Begriffes *patres* in verschiedenen Redewendungen bezeugt, ebenso wie die Benützung eines einfachen anstatt zusammengesetzten Verbums und die unterschiedlich geänderte Wortfolge in der Verbindung mit dem Begriff *senatus consultum*.

VÝRAZY PRO VYPLÝVÁNÍ V JAZYCE ARISTOTELOVY LOGIKY

Milan Mráz (Praha)

Výrazy pro vyplývání jsou důležitou součástí jazyka logiky již od prvních fází jejího vývoje. Význam těchto výrazů se sice v průběhu dějin logiky do určité míry měnil, ale je v něm patrná i jistá, a to podstatná kontinuita. I pojem logického vyplývání, vytvořený moderní logikou, vznikl vlastně zpřesněním způsobu, jak chápaly vyplývání starší vývojové fáze logiky.¹⁾ Stále platí, že "o vyplývání hovoříme tehdy, jestliže pravdivost nějakých výroků má za následek pravdivost nějakého jiného výroku"²⁾. (Logické vyplývání, které závisí výhradně na logické formě příslušných výroků, se definuje pomocí dalších logických pojmů, např. pojmu interpretace - udělení významu - a pojmu modelu³⁾).

Ve starších dějinách logiky však výrazy pro vyplývání vyjadřovaly uvedený vztah mezi pravdivostí výroků zpravidla jen nepřímým, neboť přímým předmětem označení tu byly některé jiné logické vztahy. Z tohoto hlediska byly tedy výrazy pro vyplývání víceznačné. Lze to doložit např. na významech, které mělo ve středověké logice slovo consequentia, přímý latinský ekvivalent českého výrazu "vyplývání": označoval se jím jednak vztah mezi premisami a závěrem úsudku, jednak vztah mezi antecedentem a konsekventem implikace.⁴⁾

Do způsobu, jakým byly ve středověké logice používány výrazy consequentia a consequi ("vyplývat") se ovšem promítají významy některých jejích řeckých předloh z jazyka antické logiky. Patří k nim např. výraz ἀκολουθία, jímž se v antické výrokové logice označoval vztah mezi antecedentem a konsekventem implikace, příbuzný výraz ἀκολουθησις z logiky Aristotelovy, slovesa ἀκολουθεῖν a ἐκσεσθαι, která se stala přímými předlohami latinského termínu consequi, a některé další.

V této stati chceme přispět k objasnění způsobu, jakým používal slov z uvedené skupiny ve své logice Aristotelés. Metoda rozboru, jehož výsledky zde předkládáme, byla zásadně ovlivněna skutečností, že přes značnou pozornost věnovanou tradičně při výzkumu

Aristotelovy logiky její jazykové stránce nebylo dosud získáno a interpretováno mnoho poznatků o četnosti a užším kontextu zkoumaných výrazů v jednotlivých tematických úsecích souboru Organon. Právě touto cestou byly získány poznatky uvedené v dalším textu. Týkají se způsobu, jakým jsou v Aristotelových logických spisech používány výrazy **συμβαίνειν, ἀκολουθεῖν, ἔκασται** (včetně některých odvozených slov) a **ἀκολουθήσεις**.

Συμβαίνειν

Vzhledem k některým významům, které má sloveso **συμβαίνειν** často v jazyce řecké logiky a filozofie, a to i u Aristotela ("stávat se", "příhodit se", **συμβεβηκός** jako výraz pro nahodilou vlastnost apod.⁵⁾), se může zdát překvapivé, že se jím při rozboru Aristotelových výrazů pro vyplývání zabýváme na prvním místě. Je však pro to několik důvodů. Patří k nim především skutečnost, že ve dvou ze tří obecných definic sylogismu v Aristotelových logických spisech je vztah mezi premisami a závěrem vyjádřen slovním spojením **ἐξ ἀνάγκης συμβαίνειν**. Tak je tomu i v základní definici sylogismu z 1. kapitoly Prvních analytik A:

συλλογισμὸς δὲ ἐστὶ λόγος ἐν ᾧ τεθέντων τιμῶν ἕτερον τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι.⁶⁾

Téměř shodná je i druhá obecná definice sylogismu z 1. kapitoly Topik A. Je v ní pouze jinak formulováno definiendum (**ἐστὶ δὲ συλλογισμὸς λόγος**) a spojení **τῷ ταῦτα εἶναι** nahrazeno výrazem **διὰ τῶν κειμένων**⁷⁾. Třetí obecná definice sylogismu (z 1. kapitoly Sofistických důkazů) je sice zkratkovitá, sloveso v ní chybí, ale na základě řady shod s výše uvedenými formulacemi lze předpokládat, že i tu se míní vztah **ἐξ ἀνάγκης συμβαίνειν**.⁸⁾

Používání slovesa **συμβαίνειν** v tomto významu není však specifickou zvláštností jazyka Aristotelovy logiky. Ve významu "vyplývat" (ovšem ve volnějším souvislostech) se toto sloveso vyskytuje často např. již v dialozích Platónových.⁹⁾

Vyjadřuje-li sloveso **συμβαίνειν** vztah mezi premisami a závěrem sylogismu v obecných definicích sylogismu z Aristotelových logických spisů, není tu naopak použito ani v jedné konkrétní formulaci jednotlivých sylogistických modů. Ty jsou zde zpravidla vyjádřeny ve formě souvětí, v nichž premisy uvádí spojka **εἰ** nebo obdobný syntetický prostředek, např.:

εἰ γὰρ τὸ Α κατὰ παντὸς τοῦ Β καὶ τὸ Β κατὰ παντὸς τοῦ Γ, ἀνάγκη τὸ Α κατὰ παντὸς τοῦ Γ κατηγορεῖσθαι. ¹⁰⁾

Pokud se v těchto formulacích explicitně poukazuje na závěr, resp. na vyplývání závěru, je zde použito slovních spojení **ἔσται (γίνεται) συλλογισμὸς (συμπέρασμα) ὅτι** apod., nikdy však sloveso **συμβαίνειν**.¹¹⁾

Význam "vyplývat", který má sloveso **συμβαίνειν** v uvedených obecných definicích sylogismu, není přesto v jazyce Aristotelovy logiky vyjímecný. Objevuje se i na mnoha dalších místech Aristotelových logických spisů. Zpravidla jde o tvrzení, že z daných premis nevyplývá žádný závěr, nebo že závěr, který vyplývá, je (není) pravdivý (nepravdivý, nemožný). Jako příklad lze uvést třeba tyto formulace:

οὐδὲν γὰρ ἀναγκαῖον συμβαίνει τῶ ταῦτα εἶναι. ¹²⁾
τεθέντος ... οὐδὲν συμβαίνει ψεῦδος. ¹³⁾
συμβαίνει ἐξ ἀνάγκης ... τοῦτο δ' ἀδύνατον. ¹⁴⁾

S tímž významem slovesa **συμβαίνειν** se setkáváme i v Topikách, např.:

ὅς ὁ συμβαίνοντος ἐκ τῶν κειμένων. ¹⁵⁾

S těmito formulacemi se konečně shoduje i Aristotelova obecná charakteristika závěru úsudku z 2. kapitoly Prvních analytik B:

τὸ μὲν γὰρ συμβαίνον ἐξ ἀνάγκης τὸ συμπέρασμα ἔσται ... ¹⁶⁾

V Aristotelových logických spisech je ovšem sloveso **συμβαίνειν** používáno i v jiném, již zmíněném významu, v němž vyjadřuje výskyt nějaké vlastnosti, její "připadání", náležení nějakému nositeli. Tak je tomu např. v této formulaci z V. knihy Topik:

τῶ συμβεβηκότει μετὰ τοῦ ᾧ συμβέβηκεν ... ¹⁷⁾

Zvláště často je v tomto významu, resp. v jeho dvou odvozených variantách, používáno v Aristotelových logických spisech

participium **συμβεβηκός**. Znamená tu v první řadě nahodilou vlastnost, která může, ale nemusí náležet dané věci. Tento význam je velmi častý např. v Topikách, v nichž je celá II. kniha věnována návodom (τόποι), jak při dialektické argumentaci pracovat s nahodilými vlastnostmi, ale vyskytuje se i v jiných úsecích Organa.¹⁸⁾ Souběžně je tu však participium **συμβεβηκός** používáno i v poněkud odlišném významu. V něm znamená vlastnost, která "náleží věci o sobě, ale není obsažena v její podstatě". (Uvedená vysvětlivka je sice z V. knihy souboru *Metafysika*¹⁹⁾, avšak platí i u řady výskytů slova **συμβεβηκός** v Aristotelových logických spisech). Na tento význam upozorňuje často slovní spojení **τὸ συμβεβηκός καθ'αὐτό**.²⁰⁾

Význam slova **συμβεβηκός** se v podobných případech vlastně do značné míry překrývá s významem termínu **ἴδιον**, který v jazyce Aristotelovy logiky zpravidla znamená tzv. zvláštní vlastnost²¹⁾. Je pravděpodobné, jak to naznačil již H. Bonitz, že tu dochází k jistému spojení obou významů slovesa **συμβαίνειν**, tj. že výraz **συμβεβηκός** zde označuje vlastnost, která plyne z podstatného určení dané věci, resp. se dá z něho odvodit.²²⁾

Právě tato víceznačnost i částečné prolínání obou uvedených významů byly patrně důvodem, proč sloveso **συμβαίνειν** (přesněji řečeno: jeho latinský ekvivalent accidere) nepřevzaly ve významu "vyplývat" do svého jazyka pozdější vývojové fáze logiky, v nichž byl vztah mezi premisami a závěrem úsudku vyjadřován až do novověku zpravidla výrazy consequi a consequentia.

Ἀκολουθεῖν a ἔπειθαι

Analyzujeme-li používání těchto slov jazyce Aristotelovy logiky z hlediska pozdější logické terminologie, setkáváme se i zde s jednou překvapivou skutečností. Těmito zcela souznačnými slovesy jsou totiž v Aristotelových logických spisech jen v nepatrné míře spojovány celé výroky, ale naopak je tu velmi časté spojení některých jednotlivých výrazů. Pokud jde o spojení výroků, je nutno zde uvést především tuto formulaci ze spisu O vyjadřování:

ἀκολουθοῦσι δὲ αὐταὶ [φάσεις] , τῆ μὲν πᾶς ἄνθρωπος οὐ δίκαιός ἐστιν ἢ οὐδεὶς ἐστιν ἄνθρωπος δίκαιος ...²³⁾

Je to jediná Aristotelova formulace, v níž sloveso ἀκολουθεῖν vyjadřuje (z hlediska moderní logiky) vztah logického vyplývání. Z Aristotelova výkladu, který v textu předchází, je totiž zřejmé, že ἀκολουθεῖν zde znamená "vyplývat" ve smyslu "být vždy současně (s jiným výrokem) pravdivý".²⁴⁾ Tento vztah zde také závisí jen na způsobu, jakým jsou v uvedených výrociích použity logické konstanty.

Mimo tuto formulaci je v textu Organa použito sloveso ἀκολουθεῖν k spojení výroků již jen na jednom místě, v 12. kapitole Kategorii:

δυοῖν μὲν γὰρ ὄντων ἀκολουθεῖ εὐθὺς τὸ ἓν εἶναι.²⁵⁾

Tato formulace odpovídá svou stavbou i smyslem implikačnímu výroku ("jestliže existuje nějaká dvojice, pak existuje i jeden její člen"). V obdobných případech však dává Aristotelés vždy přednost pouhému absolutnímu genitivu nebo jeho spojení s jinými výrazovými prostředky, zpravidla se slovesem συμβαίνειν.²⁶⁾

Tuto skutečnost je podle našeho názoru nutno brát v úvahu i při posuzování pravosti posledních kapitol (10-15) Kategorii, o níž se vedou již po dlouhou dobu spory.²⁷⁾

Proti této nepatrné skupině formulací jsou v Aristotelových logických spisech desítky míst, v nichž slovesa ἀκολουθεῖν a ἔκασθαι spojují jednotlivé výrazy. Nejčastěji jsou zde těmito slovesy spojovány jednotlivé termíny, ať již konkrétní nebo obecné, a proměnné, které je nahrazují, např.:

τῆ μὲν γὰρ ἀνθρώπου τὸ ζῆν ἔκασται ...²⁸⁾

ἔκασται δὲ τῆ Γ τὸ Α ... καὶ τῆ Β τὸ Δ ἀκολουθήσει ...²⁹⁾

V jiných formulacích tohoto druhu jsou slovesy ἀκολουθεῖν a ἔκασθαι spojovány výrazy τὸ δυνατόν [ἐδύνατον] εἶναι, τὸ ἐνδεχόμενον εἶναι a τὸ ἀναγκαῖον (οὐκ ἀναγκαῖον) εἶναι které mají v Aristotelově logice význam modálních funktorů. Např.: ...τὸ οὐκ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι ἀκολουθεῖν τῆ δυνατόν εἶναι.³⁰⁾ Spojení těchto výrazů jsou méně početná, soustřeďují se v 12. - 13. kapitole spisu O vyjadřování a v 13. kapitole Prvních analy-

tik A,³¹⁾ tedy v místech, v nichž se Aristotelés zabývá vztahy mezi modálními soudy.

Konstatování, že v řadě Aristotelových formulací jsou slovesy ἀκολουθεῖν a ἔκασθαι spojovány jednotlivé výrazy, vystihuje jen jednu, formální stránku těchto spojení. Logický obsah těchto formulací lze totiž vyjádřit i ve formě implikace. U uvedených příkladů to budou tyto implikační výroky:

"pro každé x : jestliže x je člověk, pak x je živočich";

"pro každé x : jestliže x má vlastnost C , pak x má vlastnost A " (obdobně to platí i pro vlastnosti B a D z druhé části tohoto příkladu);

"pro každé p : "jestliže p je možné, pak $\text{non-}p$ není nutné"

Aristotelés si je této stránky formulací se slovesy ἀκολουθεῖν a ἔκασθαι zřetelně vědom a také jí využívá při svých výkladech logické problematiky. Pomocí těchto spojení formuluje např. v 8. kapitole Topik B některé zákony logiky tříd, opírající se o zákon transpozice implikace, a v 5. kapitole Sofistických důkazů svou kritiku klamného úsudku *παρὰ τὸ ἐπιμεινον*, založeného na mylné představě, že z implikačního výroku ("jestliže p šší, pak země je mokrá") a jeho konsekventu ("země je mokrá") lze odvodit antecedent ("prší").³²⁾ V některých případech i převádí formulace tohoto druhu na spojení výroků, které mají povahu implikace, např.:

... ἀνθρώπου ὄντος ἀνάγκη ζῆναι εἶναι ...³³⁾

I při spojování výroků a jednotlivých výrazů slovesy ἀκολουθεῖν a ἔκασθαι vychází Aristotelés ze starších významů těchto slov. Vyplývání závěru z nějaké úvahy (tedy ve volnější souvislosti) vyjadřuje sloveso ἔκασθαι např. opět již v dialogích Platónových.³⁴⁾ Pokud jde o spojení jednotlivých výrazů, oběma slovesy tu bylo často vyjadřováno, že nějaký děj, věc nebo vlastnost bývá "provázena" jiným dějem, věcí nebo vlastností, tj. že se obojí vyskytuje na témže místě nebo u téhož člověka.³⁵⁾ (To ostatně odpovídá významu "provázet", "následovat", který je u obou sloves základní).

"Provázejí-li se" dvě vlastnosti v tomto smyslu, pak náležejí-

jí témuž nositeli. Tím je dána souvislost mezi významem sloves **ἀκολουθεῖν** a **ἔκκεσθαι** a významem slovesa **ὑπάρχειν** ("náležet"), které je základní sponou subjekt-predikátových soudů v Aristotelově sylogistice. V některých formulacích dokonce střídá Aristotelés tuto sponu se slovesem **ἔκκεσθαι** [**ἀκολουθεῖν**] tak, jako by to byly souznačné výrazy. Tak je tomu např. v této formulaci ze 4. kapitoly Prvních analytik B:
οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ μὲν Β παντὶ τῷ Γ ἔκκεσθαι, τὸ δὲ Α ὅλη μὴ ὑπάρχειν ...³⁶⁾

Na tuto skutečnost upozornil již H. Steintal, podle jehož názoru jsou slovesa **ἀκολουθεῖν** a **ἔκκεσθαι** v jazyce Aristotelovy logiky v zásadě souznačná se sponami subjekt-predikátových soudů (zvl. s **ὑπάρχειν**), ale při použití prvních dvou výrazů je tu zpravidla kladen důraz na "objektivní bytí", na reálný základ vyjadřované souvislosti.³⁷⁾

Steintalův výklad je možno zpřesnit poukazem na rozvržení výskytů v jednotlivých tematických úsecích Aristotelových logických spisů. Mimo místa, v nichž Aristotelés využívá zmíněné "výrokově logické stránky" významu sloves **ἀκολουθεῖν** a **ἔκκεσθαι** (souvislosti s implikací)³⁸⁾, soustřeďuje se naprostá většina výskytů těchto sloves v Organu do tří tematických celků. V nich všech je skutečně při použití sloves **ἀκολουθεῖν** a **ἔκκεσθαι** kladen důraz na zkušenost o reálných souvislostech mezi obsahy daných termínů. V 27. - 29. kapitole Prvních analytik A se tvary obou sloves vyskytují v návodech, k čemu je třeba přihlížet při vyhledávání tzv. středních termínů sylogismu³⁹⁾. Charakteristická je tu např. tato formulace:

ἕκαστέμενον ... ὅσα ἔκκεται τῷ πράγματι, καὶ πάλιν οἷς τὸ πρῶγμα ἀκολουθεῖ.⁴⁰⁾

Obdobně i ve 14. kapitole Druhých analytik B jsou tato slova použita v návodech, jak při tzv. dichotomickém dělení vyhledávat příslušné termíny.⁴¹⁾ A v 2.-4. kapitole Prvních analytik B, se zase na příkladech ze skutečnosti zkoumá možnost vyvození pravdivého závěru z nepravdivých premis.⁴²⁾

Mohou-li se v takovýchto kontextech, v nichž není kladen důraz na implikační povahu vyjadřované souvislosti, střídat slove-

sa ἀκολουθεῖν a ἔκασται se sponou ὑπάρχειν, v jiných případech tomu tak zřejmě není. Spona ὑπάρχειν nemá ve svém významu onu výrokově logickou stránku, takže nemůže nahrazovat slovesa ἀκολουθεῖν a ἔκασται ve formulacích, které odpovídají implikaci. Tato slovesa nejsou naopak použita místo spony ὑπάρχειν ani v jedné Aristotelově formulaci jednotlivých sylogistických modů. Důvodem toho je patrně skutečnost, že ve spojeních termínů slovesy ἀκολουθεῖν a ἔκασται má subjekt (z hlediska logického) povahu vlastnosti, kdežto v sylogismu ho Aristotelés pojímá vždy ve smyslu třídy.⁴³⁾

Uvedená fakta svědčí také o tom, že i v těch případech, kde vystupuje do popředí výrokově logická stránka významu sloves ἀκολουθεῖν a ἔκασται, předpokládá Aristotelés vždy nějakou reálnou souvislost, která je základem daného spojení. Jinými slovy: forma těchto spojení se tu vždy zkoumá se zřetelem k nějakému předpokládanému obsahu.

Vztah, který vyjadřují slovesa ἀκολουθεῖν a ἔκασται není ovšem vždy symetrický, neplatí vždy při obráceném pořadí spojovaných termínů nebo výroků (pokud platí, vyjadřuje to Aristotelés často výrazem ἀκολουθεῖν - ἔκασται - ἄλλοις.⁴⁴⁾

Jde tu tedy o určitou posloupnost (jedním ze základních významů obou sloves je ostatně "následovat"), která odpovídá logickému pojetí vztahu důvodu a důsledku. Tato posloupnost může být jiná než v odpovídajících složkách reality. Jak Aristotelés totiž v této souvislosti upozorňuje, důsledek může být "dříve" než důvod, neboť z pozdějších událostí lze někdy usuzovat na dřívější.⁴⁵⁾

Jak již bylo řečeno, slovesa ἀκολουθεῖν a ἔκασται jsou v jazyce Aristotelovy logiky zcela souznačná. Přesto tu však existují dva rozdíly v jejich používání. První z nich je spojen s používáním futurálních tvarů. Proti poměrně četným výskytům futura ἀκολουθήσει⁴⁶⁾, nenalzáme totiž v Organu (ani v jiných Aristotelových spisech z Bekkerova vydání) žádné futurum od slovesa ἔκασται. Pokud se mimo Organon setkáváme u Aristotela s tvarem ἐθέμενον, je to vždy praesens od slovesa ἔτιν.⁴⁷⁾

Druhý rozdíl souvisí s užíváním těchto sloves v jednom ze

základních významů "následovat", a to zpravidla při odkazování na další výklad v textu. V tomto významu používá Aristotelés v Organu výhradně participia ἐπόμενον (např.: ἐν τοῖς ἐπόμενοις ἔσται ὄφλιον).⁴⁸⁾

I v ostatních, již zmíněných významech, je v Organu zřetelně preferováno participium ἐπόμενον proti participiu ἀκολουθοῦν a významově shodnému adjektivu ἀκόλουθον. Ἀκολουθοῦν se tu objevuje jen ojedinele, výskyty uvedeného adjektiva jsou omezeny pouze na 4. - 5. kapitole Topik B⁴⁹⁾.

Ἀκολουθήσις

Na rozdíl od sloves ἀκολουθεῖν a ἔκκεσθαι je substantivum ἀκολουθήσις ~~deloženo~~ až v Aristotelových spisech. Jeho význam zde plně odpovídá uvedeným významům těchto sloves. Slovo ἀκολουθήσις je také používáno ve shodných kontextech, ale četnost jeho výskytů je v Organu výrazně menší.⁵⁰⁾ Příbuzný výraz ἀκολουσία jímž byl v megarské a stoické logice označován vztah mezi antecedentem a konsekventem implikace (συνημμένον), se naproti tomu v Aristotelových spisech vůbec neobjevuje.

Παρακολουθεῖν, παρέκκεσθαι, παρακολουθήσις, συνακολουθεῖν

Složená slovesa παρακολουθεῖν a παρέκκεσθαι odpovídají v jazyce Aristotelovy logiky svým významem téměř plně základním slovesům ἀκολουθεῖν a ἔκκεσθαι, použitým ke spojení jednotlivých výrazů. Je tu však patrný jeden rozdíl: ani jedno ze složených sloves není použito k přímému spojení konkrétních termínů, tj. ve formulacích typu τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ζῆον ἔκκεται (ἀκολουθεῖ). Obě složená slovesa se sice k těmto spojení vztahují, ale vždy jako součást obecnějších formulací. Jsou to buď formulace s obecnými termíny (např. τῷ γὰρ ἐνι ... ὅσκι παρέκκεσθαι ... τὸ τῶδε τι)⁵¹⁾, anebo různé participiální vazby s obecně naznačeným nebo i vůbec neuvedeným předmětem (např. τὸ ἀεὶ παρακολουθεῖν, τὸ παρεκκομμένον τινι ἀεὶ ἀποδ.)⁵²⁾ V podobných případech používá Aristotelés i základních sloves ἀκολουθεῖν a ἔκκεσθαι⁵³⁾, ale k opačné záměně nikde v Organu nedochází.

V obdobné obecné formulaci je použito na jediném místě

Organa, v 17. kapitole Druhých analytik B i substantivum κατακολοθησις.⁵⁴⁾

Pouze na jediném místě Aristotelových logických spisů, v 46. kapitole Prvních analytik A, se setkáváme i se složeným slovesem συνακολουθεῖν.⁵⁵⁾ Předponou συν - se zde zdůrazňuje, že danou vlastnost "provázejí" (v uvedeném smyslu) současně dvě jiné vlastnosti.

I v této části jazyka Aristotelovy logiky lze tedy za zdánlivě volným střídáním různých výrazů odkryt nejen tendenci k co nejpřesnějšímu a přitom plastickému vyjádření, ale i pozoruhodné pravidelnosti, mající svůj dosah i pro interpretaci textů.

Poznámky

- 1) K této problematice srov. např. I. I. Kondakov, Logičeskij slovar - spravočnik, Moskva 1975², heslo "logičeskoje sledovanije", str. 319; K. Lorenz, heslo "Folgerung" in: Historisches Wörterbuch der Philosophie, hsg. J. Ritter, Bd. 2, Stuttgart 1972, 960-962, K. Berka-M. Mleziva, Co je logika, Praha 1962, str. 118 nn.
- 2) Viz K. Berka-M. Mleziva, Co je logika, l.c., str. 118
- 3) Srov. práce citované v pozn. 1
- 4) Z hlediska moderní logiky může slovo consequentia v prvním z těchto významů vyjadřovat vztah logického vyplývání nebo vztah logické odvoditelnosti. Srov. K. Lorenz, heslo "Folgerung", o.c., str. 960.
- 5) Srov. H. Bonitz, Index Aristotelicus, Berlin 1870, p. 713 a 15 sqq.
- 6) Arist. An. Pr. I, 1, p. 24 b 18-20.
- 7) Arist. Top. I, 1, p. 100 a 25-27
- 8) Ἐπεὶ μὲν γὰρ συλλογισμὸς ἐκ τινῶν ἐστὶ τεθέντων, ὥστε λέγειν ἕτερον τι ἐξ ἀνάγκης τῶν κεμένων διὰ τῶν κεμένων - Arist. Soph. el. 1, p. 164 b 27-165 a 2.
- 9) Srov. např. É. d. Places, Lexique de Platon, in: Platon, Oeuvres complètes, Tome XIV, Paris 1964, heslo συμβαίνειν, str. 471.
- 10) Arist. An. Pr. I, 4, p. 25 b 37-39.
- 11) Srov. např. Arist. An. Pr. I, 5 p. 27 b 1-3; 6, p. 28 a 26-28; 14, p. 32 b 38-40; 16, p. 35 b 38-36 a 1, aj.
- 12) Arist. An. Pr. I, 4, p. 26 a 4-5.
- 13) Ibid., 17, p. 37 a 35-36.

- 14) Arist. An. Pr. II, 4, p. 57 b 13-14.
- 15) Arist. Top. VIII, 1, p. 156 b 38.
- 16) Arist. An. Pr. II, 2, p. 53 b 18-19.
- 17) Arist. Top. V, 4, p. 133 b 18-19.
- 18) Viz např. Arist. Top. I, 5, p. 102 b 3; 8, p. 103 b 17; IV, 1, p. 120 b 34; VI, 6, p. 144 a 16; An. Post. I, 4, p. 73 b 4, 9, 11; 6, p. 75 a 20
- 19) Srov. Arist. Met. V, 30, p. 1025 a 31-32
- 20) Viz např. An. Post. I, 6, p. 75 a 18-19, 7, p. 75 b 1; 22, p. 83 b 19-20. Mimo Organon má participium **συμβεβημένος** u Aristotela v některých případech uvedený význam i bez spojení **καθ' αὐτό** - srov. např. De an. I, 1, p. 402 a 8, p. 402 b 18, 21, 23, 26
- 21) Viz např. Arist. Top. I, 5, p. 102 a 18-20
- 22) Srov. H. Bonitz, Index Aristotelicus, 1. c, p. 713 b 43 sqq.
- 23) Arist. De int. 10, p. 20 a 20-21.
- 24) Srov. postup charakteristik: **οὐδέποτε ἔσονται οὔτε ἀληθεῖς ἀμα ... ἔσονται ποτε ... ἀκολουθοῦσι** - *ibid.* p. 20 a 16-20.
- 25) Arist. Cat. 12, p. 14 a 31-32.
- 26) Srov. výše text, kterého se týkají pozn. 6 a 13.
- 27) K této problematice viz předmluvu K. Berky k českému překladu: Aristoteles, Kategorie, př. A. Kříž, Praha 1958, str. 16 n.
- 28) Arist. Top. II, 8, p. 113 b 19-20. Srov. též An. Pr. I, 27, p. 43 b 30-31.
- 29) Arist. An. Pr. I, 46, p. 52 a 39-b 3.
- 30) Arist. De int 13, p. 22 b 22-23.
- 31) **Ἀκολουθεῖν**: Arist. De int 12, p. 21 b 35, p. 22 a 33; 35; b 3; 12; 13, p. 22 b 15; 18; 22; 25; 26; 30; p. 23 a 20; 33; An. Pr. I, 13, p. 32 a 24; 27. **ἔκαστοι**: Arist. De int. 12, p. 21 b 24; 30 bis; 13, p. 23 a 17 bis (An. Pr. I, 13, p. 22 b 23 s významem "v následujícím výkladu).
- 32) Srov. poznámky K. Berky k českým překladům: Aristotelés, Topiky, př. A. Kříž, Praha 1975; str. 215 nn; Aristotelés, O sofistických důkazech, př. A. Kříž, Praha 1978, str. 89.
- 33) Arist. An. Pr. I, 32, p. 47 a 28-29. Srov. též Arist. Cat. 13, p. 15 a 6-7.
- 34) Srov. É. de Places, Lexique de Platon, 1. c, str. 192-3.
- 35) Srov. např. **ἔκαστοι δὲ δομαῖ μάλιστα τῇ ἀχαριστίᾳ ἢ ἀναισχυντίᾳ** - Xen.Cyr. 1,2,7.

- 36) Arist. An. Pr. II, 4, p. 57 a 2-4
- 37) Srov. H. Steinthal, Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Romern, Berlin 1890, I, str. 227.
- 38) Jsou to tyto kapitoly: Cat. 12-14 (2 výskyty slovesa ἀκολουθεῖν) De int. 12-13 (12x ἀκολουθεῖν, 6x ἔκκεσθαι - viz výše pozn. 31); An. Pr. I, 13 (2x ἀκολουθεῖν - viz pozn. 31); An. Pr. I, 46 (4x ἀκολουθεῖν, 3x ἔκκεσθαι); Top II, 6-10 (10x ἀκολουθεῖν, 4x ἔκκεσθαι); Top III, 2 (3x ἀκολουθεῖν, 6x ἔκκεσθαι); Top IV, 6 (2x ἀκολουθεῖν, 6x ἔκκεσθαι); Soph. el. 4-7, 28 (14x ἀκολουθεῖν, 14x ἔκκεσθαι).
- 39) 6 výskytů slovesa ἀκολουθεῖν, 45 výskytů ἔκκεσθαι.
- 40) Arist. An. Pr. I, 27, p. 43 b 2-4.
- 41) 2 výskyty slovesa ἀκολουθεῖν, 7 výskytů ἔκκεσθαι.
- 42) 41 výskyt slovesa ἔκκεσθαι. O stupni soustředění výskytů obou sloves do uvedených tematických úseků (citovaných v pozn. 38-42 a v příslušných textech) svědčí skutečnost, že sloveso ἀκολουθεῖν je v nich použito celkem 57x, kdežto ve zbyvajících částech Organa jen 18x, a u slovesa ἔκκεσθαι je tento poměr 132:20.
- 43) Srov. K. Berka, Aristotelova nauka o úsudku, předmluva k českému překladu: Aristoteles, První analytiky, př. A. Kříž, Praha 1961, str. 40
- 44) Srov. např. Arist. An. Pr. I, 13, p. 32 a 24; An. Post. II, 12, p. 95 b 39.
- 45) Srov. Arist. Top. III, 2, p. 117 a 11-12.
- 46) Arist. De int. 13, p. 22 b 12; An. pr. I, 4, p. 26 b 6; 46, p. 52 b 2; 8; 27; An. post. I, 33, p. 89 a 13; Top. III, 6, p. 119 b 38; p. 120 a 2; VIII, 11, p. 162 a 23.
- 47) Srov. např. Arist. Meteor. IV, 2, p. 379 b 28; De gen an. II, 2; p. 735 b 1; ibid IV, 7, p. 776 a 1.
- 48) Arist. An. Pr. I, 27, p. 43 b 38. Obdobně i An. Pr. I, 13, p. 32 B 23; 45, p. 50 b 9; An. Pr. II, 2, p. 53 b 10. Srov. též An. Pr. I, 3, p. 25 b 24; 29, p. 45 b 12, An. Pr. II, 6, p. 59 b 8. Ojediněle je sloveso ἀκολουθεῖν použito v Organa (De int. 14, p. 23 a 33) i ve významu "řídít se", který je velmi častý v Aristotelových přírodně filozofických spisech.
- 49) Arist. Top. II, 4, p. 111 b 22; 5, p. 112 a 17; 20; 22.
- 50) Arist. Cat. 12, p. 14 a 30; 33; 35; b 12; 15; 28; 13; p. 15 a 6; 9; De int. 13, p. 22 a 14; An. Pr. I, 46, p. 52 b 29; Top. II, 8, p. 113 b 16; 19; 25; 30; 33; 35; p. 114 a 1; 3; 9; 14; Soph. el. 28, p. 181 a 23; 30.

- 51) Arist. Soph. el. 7, p. 169 a 35-36. Srov. též An. Post. II 17, p. 99 a 16-18.
- 52) Arist. Top. IV, 6, p. 128 a 38; V, 4, p. 131 a 27; b 2; 9; Soph. el. 6, p. 168 b 31.
- 53) Srov. např. τοῦ ἐκὶ ἀκολουθοῦντος - Arist. Top, IV, 6, p. 128 b 4.
- 54) Arist. An. Post. II, 17, p. 99 a 30-31.
- 55) Arist. An. Pr. I, 46, p. 52 b 11.

Zusammenfassung

Die bisherigen Erkenntnisse über die Entstehung und Entwicklung der logischen Terminologie beweisen, dass die Ausdrücke "Folgerung" und "folgern" (bzw. ihre Äquivalente in den verschiedenen Sprachen, bes. die lateinischen Termine consequentia und consequi) in der älteren Geschichte der Logik in mehreren unterschiedlichen Bedeutungen verwendet wurden. Einerseits bezeichnete man mit ihnen die Beziehung zwischen den Prämissen und der Konklusion des Schlusses (die moderne Logik unterscheidet überdies zwischen der semantischen Auffassung dieser Beziehung im Sinne einer logischen Folgerung und der syntaktischen Auffassung im Sinne einer logischen Ableitbarkeit), andererseits die Beziehung zwischen dem Antecedens und Consequens der Implikation (vgl. die in Anm. 1 zitierten Arbeiten). In der Art und Weise, wie in der mittelalterlichen und späteren traditionellen Logik die Ausdrücke consequentia und consequi verwendet wurden, finden allerdings die Bedeutungen einiger ihrer griechischen Vorlagen aus der Sprache der antiken Logik ihren Niederschlag. Im Hinblick auf diese Tatsachen bringt die Abhandlung einige Erkenntnisse bezüglich der Verwendung der Ausdrücke συμβαίνει, ἀκολουθεῖν, ἔπεσθαι (einschliesslich einiger abgeleiteter Wörter) und ἀκολουθησις in den logischen Schriften des Aristoteles.

Mit Rücksicht auf einige Bedeutungen, die das Verbum συμβαίνειν oft in der Sprache der griechischen Logik, und zwar auch bei Aristoteles ("geschehen", συμβεβηκός als Ausdruck für eine zufälli-

ge Eigenschaft u. ä.) hat, kann es überraschend erscheinen, dass es in diesem Zusammenhang analysiert wird. Dafür gibt es jedoch einige triftige Gründe. Zu ihnen gehört vor allem der Umstand, dass in zwei von drei allgemeinen Definitionen des Syllogismus in den logischen Schriften des Aristoteles die Beziehung zwischen den Prämissen und der Konklusion durch die Wortverbindung **ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει** (vgl. den Text, auf den sich die Anm. 6 und 7 beziehen) zum Ausdruck gebracht wird. In der dritten, brachylogischen Definition wird diese Verbindung bloss angedeutet (vgl. den Text, auf den sich die Anm. 8 bezieht). In der gleichen Bedeutung wird das Verbum **συμβαίνει** auch in einer ganzen Reihe weiterer Stellen in den logischen Schriften des Aristoteles verwendet (vgl. die Beispiele, auf die sich die Anm. 12-16 beziehen). Andererseits wird dieses Verbum in keiner einzigen Formulierung der einzelnen Modi des kategorischen Syllogismus bei Aristoteles verwendet.

Bei den Verba **ἀκολουθεῖν** und **ἐκπεσθαι**, die direkte Vorlagen des lateinischen Terminus consequi sind, stossen wir in der Sprache der Logik des Aristoteles auf einen anderen überraschenden Umstand. Mit diesen ganz gleichbedeutenden Verba werden hier nämlich nur vereinzelt ganze Aussagen in Verbindung gebracht (vgl. Anm. 23 und den einschlägigen Text), aber umgekehrt gibt es hier eine sehr häufige Verbindung einzelner Ausdrücke (vgl. die Beispiele, auf die sich die Anm. 28-30 beziehen). Der logische Sinn dieser Verbindungen lässt sich stets in Form einer Implikation ausdrücken:

$\text{Τῷ } A \text{ ἀκολουθεῖ τὸ } B \dots\dots \forall (x) (A(x) \rightarrow B(x))$. In einigen Fällen ist aber diese Seite der Bedeutung der beiden Verba dominierend und durch ihre Verwendung wird die reale Grundlage des auszudrückenden Zusammenhangs hervorgehoben (vgl. das Beispiel, auf das sich die Anm. 40 bezieht). Zum Unterschied vom Verbum **ἐκπεσθαι** wird **ἀκολουθεῖν** von Aristoteles oft in der Futuralform gebracht (vgl. Anm. 46).

Die Bedeutung des Substantivums **ἀκολούθησις** entspricht bei Aristoteles vollauf der Bedeutung der beiden angeführten Ver-

ba (Übersicht über ihr Vorkommen findet sich in Anm. 50). Der aus der späteren stoischen Logik bekannte Ausdruck **ἀκολουθία** kommt in den Schriften des Aristoteles nicht vor. Vereinzelt werden hier die Komposita **παρὰκολουθεῖν, παρέπεσθαι, συνακολουθεῖν** und einige verwandte Substantiva und Adjektiva verwendet (vgl. den Text auf S. 18-20, einschliesslich der betreffenden Anmerkungen).

KOMENSKÝ PAREMIOGRAF
Julie Nováková (Praha)

Už jako student si Komenský oblíbil adagia všeho druhu (příslloví, pořekadla, gnómy atd.). Česká přísloví byla součástí jeho Pokladu jazyka českého, rukopisu, jemuž věnoval téměř 44 let a který shořel při vypálení Lešna r. 1656. Několik set přísloví bylo v jeho mladické encyklopedii Theatrum universitatis rerum, z níž máme jen zlomky; v její předmluvě vyslovuje přání, vydat jednou všecka svá přísloví peculiari libello. Takovou sbírku svěřil (neznámo kdy) opisovačovi, ale i jeho apograf dál a dále vlastnoručně doplňoval novými řádky i odstavci. Nadepsal jej Adagiorum Bohemicorum farrago - Moudrost starých Čechů (níže Moudrost). Ne že by tuto moudrost posbíral přímo z úst lidu, jak věřil Č. Zibrť¹⁾; mnohá z těchto adagií v českých zemích jen zdomácněla, a jak čtete na titulním listě, zařadil sem autor i přípovídky přeložené "z latiny, němčiny, polčiny, řečtiny".

Sbírka se dočkala knižního vydání teprve r. 1849 zásluhou W. W. Tomka, celkem vyšla zatím šestkrát. Přesto jsme jí - právě jako celému dílu Komenského - ještě leccos dlužni. Především žádný z jejich editorů neprovedl textovou kritiku. Proto se ještě v posledním vydání (v Díle JAK 1, 1969, s. 269nn) čte pod č. 612 rčení, podle Václ. Flajšhanse záhadné²⁾, totiž Není hlava, co jazyk bukov (zapsal opisovač). Sama jsem měla pro toto vydání na starosti jen adagia latinská, která Komenský připojil jako paralelu nebo pro ujasnění smyslu ke 115 připovídkám českým, ale onen jazyk bukov mi nedal pokoje; je absurdní obírat se jen autorovou latinou a pomíjet jeho texty české (nebo naopak). Klíč k tajence jsem našla dodatečně: ve sbírce Salomona Rysiňského Przypowieści polskie z r. 1618 stojí v centurii X, 35 Nie wie głowa co jazyk bękoce. To Komenský patrně přeložil Neví (Newj) atd.; opisovač to četl Nenj, v koncovém bękoce pokládal i písmena le, i slabiku ce jen za dvě grafické nožičky a udělal z nich u a w. Podobných koruptel známé z apografů i tisků dost. K tomuto rčení připojili Rysiňský i Komenský Vergiliovo hemiepes Dat sine mente sonum (Aenels X, 640).

Ani zmíněné latinské paralely nebyly bez problémů. Včas se mi podařilo vyřešit záhadný ablativ Avismo, resp. Auismo v č. 2219; zde asi opisovačovi unikla středověká značka pro r, totiž svíslá prohnutá čárka nad slovem (Komenský jí někdy užíval), takže celá gnóma zní Aurismo uti non est incivile = Použit odkladu není nezdrovité, podle Moudrosti Zdráhati se neškodí. O tom jsem psala už r. 1967³⁾. Emendovat se však mělo i č. 332 Hus za moře, hus domů. Pilum, non animum mutant, qui trans mare currunt. Jde o známý verš Horatiův Caelum, non animum atd. (Ep. I, 11, 27); stejně začíná u Komenského na dvou místech v jeho Lexicon Atriale s. 537 a 619. Kde se tu vzala ta srst (pilum)? Nejspíše pod vlivem podobných přísloví, např. Lupus, vulpes pilum mutant, non mentem (Lexicon Atr. 464), Vulpes pilum mutat, non naturam (tamže 327), Lupus pilum mutat, non mentem (Erasmus, Chiliades III, 3, s. 19). Je ostatně možné, že přepsání bylo už v autorově konceptu. Autorská přepsání existují, u Komenského jsem jich našla dost, např. v známé evangelní hrozbě erit fletus et stridor dentium čteme -v Clamores Eliae na rubu vloženého lístku 83e na konci gentium. Zde si autor asociativně vzpomněl na bezbožné gentes, pojem v bibli přečastý, a "škartu" už neopravoval. Co se tkne interpretace, unikla mi jeho vysvětlivka k č. 973 Honěný (i. ictus sapit), opatrný. V závorce je zkrácené přísloví řeckého původu, Komenským uváděné častěji, Piscator ictus sapit (Lexicon Atr. s. v. Damno accepto prudentior; Consultatio⁴⁾ I, sl. 899 (kde je místo ictus mylné vetus) a II, 755.

Jak prozrazují uvedené citáty z Atriálního lexika, jeho záliba v příslovích se neprojevila jen v Moudrosti. Na průzkum ještě čekají četná adagia, rozhozená marnotratně v jiných spisech. Proto jsem po vydání Díla I začala excerpovat přísloví, pořekadla, sentence atd. v jeho dílech latinských; bohužel pro nával terminovaných úkolů zůstala excerpce torzem. Sepisují tedy alespoň nyní toto upozornění.

Napřed ještě slovo o příslovích českých. Ve spisech našeho autora nacházíme i taková, která v Moudrosti nejsou. To je např. slavné přirovnání v české Didaktice XXVI škola bez kázně, mlýn

bez vody; v pozdější Didaktice latinské XXVI, 1 je přeloženo a uvedeno takto: Usitatum populari Bohemis diverbio dictum, Schola sine disciplina molendinum est sine aqua, v Moudrosti 921 se čte jen Mlýn bez vody. Ve spisku Faber Fortunae, věnovaném polským žákům Komenského, synům Rafaela Leszczyńskiego, jsou v kap. IV hned po třech rčeních latinských a jednom německém tři česká: Jak kde dělá, tak má; jak sobě kdo ustele, tak lehne. Sobě děkuj, jinému viny nedávej. A protože, jak jsme viděli v případě záhadného jazyka bukov, je užitečné znát i původ použitých přípovědek, nebudeme s J. V. Novákem pokládat za "přísloví snad od Komenského utvořená"⁵⁾ sentenci v traktátu O sirobě III Bůh a přirození nic daremně nečiní, neboť je to citát z Aristotela, De caelo I, 4, často tlumočený Komenským i jeho předchůdci Deus et natura nihil faciunt frustra - tedy po středověkém způsobu rýmovaně, a rýmovaný je i uv. český citát. Neznám jej zatím odjinud, ale pochybuji, že jej zřymoval teprve Komenský.

Jen zřídka uváděl řecká přísloví, gnómy atd. po řecku; učinil tak např. hned v první větě Konzultace: Lex fuit Athenis, in Areopago ἔνευ σοφιστοῦ καὶ πλάτους (v edici místo ἔνευ stojí ἄντι, protože v rukopise je to zkratka dnes málokomu známá). I přísloví německá citoval rád v originále, především ve svých několika spisech německých, jako v Letzte Posaun über Deutschland 41 Von hundert Jahren her hat man ein Sprichwort gebraucht: Türken-Krieg ist der Christen Friede, ale i v latinských. Tak ve Faber l. c. předesílá uv. rčením českým podobné vernaculum Darnach einer ringt, darnach es ihm gelingt, ba v polemice se svým nejlitějším odpůrcem Dan. Zwicke-rem uvádí tři výstrahy, Germanorum illa in audaculos usurpata Die beste Steiger fallen sich zu Todt; die beste Schwimmer ertrincken; die beste Fechter bleiben vor dem Stich (De iterato Socinianorum Irenico § 57) a táž rčení opakuje v Unum necessarium III, 5 (s variantou o šermířích werden erstochen a s latinským přetlumočením všech tří). Vzácnější přísloví jinojazyčná (např. rabínská, arabská, španělská) cituje přirozeně latinsky.

Adagií latinských je u Komenského nejvíce. Vždyť jeho latin-

ské spisy svým rozsahem značně převyšují spisy české, ba antická přísloví v latinském znění se najdou i v těch českých. Lze je rozdělit ve dvě nebo tři skupiny. 1) Použitá přísloví, pořekadla atd. jsou zvolena z důvodů stylistických a estetických. Takových je nejvíce v cvičebnici latiny pro třetí stupeň, nadepsané Atrium Latinitatis a v příslušném slovníku Lexicon Atriale. Ten je jakousi skromnou obdobou zničeného Pokladu jazyka českého, do jisté míry inklinuje k úplnosti (jako Moudrost) a jsou v něm vedle gnóm naučných i úsloví humorná a ironická. Zde najdeme Pseudo-Sallustio Aliud stans, aliud sedens (pod heslem Inconstans s. 346; totéž v Atrium 639), Macrobiovo Duxus sedere sellis (s.v. Partium utriusque assentari, s. 524), málo známé diverbium Septem artes, quatuordecim calamitates (s. 64, sr. u Rysiňského XIV, 97 Siedm rzemiosł, czternaście nieszcześcia), známý leonin Quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam (s. v. Amor caecus 43) aj. Dokonce zde čteme rčení, kterému se Komenský jinak tuším vyhýbal, totiž Baconův výrok Amici fures temporis (s.v. Solitudo studiis apta; v l. 1. a 2. vyd. je tisková chyba - nebo autorské přepsání? - rapta). 2) Ve spisech pedagogických, filozofických, politických hrají prim adagia obsahu didaktického, etického, sociálního atp. Často jsou tu uváděny regule ve školách a o školách běžné, jako Pluribus intentus minor est ad singula sensus, senekovské résumé Necessaria ignoramus, quia non necessaria didicimus, výstraha Compendia - dispendia aj. Hojně tu jsou výzvy k píli a vytrvalosti, jako antické Spartam quam nactus es orna (adresované politikům, učitelům i sobě samému), Apellovo Nulla dies sine linea "Ani den bez čárky", heslo Karla V. Plus ultra, římské kultovní Hoc age (De linguae Lat. studio 288; v Prodromu 97 divinum illud HOC AGE, viz 4 Král. 4, 24 podle Vulgáty) atd. atd. Nejde tu jen o okrášlení textu, jsou to i symboly vlastních autorových názorů, tužeb i zkušeností. Co si sám neprověřil, to pomíjí nebo vyvrací, jako ono Occasio facit furem (Lexicon Atr. 494): Occasiones neminem malum faciunt, sed qualis quis sit ostendunt⁶⁾ (Regulae vitae III, 2). Gnómický hexametru Admiranda docent levium spectacula rerum (Lexicon pansophicum s.v. Exi-

guus) si ověřil mj. tehdy, když na základě amsterdamského vynálezu hustilky vjvracel Descartovu přírodní filozofii.⁷⁾ Zvláště početné jsou sentence morální, jako Katonovo-Sallustiovo malle esse quam videri bonus; s růstem Pansofie přibývá námětů sociálních a politických, jako Publica privatís anteferenda bonis, Nullum violentum diuturnum, Ubi multitudo, ibi confusio apod. Některé formulace Komenský rozšiřuje, do své parafráze Publilia Syra 461 Nimium altercando veritas amittitur přidal novozákonní pojem: et veritas, et charitas amitti potest (Cesta pokoje, odd. Cesty mylné).

3) Jakousi odnoží skupiny 2 mohou být přísloví biblická. Jsou to jednak přísloví z bible převzatá, jako v listě ke Galatským 6,7 Quae seminaverit homo, hoc et metet (ve Faber 4 Quid-vidi seminaverit atd.); četnější jsou však středověká, která vznikla úpravou veršů hlavně starozákonních, veskrze podle znění Jeronýmovy Vulgáty. Jejich původ Komenský znal, např. přísloví Homo proponit, Deus disponit nazývá vulgare dictum, ad mentem tamen Salomonis, Prov. 16, 9 prolatum (ODO II, § 2 De novis occasionibus); ve Vulg. je to delší, Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus eius. Takové zjednodušené přísloví dostalo někdy jiný smysl než originál. Např. úsloví u Komenského časté Justus prior est accusator sui na pohled znamená totéž co trimetr Publilia Syra 622 Qui sese accusat ipse, ab alio non potest, ale v Prov. 18, 17 následuje venit amicus eius et investigabit eum atd., čili podle reformačního překladu v Kralické Spravedlivý zdá se ten, kdo jest první v své při, ale když přijde bližní jeho, tedy stihá jej. Komenský tuto nesrovnalost znal a podle potřeby svého textu užíval obojí verze. Biblického původu je i známé úsloví Vox populi, vox Dei (Triertium XII, odst. Canones), které je lakonickým resumé Izaiáše 66,6 Vox populi de civitate ... vox Domini reddentis retributionem inimicissuis; mylné by bylo odvozovat je z Hésiodových Erga 763n.⁸⁾ Podobně heslo Veritas vincit (Historia o těžkých protivenstvích církve české CVI, 14) vzniklo ze závěru apokryfního veršetu Esdrášova III,3,12 super omnia vincit veritas.

NE. Není arci radno odvozovat z bible kdekerou záhadu. Např. označení škol za humanitatis officinae, u humanistů běžné, pokládal Jos. Hendrych za biblismus, ač něco takového v konkordancích marně hledal.⁹⁾ Původ této metafory nezná, právě jako jsem nestačila identifikovat věcka ona excerpovaná přísloví.

Poznámky

- 1) V stati Jan Amos Komenský - znalec lidového podání Českého (Český lid XX, 1911, 338nn. a 366nn.).
- 2) Komenského Moudrost a její knižné prameny (Sborník filologický VI, 1917, 62nn.).
- 3) Observationum criticarum trias (LF 90, 294n.).
- 4) De rerum humanarum emendatione consultatio. Z nedokončeného rukopisu vydal ve 2. foliových svazcích Pedagogický ústav ČSAV r. 1966.
- 5) Veškeré spisy JAK 15, s. 338, pozn. III, 1.
- 6) Snad převzato ze sbírky Iac. Catzia S. J., Silenus Alcibiadis sive PROTEUS, Amsterdam 1618, s. 142: Occasio ostendit, qualis quis sit.
- 7) Spisek Cartesius cum sua naturali philosophia à mechanicis eversus rehabilitoval ve stejnojmenné stati ve Studia Comeniana 15, 1976, 44nn. St. Sousedík.
- 8) Tak H. Lamer ve Wörterbuch der Antike, Leipzig 1933², s. 855a.
- 9) Archív JAK IX, 1926, s. 36.

Argumentum

J. A. Comenius - paroemiographus

Comenii Adagiorum Bohemicorum farrago in codice manuscripto ad nos pervenit iamque sexies in lucem est edita, sed nondum critice excussa. Adagia Latina (tum antiqua, tum mediaevalia necnon recentiora) in ipsius libris large dispersa excerpere operis pretium videtur esse, at nemo adhuc hoc systematice facere potuit.

KAREL JANÁČEK A SEKTUS EMPIRICUS
Miloslav Okál (Bratislava)

Početnými štúdiami o diele Sexta Empirica, uverejnenými doma i v zahraničí, no najmä vydaním IV. zväzku Sexta Empirica (indices, Teubner 1962) sa Karel Janáček zaradil medzi najlepších znalcov tohto významného autora. Dôkladný rozbor lexika a štýlu Sextovho diela mu dovolil nielen opraviť niektoré názory významných znalcov skepticizmu, ale predovšetkým stanoviť poradie vzniku Sextových spisov a konštatovať, že po vydaní spisu Pyrrhoneae hypotyposes v obidvoch neskorších spisoch - Adversus mathematicos VII-XI a Adversus mathematicos I-VI - dopĺňal, sprasňoval a štýlisticky vylepšoval údaje z predchádzajúceho spisu.

Na dokumentovanie pravdivosti Janáčkovho tvrdenia uvádzame niekoľko príkladov, týkajúcich sa epikureizmu.

PH II 25

Podľa Epikura človek je akási oduševnená podoba a pretože, podľa neho, človeka možno poznať, keď na neho ukážeme; ten, na koho neukážeme, nie je človek.

M VII 267

Epikurovi prívrženci sa nazdávali, že pojem človeka možno určiť poukázaním. Vravia totiž, že človek je druh oduševnenej podoby. Neuvedomili si však, že ak je človekom to, na čo sa poukazuje to, na čo sa nepoukazuje, nie je človek.

PH III 32

Demokritos a Epikuros pokladajú za princípy atómy.

M IX 363

Demokritos a Epikuros pokladajú za princípy atómy, ak, pravda, by sa nemala pokladať táto mienka za staršiu a nebola, podľa Poseidonia, prevzatá od akéhosi Fénického Mocha.

PH III 137

Podľa Demetria Lakona Epiku-

M I 181

čas je obraz dňa a noci a podľa

ros vraví, že čas je náhodná
vlastnosť náhodnej vlastnosti,
idúca súčasne s dnami a nocami,
ročnými obdobiami, citmi
a stavmi bezcitnosti, pohybmi
a stami pokoja.

PH III 194

Preto sa aj epikurovci na-
zdávajú, že dokazujú, že
rozkoš je od prírody žela-
teľná; vravia totiž, že
živočíchy, len čo sa ulia-
hnu, ak nie sú nenormálne,
vyhľadávajú rozkoš a vyhý-
bajú sa bolesti.

toho podstata času je pochybná.

M X 219

Podľa výkladu Diogena Lakona Epi-
kuros vraví, že čas je náhodná
vlastnosť náhodných vlastností,
sprevádzajúca dni a noci, ročné
obdobia, city a stavy bezcitnosti,
pohyby a stavy pokoja. Všetky
tieto veci sú náhodnými vlastno-
stami a čas, ktorý ich sprevádza,
by mohol byť nazvaný náhodnou vla-
stnosťou náhodných vlastností.

M XI 96

Niektorí z Epikurovej školy, kri-
tizujúc tieto ťažkosti, majú vo
zvyku hovoriť, že živočích od
prírody a inštinktívne sa vyhýba
bolesti a vyhľadáva rozkoš. Len
čo sa uliahne, keď ešte neotročí
predsudkom, a pocíti nezvyklý
ohlad vzduchu, plače a narieka.
Ak však prirodzene ide za rozko-
šou a vyhýba sa strasti, z toho
vyplýva, že je pre neho prirodze-
nou vecou vyhýbať sa strasti a
túžiť po rozkoši. Tí, ktorí to
vravia, neprizerajú po prvé na to,
že pripisujú dobro aj najnehodnej-
ším živočíchom (lebo aj tieto ma-
jú veľkú účasť na rozkoši) a po-
tom na to, že bolesť nie je vec,
ktorej sa treba celkom vyhýbať,
lebo bolesť je miernejšia inou bo-

lešťou a telesné zdravie ako aj sila a rast vznikajú z bolesti a umenia a vedy ľudia získavajú len skrze strasti, a tak teda strasť nie je vec, ktorej sa treba celkom vyhýbať. Čo viac, to, čo sa zdá príjemné od prírody, nie je celkom želatelné: často sa stáva, že veci, ktoré na prvý pohľad na nás príjemne pôsobia, pri druhej príležitosti, hoci sú tie isté, ich považujeme za nepríjemné, ako keby príjemné nebolo také od prírody, ale nás dojímalo hneď tak, hneď onak, podľa rozličných okolností.

PH III 218

Z tých, čo prehlásili, že jestvujú bohovia, jedni veria v bohov svojich predkov ... Epikuros sa nazdáva, že bohovia majú ľudskú podobu.

M IX 25

Epikuros sa nazdáva, že ľudia získali predstavu o bohu skrze videnie v spánku. Lebo keď sa im zjavovali v spánku veľké obrazy v ľudskej podobe, z toho predpokladali, že aj v skutočnosti jestvujú nejakí takí bohovia v ľudskej podobe.

M IX 43-44

Podobnú mienku možno stanoviť aj proti Epikurovi, ktorý sa nazdáva, že ľudia prišli na myšlienku o existencii bohov z toho, že sa im v ľudskej podobe zjavovali v spánku. Veď prečo by prišli na myšlienku o existencii bohov skôr

z týchto obrazov ako z oných ľudí obrov? A mohlo by sa namietnuť všeobecne proti všetkým uvedeným domienkám, že ľudia si nevytvárajú predstavu o bohu tým, že jednoducho zväčšia kreatúru ľudskej podoby, ale že do nej vložia aj svätosť, nesmrteľnosť a všemohúcnosť nad svetom.

M IX 58

Podľa niektorých autorov Epikuros, keď hovorí s ľuďmi, pripúšťa jestvovanie boha; keď však ide o skutočnú podstatu vecí, vtedy to nepripúšťa.

M IX 64

Možno tiež vidieť, že aj mnohí fyzici súhlasia s poéziou (s náboženskými predstavami básnikov), lebo Pythagoras, Empedokles, iónski filozofi, Sokrates, Platon, Aristoteles, filozofi z Portika a aj filozofi zo Záhrady, ako o tom svedčia Epikurove slová, pripúšťajú jestvovanie bohov.

M IX 178

Je celkom absurdné hovoriť, že boh nevydáva nijaký hlas, a je to proti všeobecnej mienke. Ak však vydáva hlasy, používa reč, má rečové orgány ako pľúca, priedušnicu, jazyk a ústa. To je však

absurdné a hraničí to s Epikurovými rozprávkami.

Argumentum

Quomodo Carolus Janáček Sextum Empiricum tractaverit

Aliquot exemplis, quae ad Epicuri doctrinam pertinent, prolati Caroli Janáček affirmatio Sexti Empirici interpretationes, quas in libris Hypotheseon Pyrrhonearum expresserit, in posterioribus scriptis, scilicet in libris, qui Adversus mathematicos inscribuntur, completiores et exactiores ac accuratiores esse factas orationemque earum in melius relectam esse approbatur.

PRVÉ NÁZNAKY PLATONOVHO UČENIA O IDEÁCH
Július Špaňár (Bratislava)

Platon, zakladateľ antického idealizmu, je tvorcom teórie o dvoch svetoch, o svete ideí a o tomto premenlivom svete. Čo viedlo Platona k vytvoreniu tejto teórie, k radikálnemu rozlišovaniu medzi bytím a zmenou, medzi skutočnosťou a zdaním, ukazuje Aristoteles v *Metafyzike* (I, 6, 987 a 32 - b 8): "V mladosti sa Platon oboznámil najprv s Kratylom a Herakleitovými názormi, podľa ktorých všetky zmyslové veci sú v ustavičnom toku a niet o nich nijakého vedenia; tento názor si uchoval aj neskoršie. Keďže Sokrates sa zaoberal etickými otázkami, pričom si nevšimol otázky týkajúce sa celej prírody, a hľadal v nich to, čo je všeobecné, ako prvý začal venovať pozornosť definíciám. Platon s ním súhlasil a prišiel k názoru, že sa definícia vzťahuje na niečo iné než na veci zmyslového vnímania. Pokladal totiž všeobecnú definíciu zmyslovej veci za nemožnú, pretože zmyslové veci sa ustavične menia. A tak onen druh vecí, na ktoré sa vzťahujú definície, nazval ideami a tvrdil, že všetky zmyslové veci sú mimo nich a podľa nich sú pomenované." Podobne tiež v *Metafyzike* XIII 4, 1078 b 9 - 1079 a 4.

A tak Platon oddelil idey ako predmety vedenia od zmyslami vnímaného sveta, pretože veci nachádzajúce sa v tomto priestorovo-časovom svete podliehajú neustálej zmene a preto sú nepoznatelné.

Svoju teóriu o ideách rozpracoval Platon predovšetkým v dialógoch *Symposion*, *Faidon*, *Politeia* a *Faidros*, ktoré predstavujú zároveň vyvrcholenie jeho nielen literárnej, ale najmä filozofickej činnosti.

No s prvými náznakmi Platonovho učenia o ideách stretávame sa už v niektorých jeho raných dialógoch tzv. "sokratického obdobia", a to v dialógoch *Laches*, *Hippias Väčší* a *Štyfron*.

Dialóg *Laches* o odvážnosti je jeden z prvých Platonových dialógov, ak nie prvý vôbec. V tomto dialógu má Sokrates rozhodnúť medzi *Lachetom* a *Nikiom* o prakticko-pedagogickej hodnote šermu pre

mladých ľudí. V priebehu diskusie však otázka o odvážnosti ako časti všeobecnej cnosti zatlačí do pozadia otázku o šermiarstve. Násť však definíciu odvážnosti vyhovujúcu tak po formálnej ako aj po obsahovej stránke sa nepodarilo. A tak nadhodený problém ostáva nevyriešený. Ale už v tomto dialógu v Sokratových výrokochoch: "Ak nám je totiž o niečom známe, že jeho prítomnosť robí lepším to, pri čom sa nachádza" (189 E) ako aj z ďalšieho: "čo myslíš tým, čo označuješ vo všetkých prípadoch ako rýchlosť" (192 A) - ohlasuje sa z veľkej diaľky a predsa už vo vnímateľných obrysoch problémový komplex učenia o ideách, na ktorých majú javy tohto sveta účasť.

Jasnejší náznak Platonovho učenia o ideách nachádzame však v dialógu *Hippias Väčší*¹⁾, ktorého témou je otázka, čo je krásno, ktorú sa Sokrates pokúša riešiť so sofistom Hippiom. Ako "spravodliví sú spravodliví svojou spravodlivosťou", "múdri múdrymi múdrosťou", "dobré veci sú dobré dobrom", tak zdorazňuje Sokrates, že "aj všetky krásne veci sú krásnymi krásnom" (287 C - D). Čo však je krásno? Hľadá sa tu nie niečo krásne, ale čím všetky krásne veci sú krásne, čiže ako vyslovene hovorí Sokrates "krásno samo, ktoré zdobí aj všetky ostatné veci, že sa javia krásnymi" (239 D), kde už nepochybne Platonovi tane na myslí idea krásna. No nájsť správnu definíciu krásna sa nepodarí a tak aj tento dialóg podobne ako aj dialóg *Laches* patrí k aporetickým dialógom.

Ďalší dialóg, v ktorom môžeme konštatovať náznaky Platonovho učenia o ideách je *Eutyfron*, v ktorom Sokrates v rozhovore s veľtcom Eutyfronom žiada od neho poučenie o tom, čo je zbožné a čo bezbožné. Eutyfron totiž ide podať žalobu na svojo otca, pretože tento na ostrove Naxos zavínil smrť jeho nádeníka. No Eutyfron uvádza ako definície zbožnosti jednotlivé zbožné prípady. Sokrates, ktorý tieto definície vyvracia, chce byť poučený Eutyfronom "o onej samej podstate (eidos), ktorou všetky zbožné veci sú zbožné. Povedal si totiž (hovorí Sokrates k Eutyfronovi), že jedna podstata (idea) je príčinou, že bezbožné veci sú bezbožné a zbožné veci sú zbožné" (6 D). A ďalej hovorí Sokrates: (6 E): "Tak ma pouč teda, čo je táto podstata (idea), aby som pozerajúc sa

na ňu a berúc ju ako vzor mohol povedať, že zbožné je to, čo je také, ako ty robíš alebo niekto iný, čo však nie je také, aby som zasa mohol povedať, že nie je zbožné." Čo je pozoruhodné, máme tu už známe Platonove termíny "eidos" a "idea". Teda "idea" (eidos) určuje podstatu vecí a robí ich tým, čo sú a ako sú pomenované. Zbožné osebe robí teda činnosti zbožnými činnosťami a podľa idey zbožnosti ako vzoru možno usudzovať o niečom, že je zbožné.

Podobne ako Sokrates chce sa pozerať na ideu "zbožnosti" a použít ju ako vzor alebo príklad, aby podľa nej meral, čo je zbožné a čo nie, tak v neskoršom Platonovom dialógu Timaios demiurgos pri tvorení sveta pozerá sa na svet ideí a používa ho ako vzor pre tento svet a veci v ňom. Je zaujímavé porovnať toto miesto v dialógu Timaios s uvedeným už miestom v Eutyfronovi: "Všade teda, kde sa tvorca stále pozerá na to, čo je samo so sebou totožné, ktoré používa ako vzor a podľa toho vytvára tvar (ideu) a obsah svojho diela, to všetko musí byť krásne vytvorené" (28 A), a ďalej: "Trebá teda ďalej uvažovať, podľa ktorého z oboch vzorov ho tvorca stvoril, či podľa totožného, ktoré je vždy rovnaké, alebo podľa vzniknutého. Ak je totiž tento svet krásny a tvorca je dobrý, je jasné, že sa pozerá na večné súcno" (28 C). Demiurgos sa teda pozerá pri tvorení sveta na idey ako na vzor, ktorého má byť tento svet obrazom (odrazom, napodobeninou), práve tak ako umelec, ktorý chce zobraziť ideu v kove alebo v kameni, pozerá sa na túto ideu.

Ako možno vidieť z analýzy uvedených troch raných dialógov, Platon už na samom začiatku svojej filozofickej činnosti silne ovplyvnený spomínaným už Herakleitovým a Sokratovým učením - nemožno však nespomenúť aj vplyv učenia Parmenida, ktorého Platon nazýva "Veľkým" a Parmenidovo meno má aj jeden z jeho neskorších dialógov - zamýšľal sa nad niečím stálym, nemenným a večným, čo jediné môže byť predmetom nášho vedenia, čomu dal potom názov "eidos" a "idea" a čo sa stalo základom jeho učenia o dvoch svetoch.

1) Proti pravosti dialógu Hippias Väčší uvádzali sa niektoré dovo-
dy, ale nepresvedčivé. Väčšina bádateľov ho uznáva za pravý. Pozri

A. Lesky, Geschichte der griechischen Literatur. 3. Auf. Bern u. München 1971, 581.

Argumentum

De primis Platonis doctrinae de ideis
adumbrationibus

Platonem doctrinam suam de ideis praecipue in Convivio, Phaedone, Re publica, Phaedroque elaboravisse notum est. Auctor huius articuli demonstrat primas huius doctrinae adumbrationes iam in Lechete (192 A), Hippiā Maiore (287 C - D et 289 D), Euthyphrone (6 D - E, ubi iam termini "eidos" et "idea" apparent), in dialogis praematuris inveniri. Denique auctor locum 6 E in Euthyphrone cum similibus locis 28 A et 28 C in Timaeo comparat.

RÉTORICKÝ STYL V SENECOVĚ APOCOCYNTOSIS

Pavel Trost (Praha)

Seneca v Apocolocyntosis, ačkoli je to text svého druhu, nevyhýbá se svému "dekadentnímu" stylu, své pověstné tendenci k antitetičnosti a juxtapozici. Znamení příklad v tomto textu je nedlouhá řeč, kterou divus Augustus pronese summa facundia na Olympu v senátu bohů. V jeho řeči převládají krátké úsečné věty, nikoli periody. Nechybějí sice úplně delší souvětí, např. Dic mihi, dive Claudi, quare quosquam ex his, quos quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnasti? Ale v rámci tohoto souvětí se objevuje juxtapozice dvou klauzí, větný celek je rozdělen, závěrečné slovo, tříslabičné, představuje kólon pro sebe; dvě slovesa jsou téměř synonymní, dvě slovesa jsou konsektivní a řazena proti svému významu (odcizení přece předchází popravě). Nápadná je hra hlásková (tzv. Wortgacklingel). Kontrasty slov ovládají výrazně věty delší i kratší. Např. tan facile homines occidebat, quam canis adsidit. Zde kontrastují mezi sebou jména a slovesa, na konci je verbum insolens. Nebo occidebat ille secerum, hic et generum. A dále, jako lumen orationis, Gaius (Caligula) Crassi filium vetuit Magnum vocari; hic (Claudius) nomen illi reddidit, caput tulit. V dvojdílné větě "provádějící" (následné) jak jména tak slovesa krajně kontrastují a mají stejný nárok na důrazový přízvuk. Jsou to sententiae amputatae.

Běžné výklady o rytmu latinské prózy počítají pouze s kvantitavními figurami klauzulí. Nepočítají se slovními přízvuky, proto, že ve verši ikty nedbají slovních přízvuků. Avšak neshoda iktů s přízvuky byla nepochybně počítována jako příznak veršů. Není třeba předpokládat, že v próze byly slovní přízvuky seizeny tak jako ve verši. Rétorické přízvuky se jistě kryly se slovními přízvuky.

Sententia amputata se musí chápat jako věta s přízvučným závěrem a jako protiklad věty s kadencí. Cicero požadoval, aby oratio byla vineta cohaerens a aequabiliter fluens; ve svých pracích patrně usiloval o souvislou intonační linii a o kadenci,

tj. o sestupný závěr i kvantitativní klauzuli. Kdežto ciceronská věta, kde verba bene cadunt, má na konci slabý přízvukový vrchol, úsečná věta na konci umísťuje jádrová slova.

Zusammenfassung

Der rhetorische Stil in Senecas Apocolocyntosis

Die Rede, die der konsekrierte Augustus in der Apocolocyntosis summa facundia vorträgt, zeigt die markanten Merkmale von Senecas "dekadentem" Stil. Es überwiegen die sententiae amputatae, Sätze ohne Kadenz, d.h. solche, die mit einem starken rhetorischen Akzent abschliessen. Sie stehen jenen gegenüber, in welchen der Akzent gegen das Ende des Satzes zu abfällt. Wenn im römischen Vers die Ikten unabhängig vom Wortakzent fallen, so geht daraus nicht hervor, dass der Wortakzent in der römischen Kunstprosa irrelevant war.

OZNAČENÍ MĚST U PLINIA MLADŠÍHO

Ladislav Vidman (Praha)

V korespondenci Plinia Mladšího nacházíme pro označení měst termíny municipium, colonia, oppidum, civitas, res publica a urbs. Slovem urbs se však nebudeme zabývat, protože je vyhrazeno pouze pro Řím; jediné v plurále značí urbes města obecně v básnických popisech výbuchu Vesuvu (VI 16, 2) a okolí laurentské vily (II 17, 27 - *Litus ornant ... tecta villarum, quae praestant multarum urbium faciem*).

Municipium a colonia jsou termíny technické, kterými se přesně stanoví právní postavení města. Ve shodě s tím se jako municipium označuje Comum (V 14, 1), Patavium (I 14, 6) a Tiferinum Tiberinum (X 8, 1 a 6), které však je jinde zváno prostě oppidum (IV 1, 4). Když Plinius mluví o Verginiu Rufovi, konstatuje, že rodná města obou jsou si velmi blízká a pozemky že se dokonce stýkají (II 1, 8 *quod utriusque eadem regio, municipia finitima, agrī etiam possessionesque coniunctae*). Municipia finitima se tedy vztahuje jednak na Comum, jednak patrně na Mediolan(i)um, z jehož teritoria máme doložen nápis CIL V 5702, věnovaný Verginiu Rufovi správcem jeho statků; v každém případě pocházel Verginius Rufus z nějakého severoitalského municipia blízkého Comu - spíše jde o Mediolan(i)um než o Bergomum. Stejně také není výslovně jmenováno municipium IV 7, 6, z něhož pocházel adresát tohoto dopisu Catius Lepidus. Podle všeho jde opět o nějaké severoitalské municipium nepřiliš vzdálené od Coma.

Naprostou přesnost je Pliniovo označení colonia, týkající se vždy měst se statutem kolonie, ať v Itálii či Africe nebo v Bithýnii a Pontu:

Ostiensis colonia II 17, 26;

Hipponensis colonia IX 33, 2 (tamže 5 *per coloniam*, ale 10 *res publica*);

Firnum Picenum je zváno *ornatissima colonia* IV 18, 1;

Apameia v Bithýnii je nazývána colonia X 47, 1 (ale v téže větě 1 *res publica*);

Sinope v Pontu je nazývána colonia X 90, 2 (i v Trajánově odpovědi per coloniam Sinopensem).

Naproti tomu oppidum je i jinak i u Plinia označení neutrální: IV 1, 4 je jím označeno Tifernum Tiberinum (X 8, 1 a 6 municipium); IV II, 16 Mereor, ut vicissim, quid in oppido tuo, quid finitimis agatur ..., perscribas (dopis je adresován Cornelii Minicia-novi, který byl jezdcem z municipia Bergoma);

IX 13, 9 ut finitimis oppidis studia hinc petantur (jde o zřízení školy v Comu);

VI 8, 2 oppida nostra unius diei itinere dirimuntur (jde o Comem a neurčené blízké město, spíše Mediolanum než Bergomum);

VI 20,7 Tum demum excedere oppido visum (jde o Misenum, jež bylo snad už od dob Claudiových kolonií - srov. Th. Mommsen, CIL X p. 317);

IX 36, 5 Interveniunt amici ex proximis oppidis (tj. z okolí Plinioví vly v Tifernu).

Jiné obecné označení je civitas, což lze překládat jako "obec" nebo "město". Ve významu "obec" se pak blíží, pokud jde o Řím, i pojem "stát". Proto vylučujeme všechny doklady týkající se Říma a ponecháváme zatím stranou i doklady z bithýnské korespondence, ke kterým se ještě vrátíme. Zbývají pak z prvních devíti knih dopisů pouze dva:

III 9,4 Sed Marius una civitas publice multique privati reum peregerunt;

VIII 24,2 missum ad ordinandum statum liberarum civitatum; (5) quid quaeque civitas fuerit; (7) quale quantumque sit ordinare statum liberarum civitatum.

V prvním případě jde o žalobu na správce Afriky Maria Priska, v druhém o řecké obce v provincii Achaia, kam byl vyslán Sez.

Quintilius Valerius Maximus jako speciální corrector, aby kontroloval svobodné obce - měl podobný úkol jako potom Plinius v Bithýnii. Kromě Říma tedy Plinius neužil výrazu civitas pro žádné město v Itálii. Zato jej nahrazuje jiným neutrálním označením res publica (opět ponecháváme zatím stranou doklady z X. knihy):

O Comu IV, 13,3; V 7,1. 3 (další doklad v § 1 je o obci o-

becně), VII 18,1. 3;

o městu blíže neurčitelném VII 15,2;

o hipponské kolonii IX 33, 10 (viz výše).

Zvláště je třeba uvést přirovnání, čím je pro Pliniovy otroky jeho dům: VIII 16,2 nam servis res publica quaedam et quasi civitas domus est - res publica tu spíše značí stát.

Na příkladu Coma, které se v prvních devíti knihách přirozeně vyskytuje nejčastěji, lze ukázat variaci synonymických výrazů municipium, oppidum, res publica a také jako rodné město patria (IV 13, 3. 4. 9; IV 30,1; V 7,2) - ale ani jednou civitas a samozřejmě ani colonia. Pliniovi spoluobčané či rodáci jsou municipes I 8,2; I 19,1; IV 13,3; VI 24,2.5; VI 25,2; VII 18,1. Týž význam má municeps i jinde (IV 28,1; VI 15,1; IX 23,4).

V bithýnské korespondenci se nevyskytuje ani oppidum ani municipium, ale jako obecný výraz pouze civitas a res publica a jako speciální označení colonia. Municipium je označení pro typ města, existující pouze na latinském západě (srv. A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1971², 16-17 a pozn. 24; Rainer Bernhardt, *Polis und römische Herrschaft in der spätem Republik*, Berlin - New York 1985, 11-12 a 163). Proto asi také Plinius na označení spoluobčanů či občanů téhož města neužil v bithýnské korespondenci ani výrazu municeps, nýbrž pouze civis. Stejně tak nebylo zřejmě vhodné neutrální označení oppidum, které je typické pro latinský západ a v případech, jež jsme uvedli, zastupuje především speciální výraz municipium (případ Misena není zcela jasný).

Dvě výslovně jmenované kolonie jsme už uvedli (Apameiu a Sinopu, při čemž o Apamei je v téže větě užito i výrazu res publica). Probereme-li si jednotlivá bithýnská a pontská města, vidíme, že se u nich střídá celkem bez rozlišení civitas a res publica (Trajánovy odpovědi uvádíme v závorkách):

Prusa X 17 a, 3 rei publicae Prusensium

X 23,2 dignitas civitatis

X 70,1 foedissima facies civitatis ... ut ipsa civitas

X 70,2 civitas ... civitati

X 81,1 civitati ... rei publicae (obojí v téže větě)

X 81,5 rei publicae

(X 82,2 utilitas et civitatis)

Nicomedia X 31,2 In plerisque civitatibus, maxime Nicomediae et Nicaeae

X 31,3 a re publica

X 37,2 ad plana civitatis

(X 38,1 in Nicomedensem civitatem)

X 41,2 Nam et in agris magna copia est hominum et maxima in civitate (o jezeru u Nikomédie)

(X 50 solum peregrinae civitatis)

Nicaea X 31, 2.3 viz výše u Nikomédie

(X 63 in eam civitatem)

Byzantium X 43,1 Byzantium rei publicae

X 43,3 eidem civitati

(X 78,1 Ea condicio est civitatis Byzantium)

Heraclaea, Tium X 75,2 Heraclaeotarum et Tianorum civitatibus

Iuliopolis X 77,2 quorum civitas

Amisus X 92 Amisenorum civitas libera et foederata

X 110,1 Eodicus ... Amisenorum civitatis

X 110,2 in rem publicam

Amastria X 98,1 Amastrianorum civitas

(X 99 per civitatem Amastrianorum)

Také obecně o celé provincii se užívá promiscue res publica a civitas (civitates často v plurálu, res publicae jen jednou):

(X 18 Rationes ... rerum publicarum)

X 19,1 per publicos civitatum servos (ale jinak v témž dopise i v Trajánově odpovědi X 20 jsou označeni jako servi publici)

(X 34,1 provinciam istam et praecipue eius civitatis)

X 54,1 debere rei publicae

X 54,2 ut recte rei publicae caveant

(X 80 in senatum cuiusque civitatis)

X 81,3 in alia civitate

(X 93 In ceteris civitatibus)

X 96,9 Neque civitates tantum, sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est

X 108,1 et Bithynas et Ponticas civitates

(X 109 Bithynae vel Ponticae civitates ... in his pecuniis, quae ... rei publicae debebuntur)

X 112,2 in paucissimis civitatibus

X 112,3 in omnibus civitatibus

(X 113 in quaque civitate Bithyniae ... sequendam cuiusque civitatis legem puto)

X 114,1 Bithynicis civitatibus ... earum civitatum

X 114,2 alterius civitatis

X 114,3 multaeque civitates

(X 115 aliarum civitatum ... cives ... quarumcumque civitatum cives)

(X 119 cum quis in civitatem suam ipse ε[σ]φ[λ]ασεν

což navazuje na Pliniovo quando sint patriam investit

X 118, 1 - patria opět označuje rodné město)

Kde jde o bithýnská a pontská města obecně, užívá se více výrazu civitas, především v odpovědích Trajána, který i v případě konkrétní obce má vždy jen civitas (o Nikomédii X 50 solum peregrinae civitatis má také obecnější platnost). Termínu res publica užil jen dvakrát, z toho dokonce jednou v plurále X 18, navozeném patrně Pliniovým výrazem rei publicae Prusensium X 17 a,3. Zdá se tedy, že řecká polis byla označována hlavně slovem civitas, jak jsme viděli i v dopise VIII 24, kde šlo o svobodné řecké poleis v Achai; také v Itálii (možná jen náhodou) neužil Plinius tohoto výrazu pro žádné jiné město kromě Říma. Civitates se patrně nazývala řecká města v Bithýnii a Pontu i v Pompeiově zákoně (lex provinciae), na nějž se Plinius odvolává počínajíc dopisem X 79 (viz dále X 80, 112, 114, 115).

Neznamená to ovšem, že by nešlo užít výrazu res publica, s kterým souvisí i pouhé adjektivum publicus, značící všechno, co patří obci. Podle Ulpiana (Dig. 50, 16, 15) Bona civitatis abusive publica dicta sunt: sola enim ea publica sunt, quae populi Romani sunt. Avšak toto "abusivní" užití musíme předpokládat u bithýn-

ských a pontských měst, která samostatně hospodařila se svým majetkem. Všude, kde se u Plinia mluví o pecunia publica, jde o peníze obecní, nikoli státní, a tak také je třeba vykládat a překládat i tam, kde je užito jen adjektiva publicus nebo adverbia publice. Typický doklad je X 110, 1 Eedicus, domine, Amisenorum civitatis petebat apud me a Iulio Pisone denariorum circiter quadraginta milia donata ei publice ante viginti annos bule et ecclesia consentiente ... (2) Piso contra plurima se in rem publicam contulisse ... dicebat. V tomto případě publice znamená "z obecních peněz" a nejen "oficiální", jak se překládá v obou moderních německých překladech, Helmuta Kastena (München 1968 = Berlin 1982) i Wernera Krenkela (Berlin und Weimar 1984). Anglická překladatelka Betty Radice (Penguin Books 1963) se tomuto výrazu vyhnula. Jen ve francouzském překladu (Yves Hucher, Paris 1966) stojí správně "par la ville". Že jde o obecní peníze, vyplývá kromě toho z § 2 i z Trajánovy odpovědi X 111 Sicut largitiones ex publico fieri mandata prohibent ... Non minus enim hominibus cuiusque loci quam pecuniae publicae consultum volo, kde Kasten i Krenkel překládají výraz ex publico opět jen neutrálně "aus öffentlichen Geldern", Radice "public grants" a Hucher "les deniers publics". Přesný překlad je přirozeně jen "z obecních peněz".

Tak bychom mohli pokračovat dále i v jiných případech (X 31,3 atd.). V bithýnských a pontských městech jde vždy jen o obecní a nikoli státní peníze. Plinius byl vyslán jako mimořádný císařův pověřenec do provincie jinak senátní, aby kontroloval finance samostatně hospodařících měst, jež nedostávala žádné státní subvence. Jejich majetek je zván publicus v onom "abusivním" smyslu.

Argumentum

Quibus vocabulis Plinius Minor urbes appellaverit

Plinius utitur vocabulis municipium et colonia ut terminis technicis, econtra oppidum, civitas, res publica de quacumque urbe promiscue adhibentur (urbs autem per se exceptis pluralibus II 17, 27 et VI 16,2 tantum ad Romam spectat). In epistulis e Bithynia missis vocabula municipium et oppidum ut occidentis Latini

propria non reperiuntur, urbes autonomae (nisi sunt coloniae ut Apamea et Sinope) solum civitates vel res publicae appellantur. Itaque his duabus vocabulis $\kappa\acute{o}\lambda\iota\varsigma$ Graeca significatur, imprimis vero vocabulo civitas. Ubi harum civitatum bona memorantur, adiectivo "publicus" Plinius utitur. Sunt igitur bona civitatis, non populi Romani in universum.

ČESKÁ CESTOPISNÁ LITERATURA O ŘECKU V LETECH 1890-1914

Alena Frolíková (Praha)

Na počátku 90. let nastal v cestování do Řecka výrazný přelom. Předně se zlepšily poměry v Řecku. V zemi bylo zreorganizováno četnictvo a zavládla tam bezpečnost. Skončilo období velkorysého budování železnic, takže pohyb po řeckém území se stal snazším a pohodlnějším. V srpnu 1893 byl otevřen korintský průplav. Byly provedeny rozsáhlé archeologické výkopy, v Olympii, na Délu, v Orchomenu, Epidauru, Eleusině, Tiryntu, v Delfách aj., od roku 1900 začaly práce na Krétě. V Athénách byla už dříve založena řada cizích archeologických ústavů, roku 1898 k nim přibyl i rakouský.

V Čechách zatím odborně i společensky dozrála generace absolventů české univerzity. Díky nově zřízeným stipendiím rakouské vlády začalo pomalu přibývat gymnaziálních profesorů, kteří procestovali Řecko. Jejich literární produkce zvyšovala informovanost v českých odborných kruzích i v řadách širší veřejnosti. O odborných publikacích těchto stipendistů jsem pojednala jinde, v následujícím výkladu se budu věnovat pouze té části jejich díla, která měla literární ambice a byla určena pro širší čtenářskou veřejnost.

Jan Korec (1856-1913, v Řecku byl roku 1893), první z našich stipendistů, publikoval v Moravské Orlici cyklus čtyř fejetonů.¹⁾ Dotýká se v nich tradičního okruhu otázek, kterými se zabývali dřívější čeští cestovatelé po Řecku. Je nadšen Athénami, i když vidí řadu nedostatků, prohlašuje však, že při posuzování Athén třeba postavit se na pravé stanovisko, protože je to město nové a mladé. Má pro Athény, Řecko i Řeky mnoho obdivných slov. Všimá si přírody, počasí, velmi bystře a realisticky hodnotí nesnáze, které způsobuje Čechům v Řecku odlišné počasí a strava. Se sympatiemi charakterizuje řecký národ, všimá si i jeho náboženství. Bohužel i tady platí, že v českých cestopisech této doby nacházíme často více dobré vůle než skutečného pochopení. Věnuje pozornost školství a ži-

votu dětí, jazykové situaci v zemi, antropologickým charakteristikám. Zajímá ho péče o památky a podmínky cestování po Řecku. Fejetony obsahují bohaté, věcné a sympatizující informace, i když se ještě stále setkáváme s některými přežívajícími omyly. Patří k typu naučného cestopisného fejetonu, jaký napsal o Athénách Neruda. Kromě toho uveřejnil Korec fejeton v brněnském časopise *Obzor*,²⁾ ve kterém živě líčí cestu do Delf a tamější výkopy.

Stipendista Method Molčík (1860-1897, v Řecku byl roku 1895) vydal knížku *Cestopisné obrázky ze starého i nového Peloponnesu*.³⁾ Popsal v ní cestu, kterou vykonal pod vedením W. Dörpfelda, 1. sekretáře Německého archeologického ústavu v Athénách, který organizoval odborné exkurze po řeckých archeologických lokalitách. Začínali na velikonoční úterý v Megare, kde se konávaly národopisné slavnosti se zpěvy a tanci. Molčík je podrobně popsal. Mladba se mu nelíbila, jako ostatně žádnému z českých cestovatelů v 19. století, pokud se o ní vůbec zmínili. Prohlídka antických památek začínala Korintem. Molčík postupně popisuje antické lokality, které navštívil. Byl to českému čtenáři už známý Korint a Delfy, dále Olympie, Apollonův chrám v Bassai v Arkadii, Mantinea, Piryns, Mykény, Heraion a Epidauros. Molčík podal zprávu i o jiných městech, která navštívil cestou, jako byl Patras, Tripolis, Nauplion a Argos. Pozorně popisoval krajinu, zvláště ho upoutala Arkadie, přes kterou výprava jela na mezcích. Všimá si obyvatelstva a jeho zvyků, jazyka, náboženství, školství a politického života. Zajímá ho i hospodářství, zvláště obchod a zemědělství. Podává informace o místní flóře a vodstvu. Samozřejmě se v knize objevují i problémy spojené s cestováním, jako je způsob dopravy, strava, čistota a bezpečnost. Jako všichni ostatní si stěžuje na skopové a retsinu.

Molčíkova kniha je jakési kompendium všeho toho, co bylo o soudobém Řecku v české cestopisné literatuře 19. století probráno. Nově se u něho objevuje silný zájem o někdejší slovanské osídlení Peloponnesu. Molčíkův vztah k Řecku a Řekům

je tolerantní a spíše sympatizující. Vytýká jim však přílišné politikaření, zanedbávání půdy a vychytralost. Emanuel Peroutka knihu pochválil, podle něho měla zahajovat řadu prací o antice pro širší veřejnost, kterých bylo u nás podle Peroutky v té době stále ještě velmi málo srov. LF 25, 1898, 294-5.

Podobně jako kdysi Korec uveřejnil brněnský gymnaziální profesor Tomáš Šílený (1856-1945) roku 1900 dva fejetony o své stipendijní cestě do Řecka v Moravské orlici.⁴⁾ Byla to první a na dlouhou dobu jediná informace českých čtenářů o Spartě. Šílený vykonal cestu do Sparty s Dörfelfeldovou výpravou v dubnu 1900. Zajímavé jsou jeho informace o tehdejšímu způsobu cestování - vlakové spojení existovalo pouze do Tripoli, odtud bylo nutno jet vozem po nevalné silnici a ze Sparty přes vysoký Taygetos do Messénie dokonce na mezku. První část fejetonu Šíleného je systematické pojednání o otázkách řecké etnografie a výzkumech antických lokalit, druhá popisuje Spartu. Šílený charakterizuje novodobé město založené roku 1834, vypočítává chudé zbytky staveb z římského období a typy předmětů, uložených v muzeu. Vcelku je to strážlivé pojednání, pouze v partiích o krajině zazní občas osobnější tón. Byzantská Mistra Šíleného nejspíš nezaujala.

Začátkem 20. století navštívil Řecko také konzervátor čáslavského muzea Kliment Čermák (1852-1917).⁵⁾ Své poznatky uveřejnil v příloze Čáslavské včely a později vydal i samostatně.⁶⁾ Čermák se plávil z Kotoru do Athén se zastávkou na Korfu, které popsal, potom kolem Peloponnésu. Neměl klasické vzdělání, odtud některé chyby v textu, ale i určitá nepředpojatost. Útlá knížka zaujme především zprávami o řeckém muzejnictví té doby. Jakožto zanícený numismatik navštívil Čermák i J. Svoronose. Poznamenává, že má sbírku českých mincí, kterou věnoval jistý řecký bankéř z Moskvy a která obsahuje téměř vše, počínaje Přemyslem Otakarem II.

Vedoucí postava pražské klasické filologie, univerzitní profesor Josef Král (1853-1917) navštívil Řecko jako člen české delegace na 1. mezinárodním archeologickém sjezdu v Athé-

nách, konaném ve dnech 7. - 13. dubna 1905. Dalšími členy české delegace byli univ. prof., historik Jaroslav Goll, Jan Koula, profesor pro nauku o antických architektonických tvarech Českého vysokého učení technického, a historik J. V. Prášek. O této události byla veřejnost informována v denním tisku, podrobně o ní informoval po návratu z Řecka J. V. Prášek⁷⁾, který vzápětí vydal i knihu Z druhé cesty řecké⁸⁾, není to vlastně cestopis, spíše průvodce.⁹⁾ Josef Král se zúčastnil jedné z exkurzí, které byly pořádány pro účastníky sjezdu, a své zážitky a poznatky vypsál v řadě fejetonů.¹⁰⁾ Látku v nich rozčlenil do oddílů, nadepsaných Ráz řeckých krajin, lid a jazyk řecký, Některé poznámky o společenských poměrech řeckých, Archeologický sjezd - divadelní představení Sofokleovy Antigony, Řecké výkopy - Thera - Pergamon - Efesos - Troja, Řecký Cařihrad. K látce přistoupil systematicky, nepopisuje své zážitky chronologicky jako Molčík. Vyhýbá se všem dalekosáhlým závěrům, spíše se snaží vytěžit poznatky z jednotlivých konkrétních zážitků. Tato metoda dodává jeho pojednání přesvědčivost. Jako znalec řecké antiky, zvláště literární, spojuje ve svém pojednání odbornou úroveň, bystré pozorování a kritické, přesné posuzování. Drží se toho, co uviděl a zažil, ale zároveň to srovnává, např. řeckou a italskou krajinu z tohoto srovnání mu vychází vítězně krajina řecká díky své romantičnosti a zvláštní kvalitě osvětlení. Pro české čtenáře přinesl Král jako první autentické zprávy o některých řeckých ostrovech, např. Levkadě, Théře, ale i Knóssu, který byl tehdy ještě pod tureckou nadvládou a dýchal na cestovatele skutečnou exotikou. Královy fejetony jsou bohaté na fakta a sympatické svým kladným poměrem k Řecku. Podobného typu jako Molčíkův cestopis je zhruba o 10 let mladší knížka stipendisty Ladislava Brtnického (1858-1936, v Řecku byl roku 1904). Dvanáct dní na moři egejském.¹¹⁾ Brtnický, žák Velišského, učil dlouhá léta na gymnáziu v Hradci Králové. Do Řecka ho doprovázela manželka, spolu se zúčastnili jedné z Dörpfeldových exkurzí. Po návratu napsal Brtnický čtyři ne příliš zdařilé fejetony.¹²⁾ Knihu pak vydával narychlo,

takže ji musel nechat bez ilustrací. Popsal v ní cestu lodí, při které společnost navštívila Aigínu, Sunion, Eretrii, Marathón, Andros, Tenos, Mykonos, Délos, Didymu, Samos, Kós, Patmos, Naxos, Paros, Théru a Krétu, kde si prohlédli Knóssos, Gurnii, Paleokastro a Faistos. Na závěr se zastavili na Mélu. Výpravy se zúčastnilo celkem šest Čechů, ale jejich jména Brtnický bohužel neuvádí. Vyprávění sleduje chronologický postup cesty. Brtnický neměl zřejmě školené oko pro architekturu a výtvarné umění. Antické objekty pilně a pečlivě popisuje, ale zřejmě bez osobního zaujetí a odborného přístupu. Stále si stěžuje, jak jsou antické lokality neúhledné. Říká, že hledá vše exotické a neznámé. Výrazně u něho převažuje zájem historický: místa významných událostí z antických dějin ho dojmají a vzbuzují v něm bohaté literární reminiscence. Recenzent František Groh přijal tuto knihu zcela indiferentně, poznamenal pouze, že v naší cestopisné literatuře je stále ještě velmi málo spisů, které by se týkaly Řecka.¹³⁾

Jedním ze stipendistů do Řecka na rok 1898 byl i profesor zeměpisu, dějepisu a řečtiny na gymnáziu v Německém Brodě František Jezdinský (1858-1936). Předtím od dubna 1894 měl delší dovolenou ze zdravotních důvodů, kterou zakončil pobytem na Capri. Ve výroční zprávě svého gymnázia uveřejnil pak roku 1894 první díl rozsáhlého pojednání o Capri, dokončení vyšle roku 1896. Nejcennější částí je oddíl Fysiognomie jižní Evropy vůbec a Capri zvláště. Jezdinský jakožto znalec geografie, meteorologie, astronomie a dalších přírodních věd, přitom fascinovaný jižní krajinou, uskutečnil svérázný pokus: přesně popsat, fyzikálně změřit a vědecky vysvětlit zvláštnosti jižní krajiny, a nalézt tak příčinu toho kouzla, kterým na něho působila. Jezdinský byl pozorovatel nejen pozorný a přesný, ale i vnímavý a citlivý, navíc nadaný darem básnického slova. Podařilo se mu proto snad nejlépe z českých cestovatelů vylíčit českému čtenáři zvláštní působivou atmosféru jižní Evropy. Stať vřele pochválil J. Korec: "Sloh jest působivý, květnatý, ba místy povznáší se až ku vzletu básnickému, což však vědeckosti knihy

není na újmu."¹⁴⁾ To bylo u našich cestovatelů do Řecka velmi vzácné.

Poznatky z Itálie Jezdinský rozšířil, když navštívil roku 1898 Řecko. Ve výroční zprávě svého gymnázia za rok 1902 uveřejnil pak studii Antický vkus, Ůvaha na sákladě studijní cesty do Řecka. Jezdinský v ní odvozoval povahu Řeků z povahy země a věnoval jí celý třetí oddíl tohoto pojednání. Pracoval tu i s novořeckými pořekadly, písněmi apod. L. Brtnický¹⁵⁾ pochválil tuto studii jako zajímavé a příjemné čtení, jmenovitě tam, kde vypráví spisovatel o svých vlastních dojmech a svém pozorování.¹⁶⁾ Velmi působivé je Jezdinského upřímné líčení katastrofálních následků veder na turistu v Řecku. Přesto byl Jezdinský Řeckem přímo okouzlen a toto okouzlení na nás dýchá bezprostředně z jeho slov, zvláště těch, která psal ještě v Řecku. V jednom z těchto děl se zabývá kultem Meny a Seleny.¹⁷⁾ V Řecku vznikly také fejetony, vložené do knihy Mořské květy, Cestopisné vzpomínky z ovzduší moří evropských.¹⁸⁾ Řecku je tu věnováno prvních dvacet stran, pak je zařazena už zmíněná stať o Capri, fejetony nazvané Z říše Svantovitovy a Z rakouské Rivieri.

Fejetonů, věnovaných Řecku, je tu celkem pět. Na prvé místo zařadil Jezdinský žánrový obrázek z ostrova Tinos, nazvaný Modrý jasmín. Jezdinský v něm navazuje - pokud vím jako jediný, co se týká sledovaného období a tematiky - na Hálkovu linii fejetonů z Řecka. Líčí příběh chudého děvčátka, se kterým se seznámil a které brzy potom zemřelo. Nostalgicky laděný příběh je zasazen do rámce nádherného, bohatého, ale kratičkého řeckého jara. Další fejeton je náladové líčení Večer na Kykladách, básnická verze pojednání o fyziognomií řeckých krajin. Třetí je "kulturní" obrázek nazvaný Z Řecka, nejbližší tradičním cestopisným zprávám, jaké naši cestovatelé o Řecku psávali. Jezdinský se v něm snaží charakterizovat soudobé Řeky. Následuje další náladové líčení Akropolis za úplňku, pochmurný obraz navozující atmosféru hřbitova, ve který se proměnilo nekdější skvělé Řecko; později se s podobnými pocity setkáme

u J.J. Svátka . Jako poslední je Řecku věnován fejeton Řecké Pompeje, napsaný v Olympii. Končí exaltovanou oslavou dvou děl antického sochařství, Paioniovy Níké a Praxitelova Herma, pro které stojí za to podstoupit útrapy cesty a vydat se do Řecka.

Jezdinský byl kultivovaný cestovatel. Svou citlivou vnímavostí a lehkým perem zachytil svéráznou krásu řecké krajiny. S Řeckem jsou spojeny jeho spisovatelské začátky; i později mnoho cestoval a psal.

Mimo řady stipendistů navštívil Řecko několikrát Jiří Guth (1861-1943) a pilně o něm psal, i pod pseudonymy např. Gaston Humbert nebo Jan Chvojan . Poprvé byl v Řecku o prázdninách roku 1894. Projel běžnou trasu Terst - Kórfu - Patras - Korint - korintský průplav o tom zajímavě referuje - Athény. O svých cestách psal fejetony do Lumíru¹⁹⁾ a do Květu.²⁰⁾ Později tyto fejetony shrnul, doplnil o zážitky ze Smyrny a Efesu, které navštívil roku 1896, a vydal je pod názvem Letem přes řecký kraj.²¹⁾ Guth se zde snažil referovat živě, nepodléhat příliš zájmu o antiku, věnovat dostatečnou pozornost současnému životu. Můžeme konstatovat, že se mu jeho úsilí daří. Má cit pro přírodu, společenský život, politiku, kulturu, ale i výtvarné umění - první z našich cestovatelů prohlašuje např., že turista si v Řecku neprávem málo všimá byzantských kostelíků, které jsou "nad míru půvabny" . Guth je typický zvědavý, kultivovaný turista, kterému nic neujde. Zájem o současnost vyhlédnuté země u něho zcela samozřejmě stojí na prvním místě před tím vším, co je drahé klasickému filologovi a podvědomě ovlivňuje jeho vnímavost. Guth byl také gymnaziální profesor, ale klasický filolog nebyl.

Podruhé byl Guth v Řecku jako zástupce českého olympijského výboru na prvních olympijských hrách roku 1896. Napsal o nich knížku Hry olympijské za starověku a za dob nejnovějších.²²⁾ První část pojednává na základě literárních svědectví o starověkých olympijských hrách. Druhá část je živá reportáž o významné sportovní i společenské události, napsaná s velkým

pozorovacím uměním, zaujetím a noblesou Guthovi vlastní. Informace jsou podrobné, mnohostranné, líčení tak plastické, že čtenář jakoby prožíval celou událost spolu. Přitom Guthův úkol nebyl nejnlehčí - z politického hlediska vyžadovala jeho činnost velmi jemný diplomatický takt, protože Češi a zvláště Sokol první olympijské hry bojkotovali. Guth také taktně zamlčel, že byl jako první Čech jmenován důstojníkem řeckého řádu Spasitelova.

Po letech napsal Guth cestopisnou črtu o ostrově Rhodu.²³⁾ Je to prvá autentická zpráva o tomto ostrově v novodobé české literatuře. Předtím, roku 1903, uveřejnil stručnou informaci o Samu, snad také z autopsie.²⁴⁾

Klasičtí filologové přijímali Guthovy cestopisy s mírnou podrážděností. J. Král si např. stěžoval, že četl některá cestopisná díla Guthova a nelíbí se mu jeho "vtipy" o vyučování latině a řečtině.²⁵⁾ Ještě po letech poznamenal K. Svoboda, že Guth psal nevkusně.²⁶⁾ Kdybychom však měli více takových cestovatelů, prostých všeho staromilství, možná že by zeslábl částečně ten podivný dojem exotičnosti, odtrženosti od ostatního světa a jakési konzervované starobylosti, která z Řecka na čtenáře českých cestopisů před 1. světovou válkou dýchá. Čeští cestovatelé po Řecku jako by byli překvapení a jaksi podvědomě nespokojeni tím, co v této posvátné klasické zemi nacházeli. Možná to bylo částečně vyvoláno i tím, že se čeští cestovatelé - profesori - v Řecku pohybovali v určitých prostředích, a i když obvykle v Řecku strávili delší dobu, se zemí se setkávali většinou na Dörfeldových exkurzích, kdy byli svým způsobem manipulováni. Určitou roli jistě hrála i profesionální skladba cestovatelů. Byli asi přesvědčeni, že českou veřejnost je třeba seznamovat s určitými okruhy poznatků a témat, soustřeďujících se především kolem Řecka antického. Proto také převažovala objektivní informace nad subjektivními dojmy a zážitky. Guth vybočil z tohoto typu především tematicky. Zajímalo ho více současné Řecko než antika. Je pravda, že kritizoval příležitostně strnulý systém výuky mrtvých jazyků tváří v tvář

živému organismu novodobého Řecka, jehož řeči dobře nerozuměl. Podobné výtky najdeme později u J.J. Svátka i jinde. Guth jako první skoncoval s "cestopisy do minulosti", jak bychom mohli označit převážnou většinu cestopisné literatury o Řecku v minulém století.

Zajímavé informace o soudobém Řecku uveřejnil roku 1902 Vavřinec Dušek (1858-1911, v Řecku byl roku 1899) v seriálu, který nazval *Žena italská a řecká, z cestovního deníku*²⁷⁾ a opatřil i několika ilustracemi. Byl dobrým znalcem národopisu, proto věnoval pozornost hlavně způsobu života, bydlení, oblečení, zvykům, slavnostem současných obyvatelk Řecka. Zvláště podrobné a názorné jsou jeho vynikající popisy řeckých krojů.

Krátce potom uveřejnil živé líčení poměrů na řeckých železnicích známý pražský lékař Josef Thomayer (1853-1927).²⁸⁾ Primitivní způsob cestování po Řecku některé české cestovatele přímo fascinoval, skoro všichni se o něm zmiňují. Thomayer dovedl postřehnout a popsat jeho zábavné, vzrušující stránky; na malém prostoru podal zároveň drobnou charakteristiku současných Řeků.

Někdy počátkem našeho století pobýval v Řecku spisovatel Eduard Lederer (1859-1944). Nejvíc ho zaujalo moře, víno a ženy. Jako Guth a Svátek i on si tropí žerty ze studia klasických jazyků. Zážitek večerních Athén ho inspiroval k básni *Mavrodafé*:

Siné slunce! Rudé slunce
chýlící se ku západu
plné snopy záře vrhá
žhavým vzduchem na Athény,

žhavým fialovým vzduchem,
jímž prach duhovitě víří,
letní večer slabé stíny
klade v lidí shon a ruch.

Náhle v parku sprahlém zplály
četné lampy elektrické,
v bledě modrém světle tone
platea syntagmatos.

Ejhle plody klasického
vychování! Hrdě čteme
nad zahradou restaurační
vábné "Ksenodochyon".....

Čas 15, 1901, č.52 z 21.2.1901.

Je to - pokud vím - jediná báseň inspirovaná zážitkem z návštěvy Řecka. Lederer byl špatný básník, ale dobrý pozorovatel; např. vzduch bývá v Řecku vpozdvečer opravdu fialový, patří to ke kouzlům této krajiny.

V prvním desetiletí našeho století začala rakouská paroplavební společnost Lloyd pořádat "zábavné cesty" do Řecka. Jedné z nich se zúčastnil tehdejší šéfredaktor Pražských novin Josef Jan Svátek (1870-1948) a popsal ji v knize Helladou.²⁹⁾ Cesta trvala čtyři týdny, vedla z Terstu přes Korfu, Patras a korintský průplav do Pirea. Po prohlídce Athén pokračovala loď do Nauplia, odkud se podnikl výlet vlakem do Tiryntu, Argu a Mykén, pak obeplula loď Peloponnés a účastníci zájezdu navštívili Olympii. Byly to komfortní zájezdy, při kterých poznávací funkce byla bohatě vyvážena rušným společenským dním. Díky Svátkově pohotovosti máme autentické svědectví o této nové formě poznávání Řecka. Cestopis je bohužel plytký, sentimentální, povrchní. Autor zvolil pózu zklamaného ctitele Řecka, okradeného o všechny iluze. Neustále zdůrazňuje, že Řecko je hřbitov, rov, hrob. Novořeky opovrhuje. Zdá se však, že je to předem přijatá forma nazírání. Kde se autor zbaví svého klišé, ukáže se jako velmi dobrý pozorovatel a vypravěč, např. když popisuje vězení v Naupliu nebo příhodu s vesničany na pobřeží Peloponnésu. Svátek věnoval Řecku značnou pozornost i v jiném cestopisu, nazvaném V zemi faraonů,³⁰⁾ ve kterém popsal své dojmy z Korfu a Patrasu, tak jak je získal cestou do Egypta.

Dnešní severní oblast řeckého státu prožívala ve sledovaném období těžké časy. Stále ještě byla pod tureckou nadvládou. V roce 1897 vedlo Řecko neúspěšnou válku s Tureckem, vyprovokovanou povstáním na Krétě, která si nakonec vybojovala autonomii. V následujících letech se dostala do popředí zájmu

otázka makedonská. Národnostní a náboženské vztahy tu byly velmi složité a nepřehledné, poměry divoké a nebezpečné. V Makedonii probíhal nejen boj proti Turkům, ale i vzájemné boje mezi příslušníky jednotlivých národností. Ekonomicky to byla zaostalá země, kde zkvétalo pouze pěstování tabáku v někdejší Thrákii. Vedlo tudy jen málo železnic, soluňský přístav živořil.

V 90. letech minulého století se velmi důkladně seznámil s poměry v Makedonii J. Z. Raušar (1862-1947), odborník na pivovarnictví a hornictví. Pracoval v jihovýchodním cípu Srbského knížectví v letech 1884-1897. Během té doby podnikl několik cest do oblasti dnešního Řecka. Roku 1894 odjel do Soluně a odtud lodí na Athos, kde navštívil mnicha Sávu. Tyto zážitky ho inspirovaly k napsání takřka dvaceti fejetonů a pojednání do Národních a Plzeňských listů a řady dalších časopisů.³¹⁾ Později psal o Athosu i samostatné brožury.³²⁾ Roku 1896 podnikl Raušar výlet po železnici z Bělehradu do Cařihradu, zpátky se plavil lodí do Soluně.³³⁾ V roce 1903 vydal brožuru o situaci v Makedonii.³⁴⁾ J. Raušar byl sebevědomý literát. Po svém návratu ze Srbska napsal ještě řadu vzpomínkových knih, brožur a fejetonů³⁵⁾, které však mají cenu spíše dokumentární.

Na samém začátku tohoto století zasáhl do debat o situaci v Makedonii Lubor Niederle (1865-1944).³⁶⁾ Čerpal přitom z literatury, sám v Řecku nebyl.

Velkým znalcem makedonských poměrů byl také Emanuel Fait, o kterém jsem psala už dříve u příležitosti jeho cesty roku 1888.³⁷⁾ Podruhé navštívil Řecko jako stipendista roku 1902. I tentokrát jel přes Makedonii. Fait uměl prý i novořecky.³⁸⁾

Napětí v Makedonii vyústilo nakonec ve dvou tzv. balkánských válkách. V první balkánské válce 1912-1913 se podařilo vytvořit protitureckou frontu a zasadit osmanské říši důležitý úder. Nám už známý J.J. Svátek publikoval otřesné svědectví o situaci v Odrinopolu, dobytém po několikaměsíčním obléhání Bulhary v březnu 1913.³⁹⁾ Ve druhé balkánské válce 1913 byly síly rozloženy jinak, cílem útoku se stalo expanzivní Bulharsko.

Výsledek těchto válek byl pro Řecko velmi příznivý. Získalo Makedonii, Epirus a východní ostrovy mimo Dodekanes, který připadl Itálii. Kréta byla připojena k Řecku. Mimochodem velmi živé informace o situaci na Krétě přinesl ze své cesty roku 1904 Brtnický; snažil se soudit nestranně.⁴⁰⁾ Turecká nadvláda nad balkánským poloostrovem skončila. Severními sousedy Řecka se stalo Království srbské, Království bulharské a nově zřízené Knížectví albánské.

Čeští cestovatelé v těchto složitých makedonských poměrech stáli na straně Slovanů, pokud se ovšem do těchto oblastí vůbec dostali. To nebylo nijak snadné, protože kromě rakouského pasu bylo nutné mít ještě tzv. teskere, jakýsi doplněk k vízu udělovanému od tureckého konzula ve Vídni nebo v Bělehradě, jak nás o tom informuje František Příbil ve své reportáži, uveřejněné roku 1908.⁴¹⁾ V této oblasti bylo velmi neklidno a nebezpečno. Jednotlivé zde žijící národnosti - Řekové, Srbové, Bulhaři, Rumuni, Židé aj. - tu bojovali navzájem i proti vládě Turků, kteří udržovali jen stěží jakýsi pořádek krutým násilím. Příbil cestoval vlakem i pěšky ze Soluně na severozápad přes Verrii a Edessu. Zanechal nám vzrušující líčení zdejší napjaté atmosféry. Jeho sympatie byly přitom zcela jednoznačně na straně Slovanů. I později psal Příbil o svých zážitcích v Makedonii, jejíž napjaté ovzduší občanské války dovedl citlivě líčit.⁴²⁾ V předvečer balkánských válek vydal brožuru,⁴³⁾ která nám přibližuje napjatou situaci těsně před vypuknutím bojů. Její součástí tvoří i velmi zajímavé podrobné pojednání o průmyslu v této části Turecké říše, napsané roku 1910.

Roku 1913 cestoval přes Balkán do Soluně, Athén, Cařihradu a Bulharska profesor zeměpisu pražské univerzity Jiří V. Daneš (1880-1928), který pak vydal přehledné pojednání o situaci v Makedonii.⁴⁴⁾ Knižka je bohatým zdrojem informací a zároveň analýzou balkánských poměrů politických i ekonomických. Velký význam přikládal Daneš zvláště rozvoji železniční sítě. Daneš je střízlivější a poučenější pozorovatel než Příbil, i jeho postoj k Řecku však postrádá sympatie. Roku 1914 navštívil

Daneš údajně Ithaku, není mi však známo, že by o ní psal.

Vedle závažných svědectví o tíživé situaci na severu Řecka zapůsobá osvěžujícím dojmem fejeton o výstupu na Olymp, který podnikl zřejmě v roce 1908 herec Josef Šmaha.⁴⁵⁾ Stoupal na Olymp se skupinou přátel od pobřeží, kam dojeli nájatou lodí ze Soluně. Šmaha byl asi první Čech, který na tuto bájnou horu vystoupil.

V době vypuknutí 1. světové války se potuloval v okolí Adrianopole mladičský botanik Julius Komárek, své svěží dojmy však zapíše až o několik desítek let později, za druhé světové války.

Závěrem můžeme shrnout, že ve sledovaných letech se výrazně rozšířil počet osob, které Řecko navštívily a psaly o své cestě. Setkáváme se s poměrně širokou škálou cestopisných žánrů, od odborného, převážně archeologicko-topografického pojednání až po čistě beletristické zpracování prožitku cizí země. Běžným se stává pochopení a obdiv řecké krajiny se všemi jejími specifikami barvy, vůně, světlo, nedostatek vegetace nebo naopak její hýřivý nadbytek atd. Výrazně se rozšířil okruh oblastí, o kterých se píše. Přibývá ilustrací. Na druhé straně však jen pomalu přibývá znalostí, zájmu a pochopení pro soudobé Řecko a jejich problémy. Domnívám se, že je to částečně způsobeno nedostatkem kontaktů s obyvatelstvem. Tato nepřilíš vzdálená země čekala před 1. světovou válkou stále ještě na opravdové objevení.

Poznámky:

- 1/ J.Korec, Z Athén, Moravská orlice 31, 1893, č. 170-174 ze dne 28.7.-2.8.1893.
- 2/ J.Korec, Z Řecka, Obzor 16, 1893, č. 14, str. 212-3 ze dne 20.6.1893.
- 3/ Praha 1897, 103 str. + 25 ilustrací.
- 4/ T.Šílený, Z Arkadie do Sparty, Moravská Orlice 38, 1900, č. 155 ze dne 11.7.1900 a č. 157 ze dne 13.7.1900.
- 5/ Srov. o něm K.Sklenář, Učenci a pohané, Praha 1974, str. 267-279.
- 6/ K.Čermák, Archeologická cesta do Dalmacie, na Černou Horu a do Řecka r.1900, Čáslav 1901; 2.nezměněné, samostatné vy-

- dání 1903, 42 str. s řadou ilustrací.
- 7/ České museum filologické 10, 1904/5, str. 478-480.
 - 8/ Praha 1906, 183 str. + 35 ilustrací.
 - 9/ E.Peroutka, Listy filologické 39, 1907, 272-6 tuto publikaci ostře odsoudil jako knihu, která neprospěje nikomu.
 - 10/ J.Král, Dojmy z cest po Řecku a Turecku, Zvon 6, 1906, str. 453-6, 469-472, 483-6, 504-6, 518-520, 533-6, 548-551, 564-6.
 - 11/ Hradec Králové 1908, 273 str.
 - 12/ L.Brtnický, Noční výprava Na Sunion, Besedy Času 9, 1904, č. 20; Vzpomínky na Řecko a na Athény, Světozor 1906, č. 21-4 se 4 ilustracemi; Návštěva předhistorického paláce na Krétě, tamtéž 1908, č.11, se 3 ilustracemi; Matapan, Besedy Času 14, 1909, č. 2.
 - 13/ Listy filologické 36, 1909, 54-5.
 - 14/ České museum filologické 3, 1897, 53-4.
 - 15/ Listy filologické 32, 1905, 390-1.
 - 16/ Srov. též K.Svoboda, Antika a česká vzdělanost od obrození do první války světové, Praha 1957, str. 279.
 - 17/ České museum filologické 4, 1898, 170-4.
 - 18/ Německý Brod 1902, 145 str.; srov. pochvalnou recenzi V.Doubka, Osvěta 32, 1902, str. 1131-2.
 - 19/ J.Guth, Korfu, Etapa z Méditerraneeje, Lumír 23, 1895, č. 20-22 ze dne 10.4., 20.4. a 1.5. 1895.
 - 20/ J.Guth, Feuilletony z Athén, Květy 17, 1895, 1, str.38-44 atd.
 - 21/ Praha 1896, 180 str., bez ilustrací; 2.upravené vydání pod názvem Obrázky z Řecka, Praha 1902, 170 str.
 - 22/ Praha 1896, 200 str.
 - 23/ Hynkova knihovna zábavy a poučení I,9, Praha 1913, str. 133-148 + 9 ilustrací.
 - 24/ Do světa 1, 1903, č. 23 ze dne 9.1.1903.
 - 25/ Listy filologické 25, 1898, 296.
 - 26/ Cit. dílo, str. 279.
 - 27/ Do světa 1, 1902, č.9-12 ze dne 13.6., 27.6., 11.7., 25.7.1902.
 - 28/ R.E.Jamot, Z řeckých železnic, Zvon 2, č. 39, 1902, str. 533-5.
 - 29/ Praha 1908, 144 str. bez ilustrací.
 - 30/ V zemi faraonů, Praha 1907, str. 23-41.

- 31/ J.Z.Raušar, Na sopečné půdě. Z potulek po Srbsku, Macedonii a Turecku, Praha 1903, 143 str.
- 32/ O Athosu srov. též Chilandarec Sava, Kniha o svaté hoře Athonské, upravil Jar. Bidlo, Praha 1911, 367 str. + 40 ilustrací a 1 mapa.
- 33/ J.Z.Raušar, Na turecké lodi. Z plavby po egejském moři, Národní listy 29.5.1897 a Ze solunských procházek, tamtéž 4.6.1898.
- 34/ Srov. pozn. 31.
- 35/ Srov. J.Z.Raušar, Má publikace, Pardubice 1934, 22 str.
- 36/ L.Niederle, Makedonská otázka, Praha 1901, 2. vyd. 1903.
- 37/ Srov. Zprávy JKF 24, 1982,3, str. 140.
- 38/ Srov. J.Kunský, Čeští cestovatelé, Praha 1961, II, str. 160-2.
- 39/ J.J.Svátek, Bulharsko a Drinopol, Praha 1913, 301 str.
- 40/ Dvanáct dní na moři egejském, Hradec Králové 1908, str. 197nn.
- 41/ Fr. Přibil, Ze Soluně do Bitolje-Monastiru, Světozor 1908, č.35 a 36, str. 829-832 a 854-6, s 9 ilustracemi.
- 42/ Fr. Přibil, Z toulky po Balkánu, Světozor 1910, str. 346-8, s 6 ilustracemi.
- 43/ Fr. Přibil, Makedonie. Z cest po Balkáně, Praha 1912, 48 str. Část publikoval už dříve v Osvětě 37, 1907, č.1 a 3, str. 1-7 a 199-205 s podtitulkem Obrázky z říše padišáhovy.
- 44/ J.V.Daneš, Balkán po válce 1913, Praha 1914, 40 str. + mapa.
- 45/ J.Šmaha, Výlet na Olymp! Almanach Půl století "Národních listů", 1860-1910, Praha 1910, str. 205-206.

NEKROLOGY

ZA Doc. Dr. MILOSLAVEM ŠVÁBEM, CSc. (1913-1986)

Dne 22. března 1986 zemřel v Plzni po delší těžké nemoci vysokoškolský učitel, literární historik-medievista a účastník boje za osvobození, docent PhDr. Miloslav Šváb, CSc.

Řodák z Plzně (nar. 17. 3. 1913) po maturitě studoval v letech 1932-1937 na filozofické fakultě Karlovy univerzity bohemistiku a klasickou filologii, kde na něho působili zejména profesoři Albert Pražák a Bohumil Ryba; v té době byl i členem výboru Jednoty českých filologů a v této funkci se zasloužil o její knihovnu. Působil pak na dívčím reál. gymnaziu v Plzni; v březnu 1944 byl zatčen pro odbojovou činnost a vězněn v nacistických žalářích, naposledy v Lipsku, až do dobytí města Rudou armádou v dubnu 1945. Jeho aktivní účast v boji za národní osvobození byla oceněna udělením čs. vojenské medaile Za zásluhy I. stupně. V letech 1945 - 1956 působil na středních školách v Plzni, Domažlicích a opět v Plzni, poté přešel na tamní Vyšší pedagogickou školu (pozdější Pedagogickou fakultu), kde pracoval jako odb. asistent a od r. 1966 jako docent až do odchodu do důchodu r. 1973. Doktorátu filozofie dosáhl 1950, hodnosti kandidáta filologických věd 1960 (po externí aspirantuře na filoz. fakultě univerzity J. E. Purkyně v Brně u prof. Jos. Hrabáka).

Hlavní oblastí vědeckého zájmu Miloslava Švába byla starší česká literatura, jak v národních i mezinárodních souvislostech, tak ve své strukturní specifičnosti; nejvíce pozornosti, důvtipu i badatelské houževnatosti věnoval tu staročeské básni o Alexandrovj. Už v r. 1937 přednášel v Jednotě českých filologů na téma "Česká Alexandreis a její latinská předloha"; další mnohaletou a soustředěnou prací na tomto úseku vytěžilo jeho bádání, vždy spolehlivě teoreticky i materiálově fundované, závěry, které obstály i před zahraniční kritikou. Syntetická monografie "Specifičnost české Alexandreidy ve vztahu ke Gualterovi" (1960) nebyla sice jako celek publikována, ale její podstatné části byly postupně, v přepracované a doplněné podobě otiskány v časopisech a sbornících (v. Bibliografie, č. 2,3,5,6,9,18,23,30).

Zaslouženou pozornost nejen svými závěry, ale i novými metodickými postupy vzbudila knižně vydaná studie "Prology a epilogy v české předhusitské literatuře" (č. 13), kterou charakterizuje postup od detailního zkoumání jednoho díla ke komplexnímu studiu svébytného literárního útvaru, a to jak v jeho vývojové perspektivě, tak se stálým zřetelem k složitým vztahům mezi autorem, jeho dílem a společností. Zmínky zasluhují ovšem i další Švábovy práce mediévistické, zejména pokud se zabývají složitou problematikou literárních kontaktů a interferencí latinsko-českých (č. 16, 26, 27).

Výrazně se promítla do literárního díla Švábova jeho rodná Plzeň: do tamního kulturního i kulturněpolitického života doc. Šváb často a plodně zasahoval jako významný činitel i organizátor. Kromě několika drobnějších příspěvků podílel se několika kapitolami na kolektivním díle Dějiny Plzně I (č. 12), zabýval se postavou a dílem Jana Mantuána - Fencla jako typického představitele českých tiskařů (č. 21), rozluštil a všestranně osvětlil nápisy u fresek ve františkánském klášteře v Plzni (č. 29), pružným jazykem přebásnil latinské verše plzeňského bakaláře a humanistického básníka Šimona Boučka-Pagella (č. 28); byla kladně oceněna i jeho vzorná kritická edice Klostermannova románu "Ze světa lesních samot" (č. 20, 22).

Při této bohaté a náročné práci vědecké nezapomínal doc. Šváb ani na školu a její potřeby. Vedle aktivní činnosti ve škole (oceněné mj. už v r. 1956 čestným titulem Vzorný učitel) vypracoval a vydal několik publikací učebnicové a studijní povahy, určených posluchačům vysokých škol (č. 7, 11). Tyto knihy při vysoké odborné úrovni věcné znamenaly zároveň i nepochybný metodický pokrok svým důsledným aktivizačním zaměřením. V rukopise zůstalo jeho studijní skriptum "Tři kapitoly z teorie literatury", zabývající se vztahy mezi literaturou a společností, problematikou třídnosti a stranickosti literatury a možnostmi praktické aplikace literárněteoretických poznatků při výkladu literárních děl ve škole. Mnoho úsilí i vzácného času věnoval doc. Šváb i takovým pracím ve prospěch školy, na které působil, jako byla mnohaletá redakce

fakultního sborníku Jazyk a literatura (roč. 2, 1959 - roč. 10, 1971) nebo zpracování a vydání bibliografie pracovníků PF v Plzni k dvacátému výročí jejího založení (č. 19).

Poslední období svého vskutku dělného života, zejména po odchodu z fakulty, vyplnil doc. Šváb přípravými pracemi pro svůj individuálně pojatý i uskutečňovaný "Příruční slovník latiny 9. - 18. století, zvláště z českých zemí", který měl zachytit a jednoduchou lexikografickou formou zpracovat základní latinskou slovní zásobu daného období (diferenčně k našemu nejrozšířenějšímu Latinsko-českému slovníku od Pražáka - Novotného - Sedláčka), doplněnou o vybrané výrazivo z několika cizích slovníků středověké latiny. Při jeho koncepci i obsahové náplni pomýšlel autor na konkrétní a stále aktuální potřeby našich historiků, literárních historiků, medievistů různých specializací, archivářů, genealogů, vlastivědných pracovníků a jiných zájemců, kteří až dosud takový slovník, z našeho materiálu zpracovaný a u nás vydaný, zcela postrádají. Usilovnou prací, kterou až do své smrti v r. 1980 jako konzultant sledoval prof. B. Ryba, shromáždil autor na 50 000 excerpt, která měla být - podle promyšlené koncepce - zpracována v jednom svazku o rozsahu 700-800 tištěných stran asi v 30 000 heslech. Tento smělý a nade vše pochybnost společensky užitečný projekt se bohužel doc. Švábovi už nepodařilo dokončit; materiál jím sebraný a předběžně zpracovaný je však natolik jedinečný a cenný, aby se všemožně hledaly a také našly reálné cesty a prostředky k jeho plnému využití ve smyslu autorových představ. To by bylo zajisté nejlepším uctěním památky tohoto ušlechtilého, nadaného a příkladně pracovitého člověka a vědce.

Znalecké shrnutí a ocenění životního díla doc. Miloslava Švába přinesly Listy filologické 1986, č. 4; autor Jaroslav Kolár je zakončil přáním, aby bylo doplněno osobní bibliografií. Připoujeme proto k naší vzpomínce alespoň výběrový soupis tištěných prací Švábových (jeho celková publikační činnost čítá asi 90 položek) a k němu také v textu odkazujeme.

Bibliografie prací M. Švába

- 1) Opisy Fabiána Stehlika, zvláště opis kroniky Vincentiovy a Jarlochovy. - Sb. fil. fak. brněnské univ. D 2, 1955, 143-150.
- 2) K otázce uměleckého zobrazování v staročeské Alexandreidě ve srovnání s Alexandreidou Gualterovou. - In: Příspěvky k dějinám starší české literatury (Praha 1958), 113-140.
- 3) Poznámky k textové problematice staročeské Alexandreidy. - Sb. VPS Plzeň - Jaz. a lit. 1, 1958, 147-162; rus., něm. res.
- 4) Rukopis latinské básně "O českých králich" Bohuslava Bavora z Kosmačova. - In: Minulostí Plzně a Plzeňska 1, 1958, 58-70.
- 5) Některé vztahy naší Alexandreidy k soudobé latinské vzdělanosti v Čechách. - Sb. VPS Plzeň - jaz. a lit. 2, 1959, 71-96; rus., něm. res.
- 6) "Achské země" v české Alexandreidě. - Sb. PI Plzeň - Jaz. a lit. 3, 1960, 5-13; rus., něm. res.
- 7) Antologie ze starší české literatury. - Praha, SPN 1961, 340 s. 2. vyd. 1964.
- 8) Vztah výchozí skutečnosti a jejího uměleckého ztvárnění ve výkladu literárního díla. Sb. PI Plzeň - Jaz. a lit. 4, 1962, 81-93; rus., něm. res.
- 9) K specifčnosti počátků česky psané literatury. - In: Studia z dawnej literatury czeskiej, słowackiej i polskiej poświęcone V. międzynarod. kongresu slawistów w Sofii (Warszawa 1963), 22 - 40.
- 10) Jedna ze syntetických linií v tvorbě Františka Hrubína. K básni "Dřevo se listem odívá". - Sb. PI Plzeň - Jaz. a lit. 5, 1964, 221-235; rus., něm. res.
- 11) Přehled dějin starší české literatury se srovnávacím nástinem slovenského vývoje. - Praha, SPN 1964, 260 s., 16 s. obr. příl.
- 12) Kap. V: První projevy literární kultury v latinském jazyce. Od počátků k husitské době. - Kap. VIII: Husitské a protihusitské literární boje. Literární život Plzně v husitském období. - Kap. XII: Literární aktivita měšťanské inteligence v humanistické a renesanční Plzni. - Kap. XVIII: Literatura za tlaku protireformace a v barokním styly. - In: Dějiny Plzně I. Od počátků do roku 1788 (Plzeň 1965), 69-71, 87-92, 178-196, 292-300.
- 13) Prology a epilogy v české předhusitské literatuře. - Monografie PF v Plzni 1. Praha, SPN 1966, 252 s.; rus., engl. res.
- 14) Ohlas Frantových práv na Slovensku koncem 18. století. - Sb. PF Plzeň - Jaz. a lit. 6, 1966, 55-58; rus., něm. res.
- 15) K středověké anonymitě. - Sb. PF Plzeň - Jaz. a lit. 7, 1967, 69-75; rus., něm. res.

- 16) Les parties d'encadrement dans les oeuvres littéraires du moyen âge comme héritage de l'antiquité. - In: Antiquitas Graeco-Romana ac tempora nostra. Acta congressus internationalis habiti Brunae ... MCMLXVI (Praha 1967), 361-368.
- 17) "Příběhy římské - Gesta Romanorum" v literárním vývoji. - In: Příběhy římské. (Staročeské Gesta Romanorum). - K vyd. připr. a poznámkami a slovníčkem opatřil František Šimek. Předmluvu napsal Miloslav Šváb. Živá díla minulosti 51 (Praha 1967), 7-17.
- 18) Staročeská Alexandreis a legenda o Jakubu Menším. - Sb. PF Plzeň - Jaz. a lit. 8, 1968, 97-121; rus., něm. res.
- 19) Soupis publikační činnosti pracovníků Pedagogické fakulty v Plzni 1958-1967. - Plzeň, Pedagogická fakulta 1968, 146 s., 8 obr. příl.
- 20) Karel Klostermann: Ze světa lesních samot. - K vyd. nově připravil a doslov, ediční poznámku a vysvětlivky napsal Miloslav Šváb. Plzeň, Západočeské nakl. 1969, 251 s., 6 obr. příl.
- 21) Jan Mantuán-Fencel jako typ českých tiskařů 15. a 16. století. - In: Sborník k 70. narozeninám prof. B. Ryby. Vědecké informace. Supplement 1. Praha, Zákl. knihovna ČSAV 1970, 4 - 23.
- 22) Ke genezi a historii textu Klostermannova románu "Ze světa lesních samot". - Sb. PF Plzeň - Jaz. a lit. 10, 1971, 71 - 98; rus., něm. res.
- 23) Zu den deutsch-tschechischen Literaturbeziehungen und deren Spezifität um 1300. - In: Serta Slavica in memoriam Aloisii Schmaus. Gedenkschrift für Alois Schmaus (München 1971), 696-703.
- 24) Citátové modifikace jako prostředek literární polemiky. - In: Literárněvědné studie. Profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám (Brno 1972), 29-35; něm. res.
- 25) Ein neu erkanntes Hussitenlied in einem Erfurter Kodex. - Zeitschrift für Slavistik (Berlin) 20, 1975, 391-401, faksim.
- 26) Latinské předkarlovske kroniky a listy Jindřicha z Isernie ve vztahu k antice. - In: Antika a česká kultura (Praha 1978), 33-50.
- 27) Uplatnění antických témat v českých veršovaných skladbách 13. a 14. století. - In: Antika a česká kultura (Praha 1978), 51-66.
- 28) Simon Fagellus Villaticus - Šimon Bouček Venkovánek: Chvilce rozkošné, vážné i teskné. - Výbor z jeho latinské básnické sbírky Opuscula s poznámkami a doslovem připravil Josef Hejnic. (Verše přeložil Miloslav Šváb.) Plzeň, Západočeské nakladatelství 1979, 160 s.

- 29) Nápis u fresek v kapli sv. Barbory františkánského klášte-
ra v Plzni. - *Minulostí Západočeského kraje* 17, 1981, 187 -
199, 1 obr. příl.; něm. res.
- 30) *Zur alttschechischen Alexandreis. Kritische Auseinandersetzun-
gen mit einigen Behauptungen über das Werk. - Die Welt der
Slaven (München)* 27, 1982, 382-421.

Zdeněk T y l

JOSEPH VOGT (1895-1986)

Zesnulý patřil k předním badatelům ve výzkumu starověkých dějin nejen mezi německými specialisty, ale v celosvětovém měřítku. Narodil se 23. 6. 1895 ve Schlechingenu (Württemberg) a studoval na univerzitách v Tübingenu a v Berlíně. V Tübingenu zahájil i svou vědeckou dráhu jako soukromý docent v letech 1923-1926 a pak jako řádný profesor starověkých dějin (1926 až 1929). V letech 1929 až 1946 působil na univerzitách ve Würzburgu, Vratislavi, poté znovu v Tübingenu a posléze ve Freiburgu/Br. Roku 1946 se vrátil do Tübingenu a zachoval městu věrnost i po svém pensionování. Zemřel zde 14. 7. 1986 po krátké nemoci a prakticky do poslední chvíle zůstával v kontaktu se svými odbornými kolegy.

V průběhu své vědecké kariéry se zajímal o řadu otázek, závažných pro celkové pojetí římských dějin i pro objasnění jejich dílčích problémů. Na samém počátku to byla otázka způsobu, jímž Římané spravovali své světové impérium, a formy vzájemných vztahů mezi nimi a podmaněnými národy. Z tohoto hlediska zkoumal zejména situaci v římském Egyptě (srv. *Die alexandrinischen Münzen. Grundlegung einer alexandrinischen Kaisergeschichte*. 1924).

V jeho badatelské práci se stále výrazněji uplatňoval zájem o syntetické zpracování historicky závažných epoch a problémů římských dějin. V roce 1931 vydal poprvé své dějiny římské republiky (*Römische Geschichte I: Die römische Republik*), které se bezprostředně setkaly s příznivým ohlasem a na dlouhou dobu se staly běžně užívanou příručkou. Vogtova pozornost vzbudily přirozeně i čelné osobnosti pozdněrepublikánských dějin, zejména Cícero a Caesar.

Dalším závažným tematickým okruhem ve Vogtově vědecké práci se stala kristianizace pozdněřímského impéria, vztah státu a církve v této době, tehdejší význační činitelé Konstantin Veliký a Julián Odpadlík a v širším kontextu i problém zániku antického světa (Der Niedergang Roms, 1965). V této souvislosti J. Vogt rozpracoval zejména myšlenku o metamorfóze antické kultury na sklonku antiky a v raném středověku, čímž postavil do nového světla i poměr mezi pozdním římským impériem a ranými středověkými barbarskými státy.

Rozvoj marxistických studií, věnovaných antické společnosti, podnítil Vogtův zájem o sociální vztahy v antice, zejména o postavení otroků v Řecku a v Římě. Sám přispěl k řešení vybraných otázek sérií vlastních příspěvků (srv. jejich souhrnné vydání Sklaverei und Humanität, 1965; 2. rozšířené vydání 1972; Ergangungsheft, 1983) a dal i podnět ke vzniku několika monografií, osvětlujících závažné rysy antického otroctví. Z jeho iniciativy vznikla i značně úplná bibliografie prací, obírajících se různými stránkami vývoje antického otroctví (J. Vogt - H. Bellen, red.: Bibliographie zur antiken Sklaverei 1, 2. Neue Bearbeitung von E. Herrmann in Verbindung mit N. Brockmeyer. 1983). J. Vogt uznával pozitivní přínos marxismu k hlubšímu osvětlení třídních a sociálních bojů v antice a sociálně ekonomického charakteru antické společnosti. Kriticky hodnotil některé neuvážené závěry a generalizace, ale současně patřil ke skupině západoněmeckých historiků, usilujících o průběžné kontakty se socialistickými zeměmi, a stal se iniciátorem německého překladu několika podnětných studií sovětských autorů.

Všechny otázky, jimiž se J. Vogt zabýval, řešil soustavně se zřetelem vývoje jejich zpracování v moderní historické vědě. Tímto způsobem vznikla řada historiografických studií, které tvoří významnou složku Vogtova díla a přispívají k hlubšímu poznání dějin výzkumu antiky se zřetelem k jeho známým představitelům.

Oceněním vědeckých zásluh J. Vogta se kromě jiného stalo i jeho členství v řadě vědeckých institucí. Byl zejména členem a dlouholetým prezidentem Akademie věd a literatury v Mohuči, do-

pisujícím členem Akademie věd v Heidelbergu a pařížské Académie des Inscriptions et Belles Lettres, čestným členem Rakouské akademie věd a členem Německého archeologického ústavu.

Odchodem J. Vogta ztrácíme vědy o antickém starověku jednoho ze svých čelných představitelů, příslušníka generace, která se vědecky prosadila krátce po první světové válce a výrazně ovlivňovala orientaci výzkumu dějin antiky ještě dlouho po druhé světové válce. Spolupracovníci a přátelé J. Vogta vyjádřili spolu s dalšími badateli svou úctu k jeho dílu i tím, že u příležitosti jeho pětasedmdesátých narozenin zahájili publikaci mnoho-svazkového souboru fundovaných příspěvků, shrnujících problémy a naznačujících možnosti dalšího hlubšího poznání jednotlivých stránek dějin římské civilizace (H. Temporini - W. Haase, red.: *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, 1972nn.). Tento soubor, který dosud není dokončen, je již ve své dnešní podobě trvalou připomínkou Vogtovy osobnosti a neopominutelným východiskem ke studiu římských dějin a celé tehdejší civilizace.

Jan B u r i a n

«ZPRÁVY O MEZINÁRODNÍM AKCÍCH»
XVII. MEZINÁRODNÍ KONFERENCE EIRENE

XVII. mezinárodní konference komitétu Eirene, badatelského sdružení socialistických zemí pro komplexní výzkum antiky, se ve dnech 11. - 15. srpna 1986 konala v hlavním městě NDR Berlíně. Pořadatelem této významné vědecké akce byl Ústřední ústav pro starověké dějiny a archeologii Akademie věd NDR spolu s dalšími vědeckými a kulturními institucemi a vysokými školami.

Stanovené hlavní téma - "Antika a Evropa. Centrum a periferie v antickém světě" - bylo rozděleno do 3 sekcí:

I. Antika a "barbaricum" a jejich vzájemné historicko-kulturní vztahy:

- a) Černomoří a Balkán
- b) Západní a střední Evropa

II. Obraz "barbarů" v antické literatuře, filozofii a vědě

III. Zobrazení cizích národů v antickém umění

Dále bylo na programu - tak jako u předešlých konferencí - několik specializovaných kolokvií:

- 1. Nejnovější archeologické objevy
- 2. Mykénologické kolokvium
- 3. Recepce antiky v socialistické společnosti
- 4. IV. symposium k dějinám poznání antiky

Slavnostní zahájení se konalo v Auditoriu K. Marxe a E. Engelsa Humboldtovy univerzity, v jejíchž prostorách probíhala i všechna další jednání. Úvodní projevy promluvil předseda přípravného výboru pořádající země prof. dr. J. Herrmann a generální sekretář prof. dr. R. Müller. Shromáždění pozdravil generální sekretář Akademie věd NDR prof. dr. C. Grote; vyzdvihl význam komitétu Eirene, který svou odbornou činností přispívá k novým poznatkům o antickém světě a v rámci mezinárodní spolupráce napomáhá porozumění mezi národy a mírovému úsilí pokrokových síl světa. Následovalo plenární zasedání, uvedené dvěma přehlednými re-

feráty k ústřednímu tématu ("Centrum a periferie v antickém světě" - J. Herrmann, NDR a "Řecká kolonizace severního Černomoří a 'barbarský' svět" - D. B. Šelov, SSSR). Odpoledne pak bylo na programu pléna 7 hlavních referátů zachycujících současný stav a problémy poznání na úseku jednotlivých sekcí a kolokvií.

Jednání sekcí probíhala paralelně v dopoledních a odpoledních zasedáních (12. - 14.8.). Bylo předneseno na 150 referátů v sekcích a přes 60 příspěvků na kolokviích. Jejich cizojazyčná resumé obdrželi účastníci před zahájením konference mezi konferenčními materiály. Po většině vystoupení následovala živá a podnětná diskuse.

Jednání XVII. mezinárodní konference Eirene se kromě četných zástupců pořádatelů země zúčastnily delegace všech členských zemí komitétu a vědečtí pracovníci z 12 kapitalistických států Evropy, USA, Kanady i Japonska. Čeští a slovenští badatelé přispěli ke zduhu konference několika kladně hodnocenými a bohatě diskutovanými referáty (9), řízením zasedání jednotlivých sekcí a kolokvií i odbornou garancí specializovaných okruhů. Konferenční jednání bylo doplněno společenským setkáním účastníků v Pergamském muzeu, recepce probíhající v přátelském ovzduší na palubě výletního parníku a zajímavým programem pro doprovázející osoby (pamětihodnosti Berlína a jeho okolí).

Během konference se sešel i mezinárodní komitét Eirene. Na schůzce, kde byly projednány důležité organizační záležitosti týkající se další práce komitétu, bylo určeno i místo příští, již XVIII. konference Eirene: badatelé v oblasti antických studií se sejdou v roce 1988 v Budapešti.

Konference probíhala v duchu tvrdého rozvíjení vědeckého poznání a mírové spolupráce mezi národy, jak to odpovídá myšlenke symbolicky vyjádřené v názvu komitétu Eirene. Vůli účastníků konference podpořit protiválečné úsilí pokrokového lidstva demonstroval i japonský protiválečný filmový dokument o hirošimské tragédii uvedený na slavnostním závěrečném shromáždění.

Závěrečné slavnostní zasedání bylo příležitostí k předběžnému hodnocení průběhu i výsledků konference. Její přínos z hlediska

metodologie marxistického poznání starověku zdůraznil J. Herrmann i další představitelé pořádajících institucí. Prof. dr. G. Engel, ministr školství NDR, poukázal kromě jiného na aktuální humanitní poslání studia antické kultury v socialistické společnosti. S konkrétním obsahem a hlavními poznatky, k nimž dospěly jednotlivé odborné skupiny, seznámili plénum předsedové sekcí a kolokvií. Jednání konference bylo ukončeno vystoupením prof. dr. I. Borzséka (MLR) jakožto představitele přípravného výboru XVIII. mezinárodní konference komitétu Eirene.

Zuzana V a n ě č k o v á

R E F E R Á T Y

Ladislav Vidman, "Od Olympu k Panteonu, Antické náboženství a morálka, Vyšehrad Praha 1986.

Jak z podtitulu knihy vyplývá, vytkl si autor úkol nepříliš snadný: formou populárněvědecké knihy podat naší čtenářské veřejnosti vzhled do problematiky, jejíž syntetické zpracování již delší dobu postrádá. Svět antického náboženství a morálky představuje navíc velice komplikovanou strukturu vzájemně se ovlivňujících i vylučujících světonázorových postojů, interakcí jednotlivců i národů, sociálních i politických vztahů. Těto skutečnosti je si L. Vidman velice dobře vědom, a proto v úvodu zdůrazňuje, že jeho kniha si nečiní nárok být vyčerpávající syntézou daného tématu. Obce spíše poskytnout několik průhledů do samotného světa kypící živých představ a některé školskou tradicí zakreslené názory postavit do správného světla. Pro další studium doporučuje čtenáři vybranou literaturu. Pramenité citáty uvádí v českém překladu a originální náboženské pojmy jsou uváděny spolu s českými ekvivalenty.

V I. kapitole Vývoj antického náboženství probírá autor historickou posloupnost náboženských představ o bozích, formy kultu a rituálu od doby předřecké (Kréta) až po nástup křesťanství. Nejprve podává některé základní rysy antického náboženství, odlišující ho od "velkých" náboženství světových: židovství, křesťanství a islám. Náboženství Řeků a Římanů neznalo pevně formulované dogma ani posvátné knihy ekvivalentní Biblii či Koránu, rovněž zde chyběla profesionální kasta kněží a společenství s pevnou vnitřní organizací jako křesťanská církev. Dále autor vyzdvihuje, že se v antickém náboženství setkáváme se složitým systémem, který je výsledkem dlouhého vývoje, a proto je velmi obtížné nacházet v něm relikty totemismu, animismu či šamanismu. Těžiště historického přehledu tkví v době klasické (Atény 5. - 4. stol. př. n. l., republikánský a raněcísařský Řím), nechybí ovšem ani cenné informace o náboženství helénismu a pozdní antiky. Pro čtenáře bude zřejmě obzvláště přitažlivý úsek o různých mystérijních náboženstvích (Isis,

Mithras, Juppiter Dolichenus aj.) a jejich střetu se silicím křesťanstvím.

Kapitola II Bozi a lidé zkoumá formy, jimiž měla antická božstva vstupovat do světa lidí a přímo či nepřímo ho ovlivňovat. Rossáhlejší pasáž věnuje autor světu antických věštíren. Poukazuje zejména na jejich mnohostrannou společenskou funkci, jež se nevyčerpává poukým předpovídáním budoucnosti, ale obsahuje v sobě i důležité motivy politické i etické. III. kapitola Lidé a bozi doplňuje předchozí o důležitější pól náboženské aktivity. Sledují se zde rozličné způsoby, jimiž se antický člověk snažil vstoupit do kontaktu s bohem. Zde se prolíná vnějšková i vnitřní stránka náboženského kultu, hovoří se o chrámech, oběti, modlitbě, poměru kněží a laiků, o náboženských svátcích.

Závěr Vidmanovy práce tvoří pasáž o morálce v antice. Autor si všímá základních etických postojů v jejím průběhu, jako zvláštní úseky vyděluje problematiku práce, otroctví, lásky, přátelství a pohostinnosti. Zajímavý je i oddíl pojednávající o eschatologických představách u Řeků a Římanů. Autor zdůrazňuje etický aspekt eekhetologie a naznačuje, jak se v této době latentně utvářely světonázorové postoje, jež později rozvílo křesťanství. Na samém konci knihy si L. Vidman klade otázku, jak byl v antice líčen ideální člověk. Etické vzory antiky jsou podle autora věčně mluvícími poseletvím pro naši přítomnost i pro budoucnost. Tuto skutečnost charakterizuje větou, že "humanita je jedním z největších odkazů antiky."

Pro Vidmanovu knihu je charakteristické, že pojímá fakta náboženského a morálního obzoru antického člověka ne jako souhrn dat či údajů antikvárního rázu, ale jako vlned do vnitřní historie lidstva. Autor získává čtenáře nejen vysokou odbornou úrovní, ale i osobním a živým stylem. Je jen škoda, že vlnedem k rozsahu knihy zůstaly některé otázky jen jakoby v náčrtu. Mám zde na mysli hlavně problematiku etiky, jež by vyžadovala širší prostor.

Jan Janoušek

Hans Geiss, Starověký Knóssos, Praha, Vyšehrad 1985, 117 stran, 16 barevných a 56 černobílých ilustrací.

Útlá knížka je vlastně široce pojatým průvodcem po Knóssu a všem, kteří se na Krétu ohystají, nebo ji navštívili, lze její četbu doporučit. Autor je vědeckým pracovníkem Akademie věd NDR a o svém oboru dovede vyprávět formou přístupnou i laikovi. Po úvodních kapitolách věnovaných geografii, historii a ekonomice starověké Kréty a znovuobjevení Knóssu čtenář navštíví spolu s autorem starověký Knóssos. Seznámí se přitom nejen s archeologickými vykopávkami, ale i životem mínojské epochy - co tehdy lidé jedli a pili, jak se oblékali a jak bydleli, jaké bylo jejich umění a náboženské zvyky atd.

Důležitou součástí knihy je doslov Jana Pečírky. Geiss soustavně vyzdvihuje, v čem se mínojská Kréta lišila od Mezopotamců, Egypťanů a ostatních národů tehdejšího civilizovaného světa, jehož západní výspou byla Kréta. Rozvádí v odborné literatuře již opuštěný obraz Kréty jako obdoby moderních námořních velmocí. Pečírka upozorňuje naopak na souvaznost Kréty a ostatních civilizací Předního východu doby bronzové, kde ohromné palácové zásobárny nesloužily dálkovému obchodu, ale k shromažďování naturálních daní, kterými panovník odměňoval a vyživoval členy svého dvora.

Knihy je vybavena časovým přehledem a užitečnými plány a mapkami. Černobílé obrázky mají dobrou úroveň, barevné však zkrasují barvy tak, že spíše matou.

J a n B a ž a n t

Július Špaňár: Herakleitos z Efezu. Tatran, Bratislava 1985, edícia Interpretácie, zv. 18. 312 s.

Július Špaňár sa už niekoľko desaťročí venuje štúdiu života, diela a filozofického odkazu Herakleita z Efezu, jedného z veľkých filozofov staroveku. Po niekoľkých štúdiách a práci venova-

nej tejto problematike znovu pristúpil k spracovaniu témy, takej dôležitej pre poznanie materialistického smeru v antickej filozofii.

Práca je rozdelená do piatich častí, v ktorých venuje autor pozornosť jednotlivým stránkam života, diela a filozofického myslenia Herakleita.

V prvej časti sleduje vznik a vývoj gréckej filozofie v mes-
tách na pobreží Malej Ázie a v južnej Itálii. V príliš stručnej kapitole je podaný obraz o vzniku a prvej etape vývoja gréckej filozofie na pôde Malej Ázie v 6. - 5. stor. pr. n. l. na pozadí ekonomickospoločenských vzťahov a vývoja vtedajšej spoločnosti. Riešenie problému vzniku filozofie práve v tomto období a práve v tejto oblasti si priam vyžaduje detailnejšie vysvetlenie, žiaľ, na malom priestore sú tieto problémy skôr len načrtnuté.

V druhej časti sú predovšetkým na základe správ Diogena Laertia rekonštruované životné osudy Herakleitove a jeho pôsobenie v rodnom meste. Dochovaný materiál neumožňuje podrobnejšie sledovať jeho život.

Tretia kapitola je tiež stručná a je venovaná formálnemu rozoru Herakleitovho diela - aký bol jeho názov, aká bola jeho štruktúra, obsah a štýl, pričom autor vychádza znovu zo svedectiev Diogena Laertia a Aristotela.

Hlavnú pozornosť sústredil autor do štvrtej kapitoly, v ktorej je podrobne rozobrané Herakleitovo filozofické myslenie. Táto kapitola je rozdelená na nie menej ako sedem častí, v ktorých si všima jednotlivé názory filozofa na základné filozofické problémy a ich riešenie. Hneď v úvodnej časti vychádza z rozboru pojmu logos u Herakleita a z jeho funkcie, v ďalších častiach si všima charakter objektívnej dialektiky a živelného materializmu, sleduje jeho učenie o duši a probléme poznania, všima si jeho vzťah k náboženstvu, učenie etické a estetické, tak ako ich možno poznať na základe dochovaných zlomkov a komentárov neskorších gréckych a rímskych autorov.

Július Špaňár pri rozbere Herakleitovej filozofie vychádza dôsledne z dochovaných zlomkov, svoje tvrdenia dokumentuje cito-

váním príslušného textu. V prípade, že sa nedochovali autentické zlomky, dokladá Herakleitovo učenie svedectvom iných antických filozofov (ako je to napr. v časti o astronómii a meteorológii).

Autor se nepokúša o nový výklad Herakleitovej filozofie, ale vychádza zo svojich starších štúdií a z početnej zahraničnej literatúry. Svojím dielom približuje slovenskému čitateľovi veľkú postavu z dejín svetovej filozofie, tvorcu originálneho filozofického systému, ktorý "ideu o materiálnosti sveta doplnil ideou o jeho pohybe a zmene ako o nevyhnutnom a zákonitom procese, ktorý sa riadi logom, dialektickým zákonom jednoty a boja protikladov" (s. 192).

Nemenej dôležitú časť uvedenej práce tvorí Dodatok, v ktorom sú v časti A preložené správy antických autorov o Herakleitovi, jeho živote a diele, v časti B sú preložené zlomky Herakleitovho diela, v časti C ohlasy a napodobenia, v ktorej sú citované najmä odozvy na Herakleitovo učenie u Hippokrata, Skytina a Lukiana.

Na záver práce je pripojená "technická" časť, obsahujúca zoznam vlastných mien s krátkym vysvetľovacím textom, v ktorom je uvedených takmer 120 osob (medzi nimi napr. aj "Krates, bližšie neznámy", a "Krotos, bližšie neznámy") a Register mien s odkazmi na jednotlivé strany, kde sa spomínané osoby uvádzajú. Žiaľ, práve v tejto pre čitateľa tak dôležitej pomocke sa nachádza príliš veľa chýb, nepresností a omylov. Tak napr. pod rôznymi menami (ako sa používajú v jednotlivých jazykoch) je uvádzaný samotný Herakleitos - teda odkazy musíme hľadať pod heslom Herakleitos, Geraklit, Eraclito, bez akéhokoľvek odkazu, že je to jedna a tá istá osoba, alebo bez odkazu, že ďalšie údaje sú uvedené aj pod týmito variáciami jedného mena, (obdobne je uvádzaný aj Xenofon z Kolo fonu bez odkazu na ďalšie meno v registri Xenofon von Kolo phon). V registri je tiež napr. uvedený Herakleitos (pravdepodobne ten, ktorý je na s. 298 uvádzaný ako filozof a l. stor. pr. n. l.), ale na odkazovaných stránkach nie je o ňom ani zmienka. Nepresne je uvádzané meno Marka Aurelia, cisára a filozofa, ako Marcus Antonius (a to dôsledne, všade, kde sa uvádza - spolu 9 krát), alebo meno Teofrastos - Teofrastes apod.

Vážne problémy, ktoré má v poslednej dobe spisovná slovenčina s prepisovaním antických mien a nejednotný úzus, ba priam anarchia, sa odráža i v rozkolísanosti prepisovania mien v tejto práci. Niekedy sú mená citované dôsledne v antickej podobe, inokedy zase v poslovenčenej, takže sa stretávame s dvojtvarmi Simplicius - Simplikios, Justinian, alebo s dvojtvarmi Theosofios - Takydides.

Tieto chyby síce neznižujú celkový význam vydanej knižky, ale mohlo sa im vyhnúť pri posledných korektúrach a pri redigovaní textu.

Oveľa vážnejším nedostatkom je náklad knihy. Uvedené dielo by iste privítali nielen študenti rôznych odborov filozofických fakúlt, ale i početní záujemcovia z radov verejnosti. Ale pri 600 kusovom (doslovne šesťsto kusovom) náklade vydavateľstvo Tatran vydalo vzácnu bibliofíliu a nie dôležitú prácu o živote a diele jedného z najvýznamnejších filozofov staroveku, určenú najširšiemu okruhu záujemcov.

Pavol V a l a c h o v i č

Miriam T. Griffin, Nero. The end of a dynasty. B. T. Batsford Ltd. London 1984, 320 str.

Vláda cisára Nerona a jeho osobní vlastnosti patrí k témam, jež trvale budí pozornosť badateľů, obírajících se raným principátom. Obraz cisára, jenž patřil již v antice k tradičnímu kánonu špatných panovníků, je v moderních historiografických zpracováních založen v podstatě na Tacitově a Suetoniově negativním pojetí dokumentovaném řadou působivých faktů. V jejich světle se Nero jeví jako zosobnění všech vlastností, které mění cisára v tyrana bez veškerých morálních zábran při uskutečňování osobních cílů. Pochmurné dramatickosti dodává líčení Heronovy životní dráhy přeměna z ideálního mírného vladaře v despotu, nezastavujícího se ani před vraždou vlastní matky, která mu dopomohla k moci.

Není pochyb, že Nero se právem řadí k negativním představitelům císařské moci, ale stejně tak nelze přehlížet, že v jeho cha-

rakteristice, tak jak ji zpracoval zvláště Tacitus, jsou akcentovány jeho osobní negativní rysy v duchu krajně odmítavého postoje, který k císaři zaujímali příslušníci senátorského stavu. A v úvahu je třeba brát i to, že ve své době byl Nero oblíben u části římského obyvatelstva a těšil se značné přízni na řeckém východě.

Pozornost, jíž se Neronovi dostává v současné historiografické tvorbě, je vyvolána snahou po jeho objektivním zhodnocení jako člověka i panovníka a úsilím prověřit oprávněnost či přesnější řečeno stanovit míru oprávněnosti odmítavé charakteristiky, jíž se běžně Neronovi dostávalo. Pokusem o objektivní hodnocení Nerona je i recenzované dílo Miriam T. Griffinové.

Autorka nepřináší ve svém díle ani biografii císaře, ani chronologicky koncipovaný obraz jeho vlády, nýbrž sleduje určité jevy a problémy, jejichž řešení pomáhá utvářet celkový pohled na Nerona a jeho panovnickou činnost. Griffinová vychází ve své práci z konstatování, že Nero skončil jako císař naprostým fiaskem, a klade si otázku, zda tento neúspěch lze připisat na vrub výlučně jeho osobním vlastnostem, nebo zda šlo o širší souvislosti, podminěné některými nevyřešenými problémy, tkvícími v samé podstatě Augustova principátu. V souhlase s takto postavenou otázkou dělí Griffinová svou knihu na dva oddíly:

V prvním zkoumá Neronův vývoj od dobrého císaře k tyranovi, a to především se zřetelem k jeho osobnímu založení a tlakům, jimž byl vystaven v kruhu své rodiny i císařského dvora. V této souvislosti sleduje zejména rodinnou tradici, která stavěla před Nerona ideál proslavit se vynikajícími vojenskými činy, dále vliv, jenž na mladého císaře měli Seneca a Burrus stejně jako Agrippina, stojící v opozici vůči oběma jmenovaným Neronovým vychovatelům. Zárodky autokratických tendencí shledává autorka již v rané, pozitivní fázi jeho vlády.

V druhé části své knihy sleduje Griffinová Nerona, konfrontovaného jako vladaře s problémy, které zanechal Augustus svým pojetím principátu svým nástupcům. Autorka se soustřeďuje zvláště na nevyřešenou otázku následnictví, dále na způsob řešení trvalých finančních nesnází, v němž Nero vzhledem k soudobé situaci

v říši se nemohl mechanicky řídit Augustovými zásadami, na problém Neronova filhelénismu, který byl Neronovou osobitou i osobní reakcí na Augustovu orientaci na Itálii a na latinskou západní část říše, a na Neronův postoj k Augustovu pojetí císaře jako činitele, schopného zajistit vlastními vojenskými akcemi klid v říši i nedotknutelnost jejího území. Nero, který si byl vědom své neschopnosti dopracovat se všeobecného uznání a slávy osobními vojenskými akcemi, se snažil kompenzovat tento nedostatek veřejnými uměleckými a sportovními výkony, což v soudobé myšlenkové atmosféře nutně vedlo k upevnění jeho kontaktů s řeckým světem a k dalšímu posílení jeho filhelénismu.

V Neronově vladařské činnosti shledává Griffinová některé racionální prvky, vyplývající ze soudobého stavu říše nebo diktované jejím zájmem. Tragédií Nerona i jeho vlády byla jeho povaha, která dodávala řadě jeho činů zvrácené podoby. V Neronovi autorka spatřuje paranoika vnitřně nejistého a rozkolísaného, ale tím více toužícího po slávě, vymáhané z nelogických příčin a v zrdných, Neronovi vlastních formách.

Není pochyb, že kniha Miriam T. Griffinové zaujme významné místo v řadě studií, tvořících v současné době základ k hlubšímu poznání Nerona i jeho doby. Zkoumání Neronovy vlády a jejího vyústění v širším kontextu vývoje Augustova principátu skýtá nepochybně možnosti dalšímu výzkumu. K němu dává ostatně autorka sama podnět řadou bystrých dílčích pozorování, jež vybízejí k nové badatelské práci.

Jan B u r i a n

Je. V. Fedorova, Vvěděnije v latinskuju epigrafiku. Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta Moskva 1982, 255 str.

Kniha je přepracováním "Latinské epigrafiky", vydané autorkou v Moskvě 1969. Její práci "Latinské nápisy" (Moskva 1976), kterou E. cituje na str. 5, jsem neměla možnost konfrontovat.

Práce je určena studentům historických a filologických oborů na vysokých školách. Proto ta neobvyklá šíře časového záběru -

od nejstarších latinských nálezů po nápisy nové (poslední jsou z období 1. světové války). Novější nápisy jsou hlavně z ruského prostředí, ty starší nejen z Říma, ale i z provincií.

Antickým latinským nálezům je věnováno prvních sedm kapitol (1. předmět latinské epigrafiky a její hlavní problémy, 2. historie sbírání a studia antických latinských nálezů, 3. antické latinské písmo, výklad o 4. jménech a 5. hodnotách v antických latinských nálezích, 5. klasifikace podle obsahu a v sedmé kapitole prezentuje Fedorova antické latinské nápisy z území SSSR). Osmá kapitola se zabývá raně křesťanskými nápisy a devátá latinskými nápisy středověkými a novověkými.

Na 20 nálezích vybraných z různých oblastí dává F. studentům možnost vyzkoušet si svou epigrafickou znalost - předkládá je v prepisu verzálkami, pak rozvádí zkratky a uvádí překlad a komentář.

V prepisu nálezových dokladů používá autorka hlavních zásad leydenského systému závorek a jiných symbolů z r. 1931, tzn. bez polovičních hranatých závorek, které jsou navrženy ve druhém vydání (J. Bidez - A. B. Drachmann, *L'emploi des signes critiques*, Bruxelles 1938). Fedorova se tu zřejmě přizpůsobuje nárokům studentů, ale podle mého názoru by příští badatelé měli již za dob studií být alespoň stručně seznámeni s novým trendem v prepisu. Jeho snahou je najít pro každý fenomén zvláštní závorečku nebo symbol. Jen tak je možno vyhnout se nesrovnalostem v příležitostných citacích, u nichž autor text nálezů nekomentuje (jak tomu je v CIL). Alespoň v bibliografii by měl být uveden článek H. Krummreya a S. Panciery, *Criteri di edizione e segni diacritici* (Tituli 2, Roma 1980 str. 205 - 215), který doplňuje leydenský systém. Tato kritéria byla konzultována s epigrafiky několika států. V současnosti nachází příznivce i odpůrce. Jejich prosazení zatím naráží v praxi leckdy na překážky u tiskařů. Je však v zájmu mezinárodní spolupráce, aby veškerá epigrafická díla byla vypracována jednotně. Ušetří to jednotlivým badatelům námahu a přispěje k popularizaci tohoto oboru.

Čárku nad slabikou vysvětluje autorka (str. 78) jako znak její délky. Toto je tradiční názor (Hübner, Cagnat). Novější stu-

die ukazují, že apex se sice opravdu používal k označení délky samohlásky (ovšem ani v rámci jednoho nápisu neměla vždy každá dlouhá samohláska apex), ale že se objevoval i nad krátkými vokály a často plnil jen funkci ornamentální. Někteří badatelé se domnívají, že písmeno označené apexem mělo být čteno dvakrát (R. P. Oliver, AJPh 87, 1966 str. 129 n.). Také I longa neoznačovala vždy délku. Vyskytovala se např. i na začátku slova (CIL IV 1881; VI 721) nebo po krátkém i (CIL VI 1016 a) a jinde (CIL IV 1122: Pompeiani). Krom toho se prodlužovaly i jiné hlásky (ī: CIL IV 1122; ū, ē: CIL I² 626; ċ, ġ: CIL V 6836; ŷ: CIL IV 113.114).

Srovnání pompejských nápisů u Fedorové s CIL (str. 149-152) ukázalo, že přepis Fedorové se někdy odchyluje od čtení v CIL (viz CIL IV 1679. 3948. 9839. 6873. 6702. 1904. 1122). Písmeno n ve slovech mendacia, venes v grafitu CIL IV 3948 (str. 150) dává autorka do hranatých závorek, ačkoli na nápisu není volné místo, které by ukazovalo na nezachovanou hlásku. V tomto případě se jedná o odraz jazykového jevu, kdy impulzivní nasál je před okluzívou němý. Jsou tedy na místě kulaté závorky, tak, jak jich sama autorka použila ve své práci "Latinská epigrafika" (viz též W. Väänänen, Le latin vulgaire des inscriptions pompéiennes, Berlin 1966³ str. 67). Fedorova také nikdy nepoznamenává, zda se jedná o celý text nápisu nebo jen o jeho část.

V kapitole o jménech v antických latinských nápisech píše F. (str. 86), že praenomen Pupus se používalo jen ve vztahu k dětem. J. Reichmuth (Die lateinischen Gentilicia und ihre Beziehungen zu den römischen Individualnamen, diss. Zürich 1956 str. 39) ukazuje na příkladu několika nápisů, že se praenomen Pupus, Pupa udrželo i u dospělých. Od tohoto pranomina pak odvozuje Reichmuth (str. 97) jistě správně i gentilicium Pupius.

V textu knihy uvádí E. průběžně podle právě probírané látky rozvedení nejčastějších zkratk vyskytujících se v latinských nápisech, a co je studentům jistě ku prospěchu - přehled o obsahovém členění CIL. Může chybět seznam nápisů, o nichž je v knize řeč.

Bibliografie je rozdělena do několika oddílů, obsahuje hodně děl sovětských autorů, ale i poměrně reprezentativní výběr prací

ze všech oblastí latinské epigrafiky od nejstarších dob (z r. 1863) po novější (ty poslední z r. 1980 jsou jen sovětské).

Jako učebnice vyhovuje kniha Je. V. Fedorové svým účelům. Je přehledným úvodem do epigrafie a jistě bude dobře přijata i našimi studenty.

Jana K e p a r t o v á

ŽIVOT A DÍLO ERASMA ROTTERDAMSKÉHO

Padne-li dnes zmínka o "Voltaireovi XVI. století", málokdo si uvědomí, že byl takto někdy nazýván "kniže humanismu" Erasmus Desiderius Rotterdamský (1469-1536), znamenitý latinista a ctitel klasické kultury, teolog a odpůrce scholastiky, teista a vyznavač rozumu, moralista a stoupenec církevní reformy, propagátor mírových snah a hledač kompromisů, humanista a editor Nového zákona.

V roce 1986 uplynulo 450 let od jeho smrti v Basileji. Nakladatelství Vyšehrad pohotově připomnělo jeho život a dílo zdařilou publikací "Živá tvář Erasma Rotterdamského" (1985), kterou připravili Michal a Martin Svatošovi.

Práce přináší výběr z rozsáhlého Erasmoveho díla v českém překladu, který chce prokázat životnost a aktuálnost Erasmových myšlenek, přiblížit jeho literární mistrovství a vykreslit jeho osobnost. Autoři se mohli opřít o dávnou tradici erasmovských překladů v českém prostředí, která sahá až k prvnímu tlumočení slavné Chvály bláznivosti, které pořídil r. 1513 český humanista Řehoř Hrubý z Jelení.

Výbor se opírá o Obvyklé rozhovory, které sloužily jako vzor elegantní hovorové latiny, a Korespondenci. V prvním dílku jsou dotčena všechna hlavní témata, která Erasmus ve svých spisech zpracoval, výběr z dopisů nám připomíná dobovou atmosféru a naznačuje bohatství a proměnlivost Erasmoveho stylu. Do knihy byly také zařazeny dva texty v původním staročeském překladu, aby si čtenář

učinil představu o úrovni erasmovské recepcy v Čechách 16. století. V tlumočení Výroků řeckých mudrců byla dokonce respektována i původní grafická úprava textu.

Pro soudobý kulturní kontext má značný význam i úvodní studie "O Erasmovi" a stať o erasmovské tradici v českých zemích. V skice o Erasmovi zaujaly autora hlavně dva rysy. Neúnavné zdůrazňování mírových (irénických) snah spolu se smyslem pro toleranci a důraz na obnovení ušlechtilé vzdělanosti (bonae litterae) zakotvené v antických tradicích. Erasmus miloval knihy a v svých studiích mířil k pramenům - ad fontes. Tichý učenec však neprošel životem lehce. Užil hořkostí nemanželského dítěte i klášterní cely. Mnoho cestoval a stanul i za universitní katedrou. Obdivován přáteli cítil se všude doma. Osud jej však přece zaskočil. Učenec přemýšlející o reformě církve byl vystaven konfrontaci s radikální lutherskou reformací. Obě strany žádaly od něho vyjádření, ale on neuměl dát za pravdu nikomu. Přičil se mu radikalismus, fanatismus i dogmatismus a zůstával stále více sám, ztrácje přátele i úctu bojujících stran. Stáhl se do katolického Freiburgu, ale nakonec přece zatoužil po rodném Brabantsku. Vydal se na cestu, ale v Basileji, kde rád dříve pobýval a kde ve Frobeniově tiskárně vydal většinu svých prací, jej 12. července 1536 zastihla smrt. Předtím se ještě dověděl o popravě svého přítele Tomáše Mora, v jehož domě v Londýně napsal r. 1511 své nejproslulejší a nejčtenější dílo Encomion moriae - Chválu bláznivosti, naplněné ironií a vroucností.

Zájem o Erasmove dílo se měnil. Dnes rozumíme nejlépe jeho odporu k válkám a krvavým sporům. Po celý život hledal cestu ke smíru a to i za cenu, že mu nikdo neporozumí.

Pavel S p u n a r

Slovník latinských spisovatelů. Zpracoval kolektiv autorů za vedení Evy Kuťákové a Anežky Vidmanové. Praha, Odeon 1984, 718 str.

Slovník latinských spisovatelů, který vyšel v edici spisovatelových slovníků Odeonu v roce 1984 je logickým článkem

této řady a přece se od dosud vydaných svazků poněkud liší. Zatímco ostatní slovníky pojednávají o autorech spojených jednotou území, národností i jazyka, v tomto přírůstku edice je jediným jednotícím prvkem jazyk. Kolektiv autorů vedený E. Kuřákovou a A. Vidmanovou měl před sebou nelehký úkol zachytit latinské písemnictví v jeho nesmírném rozsahu časovém, územním i žánrovém. Specifičnost zpracovávaného literárního materiálu je patrná i při zachování základního schématu slovníků této řady; i tento slovník obsahuje vedle vlastní slovníkové části úvodní studii, chronologický přehled, redakční poznámku a seznam základní literatury.

Rozsáhlé úvodní studie je členěna do čtyř oddílů, jak to odpovídá časovému rozdělení více než dvoutisícileté historie latinské literatury na literaturu starověkou, středověkou, humanistickou a novověkou.

V první části se Eva Kuřáková zabývá především vznikem a vývojem latinské literatury od ústní slovesnosti po první literární památky, vztahem latinské a řecké literatury, zaznamenává významné mezníky ve vývoji římské literatury až po stručnou charakteristiku vzniku literatury křesťanské, všímá si i vývoje jednotlivých literárních žánrů.

Druhý oddíl věnovaný středolatinšské literatuře je z pera Anežky Vidmanové. Pojednává nejprve obecně o problematice poznávání středolatinšské literatury, seznamuje s časovým vymezením středověké literatury i s obtížemi s tím spojenými, s charakteristickými znaky středolatinšské literatury /imitatio et aemulatio, anonymnost, rétoričnost, univerzálnost/ i s vlivem hospodářské a politické situace na charakter této literatury. Poukazuje stručně i na vývoj latiny jako univerzálního jazyka a všímá si otázky rozšíření literárních děl a jejich dostupnosti čtenářům. V druhé polovině své studie podává výklad o vývoji a proměnách středolatinšské literatury v šesti obdobích, na něž středolatinšskou literaturu člení, a nezapomíná ani poukázat na význam středolatinšské literatury pro vývoj národních literatur. Ve studii k literatuře humanistické a barokní postihuje Dana

Martínková jednak šíření humanismu jako součásti ideologie měšťanstva a s ním i šíření latinské humanistické literatury z Itálie po celé Evropě, jednak zdůrazňuje a vymezuje typické rysy této literatury, které ji odlišují od literatury předchozího období.

Konečně v posledním oddíle úvodní studie ukazuje Jan Šprincel nejprve na počátky novolatinšské literatury v období tzv. novohumanismu na přelomu 18. a 19. století. Dále pojednává o tom, jak se vyvíjí novolatinšská literatura v jednotlivých zemích a přináší tak cenné shrnutí jinak těžko dostupných informací. Všechny čtyři části úvodní studie, byť od různých autorů a v souvislosti se specifickými rysy jednotlivých období i trochu odlišně koncipované, tvoří nakonec jeden soudržný celek, který zdařile postihuje plynulost přechodu mezi čtyřmi obdobími literárního i historického vývoje a představuje latinské písemnictví jako souvislý vývojový proud, zasahující až do dnešní doby.

Slovníková část obsahuje na 1300 hesel, která zhruba stejnoměrně zachycují autory antické a neantické. Uvážíme-li množství a význam památek literatury středolatinšské a humanistické, zarazí nás relativně velký počet i rozsah hesel věnovaných literatuře novolatinšské, jistě daleko méně významné součásti latinského písemnictví.

Při zpracování antické části se mohli autoři opírat o různá zpracování dějin římské literatury, pro české čtenáře však byly dosud jediným zdrojem informací starší práce /Stiebits, Stručné dějiny římské literatury, Tronskij, Dějiny antické literatury/. Hesla z období římské literatury zachycují ve velmi širokém rozsahu celý komplex dochovaných děl včetně děl odborných, a to i zmezní oblasti pozdního období, a umožňují tak rychlou a zevrubnou orientaci v dědictví antické latinsky psané literatury. V neantické části byl úkol autorů o to obtížnější, že pro latinskou literaturu po roce 1200 nejsou vůbec zpracovány souhrnné dějiny literatury. To jistě přinášelo řadu problémů jak při výběru hesel, tak při jejich zpracování a je autorům ke cti, že se s nimi tak úspěšně vyrovnali. Jako základní kritérium

pro nutně dost přísný výběr hesel si stanovili obecný literární význam autora, s přihlédnutím k jeho známosti v Čechách, s vědomím toho, že nebude možno do slovníku zahrnout např. odborná díla přírodovědná a lékařská, všechna anonymní díla atd. Svůj postup při výběru a zpracování hesel autoři vykládají a zdůvodňují v obsáhlé redakční poznámce.

Pečlivě zpracovaná hesla slovníku přinášejí mnoho cenných informací, v neposlední řadě i o základních edicích a překladech. Ke kladům slovníku je třeba připočítat i zařazení mnoha věcných hesel, která umožňují lepší pochopení specifických rysů římské i středolatinšské literatury. Hojnost odkazů, do nichž se jen ojedinele vloudila nepřesnost /Disticha Catonis, odkaz na Catona Staršího, správně Cato Censorius/, umožňuje čtenáři dobrou orientaci.

Slovník spisovatelů, byť sebelépe zpracovaný, nemůže nahradit souhrnné dějiny literatury, ale poskytuje mnoho základních údajů o latinské literatuře v neantické oblasti vlastně v češtině vůbec poprvé, a stane se jistě důležitou příručkou vyhledávanou jak vědeckými pracovníky, tak kulturní veřejností.

Jana Z a c h o v á

Antonín Škarka, Půl tisíciletí českého písemnictví. Výbor uspořádal, k vydání připravil, ediční poznámku a doslov napsal, jmenný a věcný rejstřík zpracoval a obrazovou přílohu vybral Jan Lehár. Soupis díla Antonína Škarky sestavili Emanuel Macek a Pavel Spunar. Praha, Odeon 1986, 508 str., 11 obr.

Osudy některých badatelů a jejich díla nebývají vždy úměrné jejich významu. Protkána paradoxy byla i životní pouť a "druhý život" vědeckého odkazu historika starší české literatury na pražské Karlově univerzitě Antonína Škarky /1906-1972/, který se posmrtně dočkal obsáhlého /a objevného/ výboru svých prací, aby tím působivěji zazářil jeho badatelský um, smysl pro analýzu pramenů a široký horizont literárních souvislostí, zmnožený porozuměním pro sepětí českého a latinského písemnictví. Znalec středověké duchovní lyriky, hymnograf, citlivý vykladač

Komenského a barokní poezie navázal tak na podněty svého přítele J. Vilikovského, který také od svých badatelských počátků si uvědomoval sounáležitost obou jazykových větví českého písemnictví.

Nebudeme připomínat Škarkův badatelský význam určený jeho pozitivistickým školením, potřebou obracet se k pramenům a smyslem pro analýzu textu, ani se vracet k jeho mezím daným povahou empirika na úkor spekulace a prohloubeného teoretického studia. Škarkovu složitou osobnost zhodnotil výstižně v připojeném doslovu J. Lehár, který postřehl vnitřní logiku Škarkovy tvorby, rozvíjející se do obrovských projektů /hymnografie/ i setrávající u minuciózních analýz.

Vydavatel shromáždil v knize, která vystihuje široký oblouk Škarkových zájmů, třináct statí, z nichž šest je věnováno problémům středověkého písemnictví, ostatní představují jeho hymnografické plány a dokazují hlubinný zájem o písemnictví 16. a 17. století.

Lehárovi se podařil husarský kousek. Z díla vědce, který stál za života spíše v pozadí, vybral reprezentativní soubor, který má svou nezaměnitelnou výmluvnost a díky celistvému pohledu konečně vstupuje do širšího kulturního povědomí. Lehár stál před nelehkým úkolem. Škarka byl nejsilnější v propojení edice s výkladem nebo v monografické stati doprovázené textem. Na vydání památek musel J. Lehár rezignovat, ale i tak se mu podařilo prokázat, jakým byl Škarka mistrem literárněvědné heuristiky a kritiky pramenů. Výběr nezachází do podružností. V rozumném rozsahu shromáždil J. Lehár statí, které naznačují klíčové body Škarkova vědeckého vývoje. Osudy Škarkova díla se tedy končí šťastně. Původně rozptýleno do mnoha časopisů se díky Lehárově soustavnosti objevilo ve své celistvosti, aby se znovu ozvalo jako živé a podnětné.

Příklad znamenité odeonské řady /připomeňme výbory z díla V. Mathesia a J. Mukařovského/ je výzvou i pro latinisty. Jak zajímavě by zapůsobil výběr statí B. Ryby, J. Ludvíkovského, J. Novákové a dalších!

Pavel S p u n a r

S P O L K O V Ě Z P R Á V Y

ZPRÁVA O ČINNOSTI JKF ZA ROK 1985

Výroční valné shromáždění se konalo 28. února 1985. Výbor pracoval pod vedením předsedy prof. dr. Pavla Olivy a zabýval se především náplní přednášek, stavem členstva a financí a publikační činností, jež je stále spojena s obtížemi. Schůze výboru se konaly 28. 2., 27. 6. a 31. 10. 1985. Počet členů JKF činil ke dni 31. 12. 1985 356, z toho v Praze 273, v Brně 83.

Hlavní náplní činnosti byla stejně jako v uplynulých letech činnost přednášková. Pražské ústředí uspořádalo sedm přednášek.

Brněnská pobočka pracovala pod vedením svého předsedy prof. dr. Ant. Bartoňka; pokračovala ve spolupráci s katedrou starověké kultury Filozofické fakulty J. E. Purkyně, s dalšími společnostmi ČSAW, s gymnáziem v Králově Poli, se střední zdravotnickou školou na Merhautově ulici v Brně a katedrou jazyků Univ. J. E. Purkyně, se sekci latiny Krajského pedagogického ústavu v Brně a s krajskou přednáškovou komisí pro střední zdravotnické školy.

Brněnská pobočka uspořádala celkem pět přednášek, vždy hojně navštívených, před každou přednáškou se konaly výborové schůze k projednání běžných záležitostí.

Odborná skupina brněnské pobočky se sídlem v Olomouci byla informována pozvánkami o přednáškové činnosti JKF v Brně; členové sekce se scházeli na pracovních schůzkách, na nichž byla především probírána výuka latiny resp. starověkých dějin na filozofické fakultě i na lékařské fakultě University Palackého. Skupina spolupracovala s Klubem historiků, se sekci latiny Krajského pedagogického ústavu v Olomouci a s Okresní památkovou péčí Olomouc.

Odborná skupina uspořádala celkem osm přednášek: S. Sedláček, Antické památky v Apulii (předneseno 5x); Starověká Kréta a Mykény; Troja - Pergamon - Efesos (předneseno 2x).

Odborná skupina pro medievalistiku JKF, vedená dr. P. Spuna-

rem, uspořádala v r. 1985 v Praze deset přednáškových večerů spojených s diskusemi. Zájem se soustředil k tématům z oblasti sociálních dějin, dějin myšlení, dějin výtvarných umění a pomocných věd historických. Přednášky byly hojně navštěvovány a přitahovaly pozornost i mladších a začínajících badatelů. Jak se již stalo pravidlem, byli přizváni k aktivní spolupráci i badatelé, kteří dosud v medievalistické skupině nepřednášeli.

Přednášky v medievalistické skupině: V. Růžek, Znaková galerie české šlechty na hradě Lauflu u Norimberka z r. 1361 (8. ledna 1985); J. Vacková, Překrásné hodiny vévody z Berry (12. února 1985); A. Molnár, Pojem pravdy j M. Jana Husa (12. března 1985); V. Denkstein, Pozdně románský reliéf ozdravení haimorrusy na kostěném amuletu z Litoměřic (9. dubna 1985); E. Šmahel, Svár předstev s fakty: Sociální poměry na Táborsku 1378-1420 (14. května 1985); I. Hlobil, Náhrobek sv. Ludmily na Pražském hradě (umělecko-historická analýza; 11. června 1985); I. Hlaváček, Rezidence ve středověku a jejich studium (příklad Brno; 8. října 1985); G. Pechová, Malby kostela v Petrovčicích u Prahy a jejich význam (22. října 1985); A. Molnár, Hermeneutická problematika v humanitě (12. listopadu 1985); E. Šmahel, Albigenská předehra humanitě (10. prosince 1985).

Odborná skupina žkolská JKF pracovala pod vedením prof. V. Novákové a prof. E. Svobodové a byla napojena na Pedagogický ústav hl. m. Prahy.

Činnost knihovny JKF záleží především ve výpůjční službě čtenářům, členům JKF, ve výjimečných případech i nečlenům. Výměna se zahraničím probíhala jako v minulých letech. Knihovna měla k 31. 12. 1985 26 900 inv. čísel v celkové hodnotě 161 377, 62 Kčs. Při velkých mrazech počátkem r. 1985 prasklo v knihovně JKF v Mánesově ul. č. 82 vodovodní potrubí; závada byla sice v zápětí odstraněna, ale mnoho knih bylo poškozeno a muselo být vysoušeno. Tím se zdrželo definitivní uspořádání knih podle signatur a revize. Knihovny pobočky a odborné skupiny fungují normálně.

Redaktorem Zpráv JKF byl doc. dr. J. Burian a redakčním tajemníkem dr. J. Šmatlák, kteří pečovali o Zprávy JKF ve spolupráci

s redakční radou. Byl vydán svazek ZJKF (1983). V tisku byl svazek ZJKF (1984), redakčně byl zpracován svazek ZJKF XXVII (1985). Schůze redakční rady se konala 5. 6. 1985 v Liblicích a dne 26. 11. 1985 v Praze. Dne 5. 12. 1985 se sešel doc. dr. J. Burian v Bratislavě se slovenskými členy redakční rady Zpráv na pracovní schůzce, při níž byla konkretizována další účast slovenských autorů při vydávání Zpráv a přípravě bibliografie.

Bibliografická komise JKF vedená dr. E. Stehlíkovou a dr. J. Kepartovou dokončovala bibliografii prací za léta 1982-1983.

Slovenská jednota klasických filolůgův je samostatnou společností, ale její předsedkyně doc. dr. Etela Šimovičová je 1. místopředsedkyní Jednoty klasických filolůgů při ČSAV. Slovenská JKF tiskne také ve Zprávách JKF své příspěvky a zprávy, odebírá je pro své členy a přispívá na ně i finančně.

Jednota klasických filolůgův je členem FIEC (Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques). Stálým zástupcem JKF ve FIEC je prof. dr. Pavel Oliva.

Ladislav V i d m a n

ZPRÁVA O HOSPODAŘENÍ JKF ZA R. 1985

Příjmy:

Počáteční hotovost k 1.1.1985	2.574,10 Kčs
Členské příspěvky a zápisné	6.830,-- "
Prodej publikací (Zpráv JKf)	8.575,-- "
Ostatní příjmy - prodej ze skladu	95,40 "
Dotace ČSAV	44.700,-- "

Příjmy celkem 62.774,50 Kčs

Výdaje:

Mzdový fond	33.081,-- Kčs
Odměny za práce	1.948,-- "
Cestovní výdaje	470,-- "
Materiálové výdaje	11.296,70 "
Práce a služby	3.330,-- "
Finanční náklady	3.310,-- "

Výdaje celkem 53.435,70 Kčs

Zůstatek k 31.12.1985	9.338,80 Kčs
z toho na běžném účtu u St.spořitelny	9.043,66 "
v pokladně	190,44 "
záloha Brno	104,70 "

Základní prostředky

Inventář, ZP, DKP	52.871,13 Kčs
Materiálové zásoby: sklad učebnic a Zpráv JKf	95.684,30 "
Knihovna	161.377,62 "

Základní prostředky 309.933,05 Kčs

Jmění k 31.12.1985

Peněžní prostředky v Praze	9.234,10 Kčs
Peněžní prostředky v Brně	104,70 "
Základní prostředky	309.933,05 "

Jmění celkem 319.271,85 Kčs

Zuzana P o s p í š í l o v á

DODATEK KE ZPRÁVĚ O HOSPODAŘENÍ JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ PŘI
ČSAV NA ROK 1985

Jednota klasických filologů mohla plnit v r. 1985 své plánované úkoly díky dotaci ČSAV (44.700,-- Kčs) a díky zdrojům jejích příjmů, tj. členským příspěvkům, prodeji publikací a učebnic. Vlastní příjmy JKF byly proti plánovaným vyšší o 1.400,40 Kčs, přesto v pražském ústředí dluží 26 členů 830,-- Kčs (z celkového počtu 273 řádných členů), v brněnské pobočce dluží 12 členů 425,-- Kčs (z celkového počtu 83 členů). Podle platných stanov vědeckých společností při ČSAV je třeba vyvodit důsledky vyplývající z neplacení členských příspěvků u 4 členů JKF, kteří dluží za dva roky.

Hodnota celkového jmění se v porovnání s rokem 1984 zvýšila o 6.909,30 Kčs.

Spolupráce s brněnskou byla i v tomto roce velmi dobrá. Hospodářskou a finanční agendu vedl náležitě PhDr. Čeněk Prutký. Účetní doklady jsou uloženy v hospodářské a finanční agendě pražského ústředí. Úspěšná byla i spolupráce se Slovenskou jednotou klasických filologů v Bratislavě. Obě společnosti se vzájemně informovaly o svých akcích, členové slovenské společnosti měli možnost publikovat ve Zprávách JKF, na jejichž vydávání se slovenská společnost podílí i finančně.

Zuzana P o s p í š i l o v á

REVIZNÍ ZPRÁVA O ČINNOSTI JKŤ ZA R. 1985

Revize hospodaření, inventáře a činnosti JKŤ za r. 1985 byla provedena dne 28. února 1986 revizorkami PhDr. R. Dostálovou a PhDr. Z. Vaněčkovou. Revizi byla přítomna zaměstnankyně JKŤ I. Lukešová.

Revizorky zkontrolovaly účetní doklady za r. 1985, pokladní knihu i deník a shledaly, že účetní evidence je vedena řádně a že JKŤ hospodárně a účelně nakládá se svými finančními prostředky podle schváleného rozpočtu.

JKŤ mohla plnit i v r. 1985 své plánované úkoly díky dotaci ČSAV, poněvadž zdroje příjmů byly tytéž jako v letech předcházejících.

Revizorky konstatují, že vědecká společnost Jednota klasických filologů úspěšně plnila své poslání v našem vědeckém i kulturním životě.

Růžena Dostálová - Zuzana Vaněčková

PŘEDNÁŠKY JKF V R. 1985

PRAHA

Jan Pečírka, Engelsův Původ rodiny a současný stav bádání v antice
(31. 1. 1985)

Resumé nedodáno

Petr Pokorný, Evangelium jako literární útvar
(28. 2. 1985)

Při zkoumání literární struktury evangelií jako skupiny knih uvažujeme i o tom, zda a do jaké míry o nich lze mluvit jako o literárním žánru. Soustředění všech evangelií na jediný příběh naznačuje, že tu lze o žánru mluvit jen a výhradami. Protože však křesťanské vyznání vidí v Ježíšově příběhu klíč k lidské otázce vůbec, je možné, že evangelia jako literární žánr mohla fungovat - hrát jeho roli v rámci života křesťanských obcí. Jejich společné rysy jsou: Soustředění na Ježíše, vědomí s ním spjatého dějinného zlomu, syntetický charakter, spojující různé druhy ústní tradice, i společné rysy v podání Ježíšova příběhu.

Vznik tohoto literárního útvaru můžeme sledovat na evangeliu podle Marka, které je z evangelií nejstarší (okolo roku 70). Od Mk 1,1 je odvozeno i pozdější označení celé této skupiny knih. Tam se mluví o "začátku evangelia", tj. v tehdejší pojetí ústně tradovaného evangelia v nejkratší podobě - zvěsti o Kristově vzkříšení, event. o jeho smrti a vzkříšení, jak to zachycuje tzv. formule víry v 1 Kor 15,3b-5. Protože závěr Markova evangelia se s touto formulí do velké míry shoduje, je pravděpodobné, že slovo o začátku evangelia se v nadpisu vztahuje na celý spis. Ten je tím charakterizován jako vyprávění o tom, co předcházelo Kristovu vzkříšení - o jeho veřejném vystoupení a smrti. Koncept "počátku evangelia" tak umožnil spojit různé druhy ústní tradice i první zlomkovité záznamy do většího literárního celku a zdůraznit jejich vnitřní závislost na evangeliu v užším smyslu, které vyjadřovalo základ křesťanské víry. Další členění užívá některých prvků antického dramatu.

Takto vzniklá struktura Markova evangelia ovlivnila i ostatní

spisy tohoto typu literatury, který se tak osvědčil, že jeho označení bylo přenášeno i na raně křesťanské spisy jiného druhu (např. Tomášovo evangelium).

Eva Stehlíková, K problematice inscenování antických dramát
(28. 3. 1985)

V první části své přednášky se referentka zabývala novodobým pojetím dramatu a režie. Zdůraznila, že režisér, který je nutným a nezaměnitelným prostředníkem mezi autorem a divákem, není pouhým zprostředkovatelem dramatické předlohy, ale tvůrcem nového sdělení, neboť text a režisér představují v inscenačním procesu rovnocenné partnerství. Režisér má ovšem povinnost trpělivě naslouchat textu a zpřítomnit jeho poselství prostředky vycházejícími ze zkušeností, životních pocitů a názorů novodobého diváka.

V druhé části přednášky se referentka zabývala překlady antických dramát, jejich uváděním na našich scénách a úlohou překladatele, který je v tomto případě díky jazykové i kulturní bariéře skutečným zástupcem autora. Je jistě překladatelovou povinností být advokátem autora, ale stejně tak musí být otevřen principiálně nové skutečnosti, kterou pro něho je soudobé divadlo.

Dušan Machovec, Aristotelova kritika Platónova "chórismu" idejí a Aristotelovo učení o eidetické totožnosti předmětu a jeho poznatku
(25. 4. 1985)

Předmětem přednášky byl rozbor dvou variant řešení problému jsoucná pomocí rozlišení obecného a jedinečného, Platónovy a Aristotelovy. Po výkladu Platónova pojetí idejí byla probrána Aristotelova kritika tohoto učení, zejména jeho kritika "odtrženosti" (řeč. chórismos) Platónových idejí od smyslové skutečnosti. Bylo objasněno, že kritika se týká ontologického statutu Platónových

"idejí", řeč. "hai ideai, ta eidé", zatímco jiné způsob odtržení (oddělení) tvarovosti, tj. eidetické složky jsoucna, chybou být nemusí a není. Např. eidos jakožto logos (tj. poznatek a jeho vyslovení) je myšlenkovým odtržením oprávněným a pro vědu nezbytným. Kromě toho Aristotelés užíval pojmu "eidos" nejen při výkladu určitého "druhu" jsoucna, např. koně (koňovitosti), ale i při výkladu abstraktně filozofického určení "tvaru" jako jednoho z principů jsoucna, kdy tedy od určitosti je stupňovaně abstrahováno. V obou případech však eidetické tvoří s hyletickým (látkovým) korelační složky jsoucna, avšak v myšlení můžeme eidetickou složku oddělit: v tomto případě "eidé" jsou "chórista té noései" (odděleny poznáním). V myšlení čili v rozumu, v němž se uskutečňuje vidění vidů (eidos eidón), pracujeme s eidetickými složkami jsoucna jako samostatnými (chórista). Z toho neplatí, že by se Aristotelés rozešel s Parmenidovou tezí totožnosti bytí a myšlení. Naopak eideticky jsou mu předmětné jsoucno a pravdivé obsahy naší mysli totožné, jeho slovy: skutečné vědění jest totožné se svým předmětem (De an. III 7, 431 a 1-2).

Miroslav Černý, Nový pohled na problém řeckých
stupnic
(30. 5. 1985)

Problém starořeckých stupnic a organizace hudebního materiálu v antice patří k nejspletitějším problémům dějin antické kultury. Zmatek působí už pozdně antičtí autoři a zvětšili jej autoři novodobí. Tradiční a dosud stále v běžné literatuře opakované pojetí "stupnic" jako výseků základní stabilní tónové řady (systéma teleion - novodobé "bílé klávesy") je neudržitelné, protože "systéma teleion" je produktem pozdní teorie stejně jako systém transpozic "tonoi". Pro klasické období nelze s existencí takovýchto systémů počítat.

Tradiční pojetí vyvrátil už 1939 O. J. Gombosi (Tonarten und Stimmungen der antiken Musik). Ačkoliv jeho koncepce obsahuje mno-

ho pozitivního, není možno jeho koncepci přijímat bez výhrad. Ne-pochybně správný je jeho výklad o vývoji ostrunění od 3- až 4-strunných nástrojů k 12ti strunným, i když i tu se nabízejí některé korektury jako nezbytné. Také pentatonické ladění je dnes stále obecněji přijímáno.

Navrhnoují nové řešení, obsažené v následujícím historickém nástinu. Vývoj je předpokládán v několika fázích:

- a) Nejstarší období - "předklasické" - "předterpandrovské". 3- a 4-strunné formingy a lyry laděny e-a-d'- mesé a je i centrální d tón melodický - nebo e-a-h-d', e-a-h-e', ale nejpravděpo-dobněji e-g-a-d'.
- b) Klasické - "postterpandrovské": 7 strun d-e-g-a-h-d'-e'. Spodní "hyperhypaté", spodní obalový tón rovněž známý z etnomuzi-kologického materiálu. Též analogie s babylónským systémem. Možnost hraní i ve "fryžském" modu.
- c) 2. fáze klasické doby (snad 6. a 5. stol.) - "Tonoi" = "la-dění", způsob ladění od mesé situované na různých místech syme-tricky kvartovými a kvintovými kroky, případně s převratem do rámce systému 7 strun, ale možné a pravděpodobné i v 12ti-strun-ném.
- d) Virtuozní fáze - konec 5.stol. a dále - prstoklady, "vysoké" la-dění atd. - skýtalo možnosti doložené transpozice a modulace.
- e) Auloi, hydraulis a další nástroje směřují k odstranění "pře-ladování" - systému "teleion amtabolon".

Daniel Škoviera, Humanista Ján Antoninus z Košíc - Erasmov
lékár a priateľ
(31. 10. 1985)

Prednáška ako pokus o portrét nášho významného erasmistu Jána Antonína z Košíc (Joannes Antoninus Cassoviensis, 1495/9 až 1547/9) je príspevkom k dosiaľ málo preskúmanej problematike vplyvu v holandského humanistu Erasma Rotterdamského (1469 - 1536) na formovanie našej vzdelanosti. Po osvetlení Antoninovho

sociálneho pôvodu a po načrtnutí jeho študijných ciest v zahraničí sa zaoberá najmä jeho pobytom v Bazileji, jeho kontaktmi s tamajším humanistickým centrom, predovšetkým s hlavou bazilejského krúžku Erasmom, a vplyvom týchto stykov na Antoninove neskoršie životné osudy v Uhorsku a hlavne v Poľsku. Na záver konštatuje, že Antoninov vplyv na prenikanie nových ideových prúdov priamo na Slovensku nepriniesol badateľné trvalé plody, na čom sa v znašnej miere podieľali vtedajšie hospodárske, politické a kultúrne pomery na našom území.

Jiří V. Horák, Zeměpisná jména klasického starověku v historických mapách

(28. 11. 1985)

Resumé nedodáno

PŘEDNÁŠKOVÁ ČINNOST JKf V BRNĚ

Marie Pardyová - Oldřich Pelikán, Antické sochařství a realismus
(4. 3. 1986)

Přednáška byla určena pro širší veřejnost zájemců o antiku, čemuž odpovídalo obecnější pojetí a bohatá obrazová dokumentace. M. Pardyová se zabývala řeckým sochařstvím a O. Pelikán na ni navázal výkladem o římské plastice.

Vztah řeckého umělce k realistickému podání námětu byl určen tzv. mímézí, tj. napodobováním skutečnosti. Řecké umění si všímá především člověka, který je považován za "měřítko všeho" a vývoj přístupu k vyjádření různých pohledů na něho je určujícím momentem pro vývoj řeckého umění a sochařství především. Počáteční vývoj monumentální plastiky je ovlivněn technickými prostředky a schopnostmi sochařů a směřuje k realistickému podání lidské postavy, k čemuž využívá i polychromní úpravy povrchu. I když počáteční výtvořiny jsou velmi neumělé, pohlíželi na ně současníci jako na živé a realistické obrazy. Další vývoj je charakterizován snahou o vystižení lidského těla v pohybu a o dosažení ideálního zobrazení dokonalého lidského těla. Řecké umění je nadčasové, nesklouzává ke konkrétní popisnosti. Zobečňující přístup si uchovává, i když vývoj od 4. stol. př. n. l. směřuje k větší konkrétnosti ve vyjádření citového výrazu a fyziognomie (viz souvislá řada portrétů), v helénismu pak i ke krajnímu naturalismu.

Etruskému sochařství je vlastní snaha o konkrétnost, o bezprostřední zachycení skutečnosti a soustředění pozornosti především na obličej ve veristicky popsaném portrétu.

Římské sochařství čerpající z domácích i přejatých řeckých tradic přijímá již vyvinutou řeckou formu a přizpůsobuje ji vyjádření specificky římského obsahu. Domácí snaha o konkrétnost nachází svůj výraz v historickém reliéfu a realistickém římském portrétu. Forma řeckořímské výtvarné syntézy je klasicistická. Je výrazem oficiální kultury římského principátu, ale pronikají do ní i některé prvky domácího (tzv. lidového) umění dosahující

expresivní formou větší popisnosti. Postupné narůstání abstrakce v průběhu 3. stol. a odvrát od konkrétního realistického světa, související s posunem filozoficko estetických názorů, charakterizuje pozdně antický vývoj, jehož výrazem je krajní abstrakce období, na niž sice navázala vlna klasicismu ve 4. stol., ve svém základu však již pozdně antická.

Oldřich Pelikán, Malířství a cykličnost vývoje^u
(25. 3. 1985)

Z antického monumentálního malířství zachovaly se jen trosky, a to především z pozdějšího vývoje. Je nutno tedy kombinovat je s literárními zprávami, hlavně pro klasickou dobu (5. - 4. stol. př. n. l.), a s ohlasy velkého umění na malovaných vázách. Tam má malba funkci dekorativní a bere ohled na tvar nádoby, vyhýbajíc se prostorovosti. Zvláštní pozornost věnoval přednášející nástěnné výzdobě etruských hrodek, kde lze sledovat vývojovou cestu od kolorovaných plošných kreseb k malířské novelaci tvaru, a malovaným stěnám římských domů a vil s ohlasy klasické a helénistické tvorby. Střídání a prolínání plošné a iluzivní dekorace ukazuje složitost struktury řeckořímského umění v závěru římské republiky a za rané doby císařské.

Trvalé prohlubování realismu, zakládajícího se na mímézi smyslové skutečnosti, vedlo k atmosférické perspektivě (krajinu a výjevy Odysseie, Isidina slavnost z Herkulanea) a k uvědomění narušení tvaru světlem. Tento vývoj, upomínající na novověký impresionismus, jeví se zvláště názorně na portrétech z Fajúmu (1. - 4. stol. n. l.), ale i na malířské výzdobě katakomb (3. - 4. stol. n. l.). Zajímavý je povlovný nástup abstrahování exprese a geneze "středověku" na pozadí obecné krize římského impéria. Zvláštního významu nabyla mozaika, původně podlahová, později i nástěnná, jejíž vývoj od 4. stol. př. n. l. vrcholí právě v pozdní antice v souvislosti s dovršením vývoje vnitřního chrámového prostoru ve 4.-6. stol. n. l. Pohanská a křesťanská mozaika jde souběžně, srov.

též iluminace rukopisů (Vergilius Vaticanus, vídeňská Genesis aj.). Pro výklad antického umění je důležité uvědomit si odlišnost starověkého chápání od dnešního, prolínání konkrétního a abstraktního.

Dagmar Bartoňková, Je římská literatura původní?

(22. 4. 1985)

Přednášející se zamýšlela nad přínosem Římanů v rámci literárních druhů zavedenými Řeky a soustředila se především na satiru, jediný literární druh, který vytvořili Římané. Položila otázku, proč se Varro ve svých satirách odklonil od luciliovské formy satiry, a ukázala na vliv luciliovské i menippké satiry na Petroniův spis Satyricon, jehož originalitě věnovala pozornost v závěru svého vystoupení

Dagmar Bartoňková, Stará i dnešní Sardinie

(11. 11. 1985)

Přednášející se zabývala kulturami v období prenumahgickém, hovořila o období nurahgů, fojnickém, punském a římském a stručně se zmínila o dějinách Sardinie ve středověku a novověku.

Své výklady o staré i dnešní Sardinii doplnila barevnými diapozitivy; šlo zvl. o ukázky tzv. domus de janas, tombe di giganti, nurahgu (spec. z Barumini) a lokalit Nora, Tharros, Turris, Libisonia, Antas aj.

Oldřich Pelikán, Rok Etrusků - 1985

(4. 12. 1985)

Přednášející referoval na základě červnového pobytu v Itálii o organizaci význačné události v turistické sezóně r. 1985, která sledovala cíl jak popularizační, tak vědecký. Osm velkých vý-

stav na bývalém etruském území, na čele s metropolí Toskány Florencií (Museo Archeologico a renesanční Spedale degli Innocenti), spolu s muzei etruskologicky zaměřenými, např. římské Museo Nazionale Etrusco ve Villa Giulia, ilustrovalo názorně civilizaci s kulturou starověkých Etrusků i dnešní stav našich znalostí o veškeré etruské problematice. Výstavy byly tématicky rozlišeny, např. ve Volterře umělecké řemeslo, v Sieně domovní architektura, včetně nově objevených paláců (především Murlo, Acquarossa a římská Regia na foru). Ke každé výstavě byl vydán obsáhlý vědecký katalog, vlastně speciální publikace na dané téma. Současně vyšla v Itálii řada monografií od významných etruskologů, M. Pallottino, M. Torelli, zejména však dvě kolektivní práce s hlavní účastí M. Cristofaniho z university v Sieně, dnes nejpřednějšího znalce v oboru této italské národní disciplíny, a to Gli Etruschi. Una nuova immagine, a Dizionario della civiltà etrusca, slovníková encyklopedie.

S pomocí barevných diapozitivů shrnul referent v zkratce hlavní poznatky současné etruskologie o původu Etrusků, jazyku, společenské základně, náboženství a kultu, zejména pak o uměleckém řemesle a výtvarném umění. Závěrem zdůraznil dynamičnost a výrazovost etruské kultury a přes nesporné silné cizí vlivy, hlavně řecké, její svojskou specifičnost.

SPRÁVA O ČINNOSTI
SLOVENSKEJ JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLÓGOV PRI SAV V BRATISLAVE
ZA ROK 1985

Výbor Slovenskej jednoty klasických filológov pracoval v roku 1985 v zložení, v akom bol zvolený na Valnom zhromaždení SJKF v r. 1982.

Členmi výboru SJKF boli: doc. PhDr. Etela Šimovičová, CSc. - predsedníčka SJKF, PhDr. Klára Buzássyová, CSc. - podpredsedníčka, doc. JUDr. Peter Blaho, CSc. - hospodár, PhDr. Pavol Valachovič, CSc. - vedecký tajomník, PhDr. Peter Kuklica, CSc., PhDr. Tatiana Pišútová, PhDr. Daniel Škoviera - členovia výboru. Členmi revíznej komisie boli JUDr. Peter Mozolík a PhDr. Tomáš Oravec.

Na pravidelných schodzach výboru, na ktorých sa zúčastňovali i členovia revíznej komisie, sa prejednávali základné úlohy, týkajúce sa činnosti spoločnosti - príprava a realizácia plánu práce SJKF, stav členskej základne, príp. ďalšie aktuálne úlohy.

Ťažiskom práce SJKF v roku 1985 bola tak ako v uplynulých rokoch prednášková činnosť. V r. 1985 sme uskutočnili päť prednášok z odborov, ktoré tvoria súčasť vied o dejinách staroveku (história, dejiny umenia, klasická filológia, antické právo) a z medievalistiky. Optimálnym zložením prednášok z jednotlivých odborov (1 prednáška bola z jazykovedy, 1 z dejín staroveku, 1 z papyrológie, 1 z antickej historiografie a 1 z dejín stredoveku) sa nám i v r. 1985 podarilo udržať pozitívny vývoj z predchádzajúcich rokov v účasti členov na konaných akciách.

Slovenská jednota klasických filológov posobí pri príprave mladých prekladateľov z antických jazykov, čomu slúžia jazykovedne zamerané prednášky. Nakoľko na Filozofickej fakulte UK v Bratislave nebolo v posledných rokoch otvorené štúdium klasickej filológie, pozývame na naše akcie poslucháčov príbuzných vedeckých a študijných odborov (história, archeológia, dejiny umenia apod).

V poslednom roku rozširovala SJKF svoju prácu i v oblasti vedecko-výskumnej činnosti. Hlavnú úlohu v tomto smere vidíme

v plnení nášho podielu pri príprave bibliografie gréckych a latinských štúdií v Československu spracovaním slovenskej produkcie a takisto zintenzívnením a systematickejším publikovaním recenzií kníh a prác, ktoré vychádzajú predovšetkým na Slovensku.

SJKF posobí aj ako koordinačný a informačný orgán medzi pracoviskami, ktoré sa zaoberajú vedami o klasickom staroveku na vedeckých a vysokoškolských pracoviskách na Slovensku. Odrazom tejto činnosti bola i účasť 7 členov SJKF na konferencii "Problémy kresťanstva", ktorú usporiadali v Libliciach pracoviská ČSAV a SAV a vysokoškolské pracoviská.

Slovenská jednota klasických filológov úzko spolupracuje s vedeckými ústavmi ČSAV a SAV a s vysokoškolskými pracoviskami v celej ČSSR, príp. i s inými odbornými inštitúciami. Táto spolupráca sa prejavuje jednak vo forme osobných kontaktov medzi jednotlivými pracoviskami, ale i spoluprácou pri príprave a uskutočňovaní vedeckých a odborných prednášok a iných podujatí. V tomto smere by sme chceli vysloviť vďaka našim kolegom z Čiech a Moravy, ktorí ochotne pripravujú prednášky i pre členov našej spoločnosti a v rámci vzájomnej spolupráce a výmeny prednášateľov začínajú prednášať naši členovia v JKF. Inšpiratívna pre našu prácu je spolupráca s Jednotou klasických filológů v Prahe, s Kabinetom pro studia řecká, římská a latinská ČSAV v Prahe, s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra v Bratislave, s Historickým ústavom SNM v Bratislave a s vydavateľstvom Tatran v Bratislave.

Tak ako v minulosti, ani v r. 1985 SJKF neudržiavala priame kontakty so zahraničnými inštitúciami. Táto skutočnosť čiastočne negatívne ovplyvňuje činnosť členov, pretože nie sme dostatočne v časovom predstihu informovaní o niektorých akciách v zahraničí, na ktorých by sme sa radi zúčastnili, ale pre oneskorené podanie prihlášok sa ich nezúčastníme (napr. konferencia Eiréné 1986).

V rámci spolupráce s Právnickou fakultou UK v Bratislave sme sa v r. 1985 zúčastnili na prednáške doc. Huchtousezovej z Ros-tocku, ktorá bola na študijnom pobyte v Bratislave a v rámci tohto pobytu predniesla prednášku o postavení ženy v helenistickej

dobe.

Edičná a popularizačná činnosť členov SJKF sa prekrýva s ich činnosťou na materských vedeckých a vysokoškolských pracoviskách. Výsledkom tejto činnosti sú preklady diel antických autorov, odborné štúdie a články, publikované v odborných časopisoch a periodickej tlači. V tomto smere je veľmi prospešná spolupráca s vydavateľstvom Tatran, ktoré v súčasnosti venuje veľkú pozornosť vydávaniu prekladov diel antických autorov, a naši členovia, na základe dobrých osobných kontaktov, majú možnosť do istej miery ovplyvňovať i vydavateľské zámery v tomto odbore.

V spolupráci s Jednotou klasických filológů v Prahe sa podielame na vydávaní Zpráv JKF. Okrem finančného podielu sa snažíme zvýšiť i náš autorský podiel pri vydávaní Zpráv.

Kladne hodnotíme našu spoluprácu s komisiou Predsedníctva SAV a Organizačným strediskom pre vedecké spoločnosti SAV, prostredníctvom ktorého prebieha naša hospodárska agenda. Niekedy sa vyskytnú problémy s preplácaním a hradením nákladov na niektoré akcie, keď Organizačné stredisko nemože okamžite dať preplatiť nami predložené úhrady. Inak je naša spolupráca na veľmi dobrej úrovni a SJKF mohla v r. 1985 plniť svoje úlohy aj vďaka finančnej dotácii Slovenskej akadémie vied.

Pavol V a l a c h o v i č

PREDNÁŠKY

USKUTOČNENÉ V SLOVENSKEJ JEDNOTE KLASICKÝCH FILOLÓGOV V ROKU 1985

Problematika používania antických vlastných mien v spisovnej slovenčine

Prednášateľ: PhDr. Ladislav Dvonč, CSc., Jazykovedný ústav
Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

Dátum: 14. 2. 1985

Autor prednášky sa zaoberal aktuálnym problémom transkripcie a transliterácie antických vlastných mien v spisovnej slovenčine. Poukázal na dva základné problémy - menej obvyklé antické mená sa používajú vo svojej pôvodnej latinskej alebo gréckej podobe a aj ich skloňovanie sa prispôsobuje zákonitostiam pôvodných jazykov. Na druhej strane mnohé antické mená v slovenčine zdomácneli natoľko, že majú svoju novú podobu, prípadne pri ich skloňovaní sa používajú zákonitosti spisovnej slovenčiny (napr. Traján, Hadrián, resp. skloňovanie Feidias - Feidia aj Feidiasa, Hermes - Herma i Hermesa), alebo sa pripájajú domáce prípony k celému základu mena (Thales - Thalesa a pod.). Tým vzniká v slovenskom jazyku istá dualita, pretože v odbornom texte sa autori pridŕžajú gramatických zákonitostí antických jazykov, zatiaľ čo v populárno-vedeckých prácach sa môžeme stretnúť s tvarmi upravovanými.

Rímsky Egypt

Prednášateľ: PhDr. Eduard Krekovič, CSc., Filozofická fakulta UK
Bratislava

Dátum: 14. 3. 1985

Autor prednášky strávil niekoľko mesiacov na študijnom pobyte v Egypte a z tohto pobytu predstavil na prednáške časť kultúrnych pamiatok Egypta, spadajúcich do obdobia rímskej nadvlády v tejto jednej z najvýznamnejších oblastí na pobreží Stredozemného mora. V prvej časti prednášky sa zaoberal dejinami Egypta pod rímskou nadvládou, v druhej časti predstavil súborom diapozitívov niekoľko významných lokalít a pamiatky, ktoré v dobe svojho pobytu navštívil.

K problematike pražských papyrusov

Prednášateľ: PhDr. Ladislav Vidman, CSc., Kabinet pro studia řecká, římská a latinská ČSAV, Praha

Dátum: 18. 4. 1985

Námetom prednášky bol rozbor zbierky papyrusov známych ako "Papyri Wessely Pragenses", na ktorých vedeckom spracovaní a vydaní sa autor podieľa. V prvej časti prednášky podal stručný náčrt vzniku zbierky, jej osudy a charakter, v druhej časti poukázal na niektoré zaujímavé exempláre zbierky. Z najvýznamnejších upozornil na hlásenie o nezavlaženej pode, na liturgický text, obsahujúci jednotlivé verše žalmov, a predovšetkým na zlomok, obsahujúci úryvok z Homéra (Il. XlII, 461-467) s inak nedoloženým čítaním.

Konštantín a Metod - byzantskí vzdelanci 9. storočia

Prednášateľ: PhDr. Alexander Avenarius, Ústav historických vied SAV, Bratislava

Dátum: 30. 5. 1985

Prednášateľ sa sústredil na sledovanie tých politických, kultúrnych a filozoficko - náboženských momentov, ktoré Konštantína a Metoda spájali s byzantským prostredím, z ktorého vyšli. Poukázal na mimoriadne silné korene, ktoré ich spájali s kultúrnym vývojom Byzancie svojej doby. Charakteristickým pre toto obdobie boli obnova antickej vzdelanosti a zvýšený záujem o dedičstvo kresťanskej antiky i vplyvy orientálneho myslenia. Všetky tieto prúdy a ideové impulzy našli odraz v ich mnohostrannej činnosti a diele literárnom, filozoficko-teologickom i politickom.

Ideové problémy neskorého antického dejepisectva

Prednášateľ: doc. PhDr. Jan Burian, CSc., Kabinet pro studia řecká, římská a latinská ČSAV, Praha

Dátum: 5. 12. 1985

Vychádzajúc z latinsky písaných historiografických diel 4.

a zač. 5. stor. n. l. prednášateľ načrtoľ hlavné a charakteristické črty rímskeho dejepisectva. Autori tohto obdobia boli ovplyvnení starou predstavou o svetovládnom postavení rímskeho národa a o Ríme ako mocenskom a kultúrnym centre vtedajšieho sveta. Táto predstava sa v 4. - 5. stor. n. l. dostávala do priameho konfliktu s novou historickou skutočnosťou - úpadkom významu Ríma ako mocenského centra, s postupujúcou barbarizáciou a christianizáciou Rímskej ríše.

Táto skutočnosť sa v dielach historikov, zástancov pohan-ských kultov, odrážala v tom, že oslavujú dávnu minulosť a veľkosť Ríma a dávajú ju za vzor čitateľovi, oslavujú politiku senátu, a barbarov označujú nielen za vonkajšieho, ale i vnútorného nepriateľa.

Kresťanskí dejepiscí vyzdvihujú Rím ako sídlo pápežskej moci a do protikladu dávajú kresťanov na jednej strane a barbarov, t.j. pohanov alebo heretikov, na strane druhej.

ZJKF 28 - 29, 1986 - 1987
Obsah ročníku / Conspectus anni

Carole Janáček octogenarie /L. Vidman/	4
<u>Články / Commentationes</u>	
Pavel OLIVA: Karel Janáček v čele Jednoty klasických filologů	5
Antonín BARTONEK: Repetitorium doložení egejských lineárních písem A a B / Repetitorium der ägyptischen Linear A und Linear B, Belege	8
Bořivoj BORECKÝ: K uvedení Euripidovy Médée čino- hrou Slovenského národního divadla v Národním divadle v Praze / Zur Inszenierung der Medea des Euripides vom Ensemble des Slowakischen Nationaltheaters in dem Nationaltheater in Prag	20
Jan BOUZEK: O jiných negativních zkušenostech / Other negative experiences	22
Josef ČEŠKA: Dies, quem Christiani Epiphania dicti- tant	26
Radislav HOŠEK: Římská vojenská terminologie v čes- kých překladech / Die römische Militärtermino- logie in den tschechischen Übersetzungen des Neuen Testaments	29
Helena KURZOVÁ: Ke vztahu latinského a řeckého slo- vesného systému / Zum Vergleich des lateini- schen und griechischen Verbalsystems	37
Dušan MACHOVEC: Poznámka k chybnému Düringovu vý- počtu délky Aristotelova života / Eine Bemerkung zur unrichtig ausgerechneten Lebensdauer des Aristoteles bei Ingemar Düring	44
Bohumila MOUCEKOVÁ: Poznámky ke Suetoniově slovní zásobě / Einige Bemerkungen zum Wortschatz Suetons	48

Milan MRÁZ: Výrazy pro vyplývání v jazyce Aristotelovy logiky / Die Ausdrücke für das Folgern in der Sprache der Logik des Aristoteles	53
Julie NOVÁKOVÁ: Komenský paremiograf / J. A. Comenius paroemiographus	68
Miloslav OKÁL: Karel Janáček a Sextus Empiricus / Quomodo Carolus Janáček Sextum Empiricum tractaverit	74
Július ŠPAŇÁR: Prvé náznaky Platonovho učenia o ideách / De primis Platonis doctrinae de ideis adumbrationibus	79
Pavel TROST: Rétorický styl v Senecově Apolocyntosis / Der rhetorische Stil in Senecas Apolocyntosis ...	83
Ladislav VIDMAN: Označení měst u Plinia Mladšího / Quibus vocabulis Plinius Minor urbes appellaverit	85
Alena FROLÍKOVÁ: Česká cestopisná literatura o Řecku v letech 1890 - 1914 / Quomodo scriptores Bohemici annorum 1890 - 1914 Graeciam descripserint ...	92

Nekrology / In memoriam

Za Doc. Dr. Miloslavem Švábem, CSc. /1913 - 1986/ /Zdeněk Tyl/	107
Joseph Vogt /1895 - 1986/ /Jan Burian/	112

Zprávy o mezinárodních akcích / Congressus internationales

XVII. mezinárodní konference Eirene /Zuzana Vaněčková/. 115

Referáty / Censurae librorum

Ladislav Vidman, Od Olympu k Panteonu, Antické náboženství a morálka. Praha 1986 /Jan Janoušek/	118
Hans Geiss, Starověký Knóssos. Praha 1985 /Jan Bažant/.120	
Július Špaňár, Herakleitos z Efezu. Bratislava 1985 / Pavol Valachovič/	120

Miriam F. Griffin, Nero. The end of a dynasty. London 1984 /Jan Burian/	123
Je. V. Fedorova, Vvěděnije v latinskuju epigrafiku. Moskva 1982 /Jana Keparťová/	125
Život a dílo Erasma Rotterdamského /Pavel Spunar/	128
Slovník latinských spisovatelů. Zpracoval kolektiv autorů za vedení Evy Kuťákové a Anežky Vidmanové. Praha 1984./Jana Zachová/	129
Antonín Škarka, Půl tisíciletí českého písemnictví. Výbor uspořádal Jan Lehár. Praha 1986 /Pavel Spunar/	132

Spolkové zprávy / E vita societatum JKF et SJKF

Zpráva o činnosti JKF za rok 1985 /Ladislav Vidman/ ...	134
Zpráva o hospodaření JKF za r. 1985 /Zuzana Pospíšil- lová/	137
Revizní zpráva o činnosti JKF za r. 1985 /Růžena Dostálová - Zuzana Vaněčková/	139
Přednášky JKF v r. 1985 - Praha, Brno	140
Správa o činnosti Slovenskej jednoty klasických filo- lógov pri SAV v Bratislave za rok 1985 /Pavol Valachovič/	149
Prednášky uskutočnené v Slovenskej jednote klasických filológov v roku 1985	152